

Kommunistiska internationalen 1920-22

Ur E. H. Carr: *Ryska revolutionen 1917-1923, del 3*

Innehåll

25. Revolution över Europa	1
28. Ryssland och Tyskland.....	38
30. Reträtt i Komintern.....	58

Inledning

Kommunistiska internationalen, eller *Komintern* som det ofta kallas, bildades 1919. Till en början rådde stor optimism när det gällde de revolutionära perspektiven i Västeuropa – revolutionen stod för dörren. Men efter en rad nederlag (bl a Ungern och Tyskland) insåg man att det skulle ta längre tid än man från början trott och att det därför var nödvändigt att utarbeta en mer långsiktig politik för att vinna massorna. Vändningen påbörjades vid Kominterns 3:e kongress 1921, fortsatte genom utarbetandet av enhetsfronttaktiken 1921-22 och konsoliderades vid Kominterns 4:e kongress 1922, där huvudparollen var ”Till massorna”. Den nya inriktningen som inbegrep ett tålmodigt, systematiskt arbete i massorganisationer (fackföreningar, kooperationen m m) och en strävan att få tillstånd gemensamma aktioner mellan arbetare av olika politisk hemvist (enhetsfronter), stötte på kraftigt motstånd i flera kommunistpartier – detta gällde i synnerhet enhetsfrontspolitiken. Till de som var kritiska mot olika aspekter av denna politik hörde bl a de franska och italienska partierna, liksom starka grupper i Tyskland. Kominternledningen, med Lenin och Trotskij i spetsen, tvingades därför att ta strid mot olika slags ”barnsjukdomar”, särskilt sekteristiska eller ”vänsteristiska” strömningar.

De tre kapitel ur E H Carrs arbete om den *Ryska revolutionen* som återges nedan, handlar om dessa viktiga år i Kominterns historia. De tecknar utvecklingen i stora drag, men behandlar också ganska utförligt debatten och de olika oppositionella strömningarna inom Komintern, och är lämpliga att studera innan man tar del av Komintern-dokument och andra dokument från de aktuella åren (en hel del sådana dokument finns redan på marxistarkivet och vi kommer att publicera ytterligare sådana).

För att göra det lättare att hitta mer lättillgängliga versioner av de texter som Carr refererar till har jag kompletterat notapparaten med svenska källangivelser, både internetbaserade och tryckta (och i Lenins fall även engelska). Dessa tillägg (som dock inte är fullständiga) anges inom []-parenteser.

Försök att transkribera ryska namn enligt svensk standard har också gjorts, fast även här återstår en hel del arbete. Kompletteringar och rättelser av felaktigheter emottas tacksamt.

OBS: Sidhänvisningar till Carrs böcker gäller den tryckta svenska upplagan.

Kominterndokument på marxistarkivet, se [Dokument från Komintern](#)

Använda förkortningar (på Lenins arbeten):

CW *Collected Works* (finns nästan komplett på webbplatsen *marxists.org*)

VV10 *Valda verk i 10 band*

VV3 *Valda verk i 3 band*

Martin Fahlgren (3 september 2008)

25. Revolution över Europa

Krigsutbrottet i maj 1920 förde med sig att inbördeskriget mot de "vita" trupperna i söder, som leddes av Wrangel, återupptogs. Situationen var i mindre skala lik den som rådde 1919. Röda armén var starkare än de militära styrkor som stod enhet dem. Ryssland var emellertid utmattat, förråden tömda Och transportväsendet vid denna tid i det närmaste fullständigt förstört. Hotet 1920 tycktes därför knappast mindre allvarligt än det som förelegat föregående år. Det begynnande närmandet till väst, som hade inletts under de första månaderna 1920, kvävdes i sin linda. Resultatet blev detsamma som året innan och man ersatte de diplomatiska kontakterna med revolutionär propaganda, vilken blev grunden för den sovjetiska utrikespolitiken. En väsentlig skillnad kan emellertid iakttas i detta avseende. 1919 hade den bolsjevikiska propagandan, fastän den ofta varit effektiv lokalt sett och spritts från mun till mun, inte varit organiserad i internationell skala. 1920 var Komintern redan ett fungerande organ, som kunde spela en betydelsefull roll på den internationella scenen och utgöra ett effektivt centrum för revolutionär propaganda i många länder. Huruvida man i det långa loppet skulle vinna mer än det som hade uppnåtts genom bolsjevikernas jämförelsevis oorganiserade och spridda ansträngningar återstod att se. Men den revolutionära propaganda, som nu strömmade ut från Moskva var mer tillförlitlig och mer konsekvent än den som tidigare hade prövats och gav ett klarare intryck av en bakomliggande makt. Sommaren och hösten 1920 visade sig vara höjdpunkten för Komintern, när det gällde dess prestige och förhoppningar om dess förmåga att kunna sprida revolutionen över världen.

Det gradvisa återupptagandet av kontakterna mellan Sovjetryssland och Centraleuropa hade hjälpt till att råda bot på bristen på organisation, som gjort att Komintern under sitt första år var en negligierbar maktfaktor. I januari 1920 återvände Radek till Moskva. I honom fann Komintern snart en ledare som var mer energisk och flexibel än Zinovjev och som var mindre upptagen av partipolitiken. Radek gjorde anspråk på att bli betraktad som en internationell personlighet och då han inte hade någon hög partiställning kunde han användas i förhandlingar, vilka kanske efteråt måste förkastas. I Radek fick Komintern genast en nära och permanent kontakt med KPD och de andra tyska partierna. Han var under de följande fyra åren en aktiv och framträdande personlighet i Komintern. En organisation där Radek arbetade kunde knappast förväntas att bli inaktiv. Efter den kommunistiska regimens fall i Ungern 1919 flydde de flesta av dess ledare till Wien, där en ny kominternbyrå bildades under deras ledning. Denna byrå publicerade från februari 1920 och framåt en tidning med namnet *Kommunismus*, i vilken Bela Kun, Varga och Lukacs var de mest kända medarbetarna. Sommaren 1920 utvisades de ungerska kommunisterna från Wien och tog sin tillflykt till Moskva. De kunde inte absorberas av det ryska partiet eller sovjetadministrationen. Det var emellertid naturligt och lämpligt att använda dem till att bygga upp Kominterns internationella organisation eller till resor till utländska kommunistpartier, då detta arbete kunde göras mer diskret av icke ryska medborgare. Sålunda bildade Bela Kun, Rákosi, Varga, Rudnyanskij och andra ungerska ledare, kärnan i Kominterns nya internationella byråkrati. De hade under dessa tidiga år en ställning som inte alls stod i proportion till deras hemlands betydelse.

Vintern 1919-1920 inleddes en ny fas i Kominterns historia. Den Andra internationalen tycktes utslocknad. Försök att återuppliva den vid kongressen i Bern i februari och i Luzern i september 1919 hade brutit samman och en planerad konferens i Genève i januari 1920 inställdes. Hösten 1919 vann det schweiziska socialistpartiet, som representerade det inte särskilt stora schweiziska proletariat som fanns i den schweiziska tunga industrin, ett visst rykte i socialismens historia då dess energiske ledare Robert Grimm lade fram ett förslag om en "rekonstruktion" av internationalen, som skulle sammanföra den gamla Andra och den nya

Tredje internationalen till en gemensam international. Detta var i själva verket ett återupplivande av "centristernas" ståndpunkt, som under kriget förts fram av Zimmerwald-majoriteten. Förslaget mottogs i början reserverat, men fastän det ännu inte hade tagits upp officiellt vädjade det till vänsterpartiernas känslor i mer än ett land, vilka var negativt inställda på att återvända till den gamla internationalen eller att träda in i den nya, speciellt då den uppträdde i rysk gestalt. De tvekade mellan två motbjudande alternativ. Bland dessa partier, som stod i valet och kvalet hade USPD en betydelsefull ställning. Dess medlemstal växte snabbt under 1919 och uppnådde en miljon i slutet av året. Det föreföll att vara på väg att bli en viktig rival till SPD i valen, men dess numeriska styrka återspeglade delvis vad som visade sig vara USPD:s fatala svaghet – en odefinierad politisk linje. Det hade skapats som ett anti-krigsparti och så snart som kriget var över fann det sig vara utan någon fast och sammanhängande ideologisk plattform. Det svängde mellan KPD:s revolutionära program och SPD:s reformistiska; mellan kravet på arbetare- och soldatråd och stöd åt Nationernas Förbund; mellan öst och väst; mellan Tredje och Andra internationalen. Vid dess kongress i Leipzig i december 1919 överskyldes fortfarande dessa motsättningar, men den allmänna inställningen lutade åt vänstern. Det gift, som Radek under sin sejour i Moabitfängelset hade droppat i öröt på åtminstone några av USPD:s ledare hade börjat verka.¹ USPD beslöt enhälligt att inte gå in i en återupplivad Andra international. Partiet beslöt också att inte gå in i Komintern, men det kompromissbeslut som majoriteten fattade förde partiet långt in på denna väg. Man förklarade att "en effektiv proletär international bör bildas genom att vårt parti förenar sig med den Tredje internationalen och med andra länders socialrevolutionära partier". Man gav partiets centralkommitté i uppgift att inleda förhandlingar "för att förverkliga en enad arbetarklass beredd till revolutionär kamp i Tredje internationalen". Språket var tvetydigt och syftade uppenbarligen till att blidka minoriteten. Det yttersta målet var emellertid klart fastställt.²

Det officiella meddelandet om beslutet till Moskva gav upphov till en principdiskussion. USPD var ett massparti och skulle kunna ge Komintern vad organisationen saknade i Tyskland – ett stöd från en bred bas av organiserade arbetare. Frågan var huruvida USPD i själva verket hade fjärmat sig från SPD:s misstag och kunde vara någonting att bygga på – huruvida USPD var berett att ta upp en kamp med SPD i framtiden. Den 5 februari 1920 utfärdade EKKI en allmän appell "till alla tyska arbetare, till det tyska kommunistpartiets centralkommitté och till det oavhängiga tyska socialdemokratiska partiets centralkommitté", i vilken man efter att ha påpekat tidigare misstag inbjöd partiet att sända delegater till Moskva för att förhandla. Man varnade emellertid i förväg för att Komintern skulle förkasta allt samarbete med de "ledare från högerflygeln ... som försöker dra ner rörelsen i den ruttna Andra internationalens borgerliga träsk".³ Två dagar senare sände EKKI ett brev till det avvikande KAPD, i vilket man uttryckte sitt ogillande av dess motstånd mot att delta i fackföreningarnas arbete och i parlamentariska val. Man inbjöd det emellertid till att sända delegater till Moskva för diskussion.⁴ Komintern började känna sin styrka och började nu ta aktiv del i den tyska vänsterns angelägenheter. Lösenordet var fortfarande enhet mellan alla vänsterkrafter, som stod i motsatsställning till Andra internationalens socialdemokrati samt förlikning och kompromiss om de mindre ideologiska skillnader som fanns mellan dem. Detta hade Lenin påpekat redan hösten 1919. Det viktiga i den nya utvecklingen var att partierna

¹ *Krasnaja Nov*, nr 10, 1926, s. 172.

² *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 7-8 (november-december 1919), spalt 1113; Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 598.

³ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 9 (22 mars 1920), spalt 1381-1392.

⁴ Detta brev tycks inte ha publicerats i *Kommunistitjeskij Internatsional*, men man hänvisade till det vid KPD:s tredje kongress (*Bericht über den 3 Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund)* (u.å.), s. 14).

utsåg kandidater som var välvilligt inställda till Moskva och att EKKI likt en appellationsdomstol skulle döma i tveksamma fall.

Nästan samtidigt följde det franska socialistpartiet, som hade deltagit i de misslyckade försöken 1919 att återuppliva Andra internationalen, ganska oväntat USPD:s exempel. I likhet med det italienska partiet hade det alltid tillåtit en viss disciplinlöshet och en vidsträckt ideologisk tolerans. Dess vänsterflygel hade stärkts genom krigets efterverkningar och besvikelserna i samband med freden. Vid partikongressen i februari 1920 blottades den nu välbekanta uppdelningen i höger, center och vänster. Renaudel, Albert Thomas och Sembat ledde högerflygeln, som helhjärtat stött krigspolitiken, var trogen den Andra internationalen och stödde eller tolererade interventionen i Ryssland. Den lilla men välorganiserade vänstergruppen under ledning av Loriot, Monatte och Souvarine hade anslutit sig till Zimmerwaldlinjen under kriget och krävde nu anslutning till Komintern. Mellan dessa två ytterligheter fanns en stor centergrupp, inom vilken åsikterna var delade. Kongressen som återspeglade dessa fraktioner röstade med stor majoritet för att man skulle lämna Andra internationalen. Men en nästan lika stor majoritet förkastade ett förslag om att man skyndsamt skulle förena sig med Komintern. Man beslöt att sända delegater till Moskva för att närmare undersöka den nya organisationen.⁵ Cachin och Frossard, båda medlemmar av centergruppen, utsågs till detta uppdrag. Innan de lämnade Paris hade arton medlemmar av vänstergruppen, bland dem Loriot och Souvarine, arresterats och anklagades för att de hotat den allmänna säkerheten genom att organisera masstrejker.

Ytterligare en händelse i början av 1920 tycktes utlova en snabb ökning av Kominterns prestige och inflytande. Rutgers hade med hjälp av en liten men energisk grupp holländska kommunister verkställt instruktioner att upprätta en västeuropeisk byrå för Komintern i Amsterdam. Dess ledare Wijnkoop och dess sekreterare Rutgers och Henriette Roland-Holst var ledande holländska marxistiska intellektuella. Denna byrå åtog sig att svara för utgivningen av en bulletin på tre språk.⁶ Dess första åtgärd var att sammankalla en internationell vänsterkongress i början av 1920 till vilken deltagarna i huvudsak kom från Västeuropa. Kongressens uppgift var att förbereda en andra Kominternkongress i Moskva. Förutom delegater för det holländska partiet deltog tre engelsmän, som representerade olika vänstergrupper, franska, italienska, belgiska, skandinaviska och amerikanska delegater, tre delegater från KPD under ledning av Clara Zetkin (som kom sent, då deras inbjudan uppenbarligen hade blivit förenad), och viktigast av alla Mikael Borodin, som just återvänt från Förenta staterna, som delegat för Komintern. Konferensen blev ett fiasko, då den upplöstes av polisen redan andra dagen.⁷ Det betydelsefulla var emellertid att den kommunistiska rörelsen i Västeuropa började ta form under överinseende av en organisation som, oavsett graden av lydnad för Moskva, var klart mistrogen mot Berlin. Dessa förhandlingar föll inte alls KPD i smaken. Komintern hade valt att förhandla både med USPD, som inte ens sade sig vara ett kommunistiskt parti och med KAPD, utan hänsyn till det parti som ansåg sig vara det enda renläriga tyska kommunistiska partiet.⁸ Amsterdambyrån, som åtnjöt Moskvas beskydd, tycktes överflygla det västeuropeiska sekretariatet i Berlin. KPD:s tredje kongress, som sammanträdde i Karlsruhe i februari 1910, gjorde några förtäckta hänvändelser till

⁵ *Parti Socialiste: 17e Congrès National tenu à Strasbourg les 25, 26, 28 et 29 Février 1920* (u.å.)

⁶ *Istoriik Marksist*, nr 2-3 (1935), s. 91-92.

⁷ Inga officiella protokoll från konferensen finns; den beskrivs positivt i J. T. Murphy, *New Horizons* (1941), s. 87-89 och negativt av Zetkin i *Bericht über den Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund)* (u.å.), s. 79-84.

⁸ KPD var utan tvivel ansvarigt för ett uttalande om USPD som det "västeuropeiska sekretariatet" utfärdade den 15 januari 1920 (som finns tryckt i *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 10, den 11 maj 1920, spalt (604-1620): i detta påpekades att "problemet är inte att förena olika partier en ny revolutionär international utan helt enkelt huruvida USPD önskar gå in i Tredje internationalen eller ej".

Kominterns flirt med USPD och KAPD. Efter att ha åhört en vresig rapport av Clara Zetkin om Amsterdamkonferensen godkände man en resolution, där man krävde att berlinsekretariatet skulle bibehållas och att en Kominternkongress snarast skulle sammankallas för att diskutera dessa frågor.⁹ Den politiska atmosfären präglades av djup pessimism. Den sachsiske fackföreningsledaren Brandler, en av de få arbetarna i partiets ledning, förklarade att ”vi har ännu inget parti” och i Rhenlandet och Westphalen, som han just besökt, ”är det som finns värre än om vi inte hade haft något alls och det kommer inte att bli möjligt att inom en nära framtid få kommunistpartiet på fötter”.¹⁰ KPD:s oerhörda svaghet räckte i sig för att förklara Kominterns taktik. KPD-ledarna ansåg kanske att de själva försökte efterlikna bolsjevikerna, och Levi kanske rättfärdigade splittringen vid Heidelbergkongressen med Lenins exempel, som under sin exil i Västeuropa hade föredragit ideologisk renlärighet framför massanslutning. Tyskland befann sig emellertid redan i en revolutionär situation och hade ett stort och politiskt medvetet proletariat. I början av 1920 var det otänkbart att Komintern uteslutande skulle stödja en liten sekt, som i huvudsak bestod av intellektuella som följde Rosa Luxemburg och trodde att de tyska massorna inte var mogna för den proletära revolutionen. Denna övertygelse var kanske korrekt, men i den revolutionära entusiasmens första utbrott måste den ha förefallit överdrivet pessimistisk. Man måste försöka åstadkomma något som var bättre och som man kunde hoppas på. Lenin skulle, vid en tidpunkt då inbördeskriget gick mot ett segerrikt slut, inte förlora något av sin tro på den kommande tyska och europeiska revolutionen. Om de kapitalistiska regeringarna hade misslyckats så totalt i sina skändliga avsikter att krossa sovjetmakten, berodde detta på att ”ententens arbetare visade sig stå oss närmare än sina egna regeringar”.¹¹ I ett hyllningstal med anledning av Kominterns första födelsedag förklarade Lenin att ”det tyska oavhängiga partiets bortfall och detta erkännande av proletariats diktatur och sovjetmakten blev det sista avgörande slag som utdelades mot Andra internationalen”. Han sade vidare att ”Andra internationalen är död” och att ”arbetar-massorna i Tyskland, England och Frankrike håller på att gå över till kommunisternas sida”.¹² I en artikel från denna tid jämförde han USPD med dess motsvarighet i Frankrike och England, Longuetgruppen i det franska socialistiska partiet och ILP, vilka båda var emot kriget, och hoppades att de också skulle se situationen klart.¹³

Vid denna tid inträffade ödesdigra händelser i Tyskland. Det svaga och tveksamma KPD hade sina händer bundna – vilket hade varit fallet i januari 1919; något som skulle inträffa vid mer än ett tillfälle – av en revolutionär situation, som det inte hade gjort någonting för att frambringa och som dess ledare i hemlighet djupt beklagade. Två generaler ledde en revolt – den s. k. Kappkuppen – mot den socialdemokratiska regeringen i Berlin. Den 13 mars 1920 flydde ministrarna till Stuttgart och generalerna insatte en högnationalistisk regering med en preussisk ämbetsman vid namn Kapp som kansler i deras ställe. Kuppen skulle möjligen ha lyckats om inte en generalstrejk, som utlystes av fackföreningarna förhindrade den nya regeringen att etablera sig och till slut framtvingade att den gamla regeringen återinsattes.

⁹ *Bericht über den 3. Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund)* (u.å.), s. 84-85. Enligt Clara Zetkins troligen överdrivna påståenden vid kongressen hade det västeuropeiska sekretariatet ”utvecklats till mer än ett informationsorgan” och blivit ”en centralförbindelse och ett centrum i Västeuropa”. Förbindelser hade upprättats med Österrike och Schweiz; kontakter hade upptagits med den ”revolutionärt inriktade sektionen bland de franska socialisterna” och med de ”uppriktigt kommunistiska organisationerna i England”; trevare hade gjorts till ”revolutionära socialister i Balkan” (ibid., s. 77.). Om detta var sant måste det oundvikligen i Moskva betraktas som ett intrång på den centrala organisationens område.

¹⁰ Ibid., s. 14.

¹¹ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 50. [[”Vänsterismen” – kommunismens barnsjukdom](#) (VV10, bd 9, s 424-428, 441-445)]

¹² Ibid., XXV, s. 75. [[Tal på Moskvasonvetens högtidssammanträde till Tredje internationalens ettårsdag](#) (VV10 bd 9, s 350)]

¹³ Ibid., XXV, s. 32.

KPD Zentrale¹⁴ i Berlin vägrade kompromisslöst i ett flygblad den 13 mars ”att lyfta ett finger för den demokratiska republiken”.¹⁵ Organisatören av strejken, fackföreningsledaren Legien, hade mer än en gång blivit utsatt för angrepp från Lenin som en typisk renegat. Kampen mellan socialdemokraterna och nationalisterna ansågs av kommunisterna vara en likgiltig fråga eftersom de var lika fientligt inställda mot båda. Nästa dag, då strejken visat sig vara en lysande framgång och partiets medlemmar visat sig följa sina fackföreningskamraters exempel, ändrade emellertid partihögkvarteret snabbt sin inställning till ett halvhjärtat stöd. Strejken godkändes, men lokala avdelningar inom KPD varnades för ”illusioner ... om den borgerliga demokratins värde” och instruerades att den enda rätta formen för en allmän arbetarkamp var den som fördes av arbetarråden och fabriksråden.¹⁶ Den kallsinniga rekommendationen om att stödja strejken mottogs entusiastiskt. I Ruhrområdet utfärdade socialdemokrater, oavhängiga socialdemokrater och kommunister en gemensam appell till arbetarna att strejka mot den ”kontrarevolutionära” Kapp-regeringen och att kämpa ”för att erövra den politiska makten genom proletarietets diktatur” och ”socialismens seger med utgångspunkt från det sovjetiska systemet”. I Kemnitz förenade sig den 15 mars faktiskt Brandler och andra kommunister med de lokala socialdemokraterna och utropade en sovjet-regering för att gemensamt försvara sig mot nationalisterna. Denna existerade några dagar men upplöstes då generalerna och deras regering fördrivits från Berlin. Dessa första experiment i Kominterns historia benämndes i efterhand som ”folkfronts”-taktik riktad mot högern. De inträffade emellertid i själva verket som en reaktion till följd av verklighetens hårda logik och berodde inte på politiska beslut i Moskva eller i Berlin.

Under tiden hade kuppen i Berlin krossats och de segerrika fackföreningarna gjorde förfrågningar i KPD:s högkvarter om KPD:s inställning till en socialdemokratisk regering. Den 21 mars utfärdade Zentrale en kungörelse enligt vilken KPD:s politik, i händelse av att en arbetarregering skulle komma till makten, skulle bestå i ”lojal opposition”, d. v. s. man skulle avstå från alla försök att störta regeringen med våld. Detta var ett steg av KPD i riktning mot en försonings- och ”enhetsfrontspolitik” med SPD och USPD.¹⁷ Deklarationen som starkt kritiserades inom partiet förlorade sin verkan då planerna på en arbetarregering inte blev av och en koalitionsregering bestående av socialdemokrater och representanter för borgerliga partier återvände till makten. Denna lösning tillfredsställde alla utom de extrema nationalisterna som hade gjort kuppen. Reichswehr hade inte deltagit i kuppen. Även om det inte gjort något för att slå ned den (Reichswehr gav inte eld mot tyskar om de inte var tyskar från vänstern) hade det förblivit i teknisk mening lojalt till den konstitutionella ordningen och stött den återinrättade författningensliga regeringen. Som belöning fick det nu vända sina vapen inte mot nationalisterna, vilka ensamma varit ansvariga för kuppen, utan mot Ruhrarbetarna, som hade tagit till vapen mot kuppmaakarna. Den verkliga segraren i Kappkuppen var Seeckt, som omedelbart efteråt utnämndes till ”chef för arméledningen”. Genom att komma överens med Weimarrepubliken blev Reichswehr den starkaste makten i republiken och Seeckt som var den ledande inom Reichswehr blev den starke mannen i den tyska politiken. Den tunga industrin, som hade sin talesman i Stresemann, ledaren för tyska folkpartiet, fördömde också kuppen och samlades kring den återinsatta regeringen. Nederlaget för kuppmaakarna blev ett slag mot junkerinflytandet i den tyska politiken så länge som detta stred mot industriledarnas

¹⁴ Zentrale bestod enligt KPD:s stadgar av en grupp på sju medlemmar från centralkommittén, som permanent vistades i Berlin; dess ställning påminde om den senare politbyråns (*Bericht über den 2. Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund)* (u.å.) [1919]), s. 68).

¹⁵ Flygbladet citeras i M. J. Braun, *Die Lehren des Kapp-Putsches* (1920), s. 8; denna pamflett är en tysk version av en artikel som försvarade Zentrales inställning, undertecknad ”Spartak”, som kom i *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 10 (11 maj 1920), spalt 1581-1604.

¹⁶ Instruktionen den 14 mars är citerad i M. J. Braun, *Die Lehren des Kapp-Putsches* (1920), s. 28-29.

¹⁷ Förhandlingarna och deklARATIONEN den 21 mars 1920 finns i *ibid.* S. 19-21.

intressen. Fackföreningarna hade visat sin motståndskraft genom att gå till angrepp men också visat sin brist på konstruktiv politik. De kunde inte regera, men för närvarande kunde ingen regera mot dem. Det var bara KPD, som hade givit en föga uppbygglig bild av sin blindhet, sitt vankelmod och sin kompromissanda. Levi som satt i fängelse då kuppen ägde rum skrev den 16 mars en lång förkastelsesdom över partiets förflamning.¹⁸ KPD:s fjärde kongress följande månad hade formen av en likbesiktning. Partiets centralkommitté hade under tiden utfärdat en resolution i vilken Zentrales agerande fördömdes. Kongressen godkände denna resolution med stor majoritet.¹⁹

Händelseutvecklingen under Kappkuppen hade varit för snabb för att Komintern eller någon auktoritet i Moskva skulle kunna hinna uttala sig.²⁰ Det ryska partiets nionde kongress, som sammanträdde omedelbart efter militärkuppen sände ”varma lyckönskningar” till de tyska arbetarna och hoppades att de skulle ha framgång i ”den svåra kamp” som de hade åtagit sig att föra.²¹ Detta var emellertid bara en formalitet. Kritiska röster började snart höjas. Bela Kun, som skrev i den kommunistiska tidningen i Wien, analyserade korrekt militärkuppen och menade att det var första gången som ”den demokratiska kontrarevolutionen i Tyskland fick en antidemokratisk medtävlare”. Han förutsatte att ”resultatet kommer att i vilket fall som helst bli att man offerar demokratin”.²² Tre veckor senare angrep han den ”lojala oppositionen” i KPD:s deklaration.²³ Radek angrep också KPD:s vankelmodiga politik under kuppen liksom dess ”lojala opposition”.²⁴ Lenin skrev å andra sidan mer försiktigt om deklarationen att ”taktiken var otvivelaktigt i grunden riktig”, fastän några av de fraser som användes var olyckligt formulerade.²⁵ Denna mångfald av bedömningar var typisk för en period då sovjetledarna, som gradvis började framträda efter två år av total isolering från yttervärlden, fortfarande ägnade föga uppmärksamhet åt problemet med de utländska kommunistiska rörelserna, som de fortsatte att bedöma utifrån en abstrakt teoretisk ståndpunkt snarare än utifrån objektiva iakttagelser.

Bland de faktorer som förklarade bolsjevikernas absoluta tro vid denna tid på att den europeiska revolutionen var nära förestående och deras växande didaktiska inställning till de kommunistiska partierna i väster var kanske den viktigaste att man kritiklöst accepterade giltigheten i de tidigare exempel som kunde fås från den ryska revolutionen. Detta var vanligt bland alla de bolsjevikiska ledarna. Ur den marxistiska ideologin följde att revolutionen utvecklades enligt ett vetenskapligt kartlagt mönster och att den löd under villkor som kunde fastställas genom observation och förklaras genom teoretisk analys. Medan ingen seriös marxist påstod att dessa villkor överallt var fullkomligt likformiga eller att två revolutioner, vilka som helst, skulle ha ett identiskt mönster, var det naturligt för bolsjevikerna att betrakta förloppet och möjligheterna i andra revolutioner i ljuset av sina egna erfarenheter och fastställa gemensamma misstag och styrkekällor. Det var den tyska revolutionen, den mest utvecklade, den mest betydelsefulla och till alla delar den som var mest analog med dess

¹⁸ Brevet publicerades i *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 12 (20 juli 1920), spalt 2077-2080.

¹⁹ *Bericht über den 4. Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund)* (u.å.), s. 39, 53.

²⁰ En berlinmedlem i KPD skriver om denna period: ”Det var med svårighet som sändebuden kunde skickas fram och tillbaka. Viktiga frågor ordnades genom brev eller tillfälligtvis telegrafiskt; mellan berlingruppen och moskvacentralen fanns ingen telefonförbindelse. Under denna tidigare period medförde dessa tekniska svårigheter att den ryska synen på händelserna i Tyskland i allmänhet först blev kända efter det att det kritiska ögonblicket hade passerat” (R. Fischer, *Stalin and German Communism* (Harvard, 1948), s. 235).

²¹ *Devjatj Sjezd RKP(B)* (1934), s. 10-11.

²² *Kommunismus* (Wien), nr 11 (27 mars 1920), s. 316, 322.

²³ *Ibid.*, nr 14 (17 april 1920), s. 403-411.

²⁴ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 12 (20 juli 1920), spalt 2087-2098; ett år senare bedömde han politiken som ”en kastrering av kommunismen” (*Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 45).

²⁵ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 243.

ryska motsvarighet, som från första början oupphörligen underkastades analyser av detta slag. Händelserna i november 1918 var Tysklands ”februarirevolution”. Ebert och Scheidemann var dess Kerenskij och Tseretelis, Liebknecht dess Lenin. Den första alltyska arbetare- och soldatrådkongressen i december 1918 tycktes vara en motsvarighet till den första allryska sovjetkongressen i juli 1917, då en liten bolsjevikminoritet stod mot en mycket stor majoritet av socialrevolutionärer och mensjeviker.²⁶ Striderna i januari 1918 var Berlins ”julidagar” fast mindre skickligt genomförda av det unga och oerfarna KPD än Petrogradoroligheterna i juli 1917 av bolsjevikerna, men de representerade samma steg i den revolutionära utvecklingen.²⁷ Vägen var så uppenbart densamma att den bara kunde leda till samma mål. Objektivt sett tycktes Kapp-kuppen i mars 1920 vara ett chockerande avslöjande av den tyska kommunismens svag. het – och i själva verket svagheten hos alla grupper i Tyskland, som stod till vänster om de konservativa fackföreningarna. Lenin tvekade emellertid inte under det första entusiastiska skedet att beskriva kuppen som den tyska ”Kornilov-affären”. De tyska arbetarna, sa han till nionde partikongressen, ”höll på att bilda röda arméer” och ”att bli mer och mer entusiastiska”.²⁸ Detta var konsekvenserna av den ryska förebilden. Hur kunde ”den tyska Kornilov-affären” vara annorlunda? Händelseförloppet i Tyskland hade pågått ända sedan augusti 1917. Tysklands oktober kunde inte vara så långt borta. Liknande analogier drogs oupphörligen fram av Lenin. I slutet av januari 1920 rättfärdigade han det nära förestående fredsslutet med en borgerlig estnisk regering med argumentet, att Estland höll på att ”genomgå Kerenskij-perioden” och att de estniska arbetarna snart skulle ”störta denna makt och skapa ett sovjetiskt Estland, som skall sluta en ny fred med oss”.²⁹ I september 1920 ansåg han att ”de aktionsråd”, som bildats i Storbritannien för att organisera oppositionen mot militära aktioner mot Sovjetryssland var sovjeter men med ett annat namn, att Storbritannien hade inträtt i sin februariperiod med ”dubbelvälde” och att ”de brittiska mensjeviker höll på att bereda vägen för den bolsjevikiska revolutionen”.³⁰ Med denna tro på revolutionernas parallellism så fast rotad i medvetandet var det svårt att inte erkänna bolsjevikernas erfarenhet som den viktigaste erfarenhetskällan för kommunisterna i väst.³¹

I denna känsla av oövervinnerlighet och hoppfullhet sammankallades Kominterns andra kongress till sommaren 1920. Lenin skrev i april som förberedelse till den en stridsskrift med titeln *Radikalismen – kommunismens barnsjukdom* [kallas ”Vänsterismen” – *kommunismens barnsjukdom* i senaste svenska upplagan av *Valda verk* – Red anm]. Detta var det sista av hans större arbeten och ett av hans mest inflytelserika. Det är därför speciellt viktigt att erinra sig de omständigheter varunder det kom till. Det skrevs vid en tidpunkt då inbördeskrigets skärseld hade slutat i en seger långt större än den man väntat. Dess triumferande försvar för bolsjevismens teori och praktik gav tyngd åt det tema som löpte som en röd tråd från den första sidan till den sista nämligen att de ryska erfarenheterna skulle vara en ledstjärna och ett exempel för de revolutionära rörelserna i andra länder. Det skrevs vid en tidpunkt då den tvååriga isoleringen från yttervärlden just började brytas och då Lenin hade få informationskällor och ännu färre direkta kontakter, som kunde ge honom upplysningar om det politiska läget och speciellt om vänsterrörelsernas situation i väst. Den europeiska utvecklingen sågs av

²⁶ Dessa paralleller framfördes av Stalin så sent som i januari 1933 (*Sotjinenija*, XIII, s. 226).

²⁷ Dessa paralleller framfördes av Trotskij i en artikel i april 1919 (*Sotjinenija*, XIII, s. 97-98).

²⁸ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 101.

²⁹ *Ibid.*, XXV, s. 16.

³⁰ *Ibid.*, XXV, s. 378-379, 403-404.

³¹ Samma revolutionära analogier accepterades på samma sätt av de icke ryska kommunisterna. Jämförelsen mellan Kapp-kuppen och kornilovupproret fanns i sin helhet i M. J. Braun, *Die Lehren des Kapp-Putsches* (1920), s. 14-19; vid KPD:s kongress 1920 försvarade både Pieck och Levi sina ställningstaganden genom att hänvisa till tidigare ryska händelser (*Bericht über den 4. Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund)* (u.å.), s. 40-50).

honom i ett förvridet perspektiv skapat av allt som hänt i Ryssland sedan hans dramatiska återkomst i april 1917. Slutligen skrevs det i den fasta övertygelsen att den proletära revolutionen som hade segrat i Ryssland nu skulle svepa fram över hela Västeuropa. Skriftens argument och rekommendationer var avsedda för den korta mellanperioden som var nödvändig innan allt blev fullbordat. Det var först senare som det som Lenin ansett vara kort-siktiga taktiska anvisningar återopades och tillämpades på en betydligt längre period än Lenin någonsin hade avsett.

Lenin utgick från förutsättningen att vissa drag i den ryska revolutionen sannolikt skulle upprepas i internationell skala. Lenin skisserade bolsjevismens historia för att visa hur partiet hade varit tvunget att strida mot två huvudfiender – den socialdemokratiska opportunisten till höger och den småborgerliga anarkismen till vänster. Då Lenin var i opposition hade hans angrepp i huvudsak riktats mot högern men då han kommit till makten riktades de mot vänstern. Han trodde att faran för partiet från höger, fastän den var allvarligare än faran från vänster, i huvudsak hade övervunnits. Den Andra internationalen var döende. Han koncentrerade sig på den mindre men mer aktuella faran från vänster. De två bästa exemplen på ”vänsterradikalism” i partiets historia hade varit motståndet mot att delta i duman 1908 och motståndet mot Brest-Litovsk 1918. I båda fallen hade oppositionen motiverat sitt agerande med ett principiellt ställningstagande mot kompromisser. Lenin fortsatte att attackera vänsterflygeln i den tyska (och även den engelska) socialistiska rörelsen för att den avstod från att delta i parlamentariska val och från att arbeta inom fackföreningarna. Samma misstag hade också gjorts av den franska, italienska och amerikanska syndikalismen. De politiska linjerna för den kommande kongressen drogs upp klart och exakt men alltid med förbehållet att målet skulle vara att övertala ”vänsterradikalerna” och inte att bryta med dem. Den linje som hade följts under det sista året med oförsonlig fientlighet mot socialdemokraterna till höger men med mildhet mot vänsteravvikelser bland dem som kanske ännu kunde föras in i en gemensam front mot socialdemokraterna övergavs inte. I ett appendix till skriften medgav Lenin t. o. m., i det att han sneglade åt Tyskland, att vänsterkommunisterna ibland var mer framgångsrika än de ortodoxa i att vinna stöd från massorna.³² Men tonen var anmärkningsvärt hårdare än under föregående sommar och höst, kravet på disciplin och ideologisk likformighet underströks kraftigt. Deltagandet i parlamenten och i fackföreningsarbetet som Lenin och Komintern hösten 1919 hade betraktat som en andrahandsfråga som inte var något att bråka om blev nu en absolut skyldighet.

Lenin försökte också göra några mer allmängiltiga generaliseringar. I ett kapitel rubricerat *Inga kompromisser?* citerade han Engels, där denne sa att sanna kommunister måste vara beredda på att genomgå ”alla mellanliggande stationer och kompromisser, vilka inte skapats av dem utan av den historiska utvecklingen” på sin väg mot målet. Som svar till vänsterradikalerna som ansåg att deras ställningstaganden var principiellt obefläckade, sade Lenin, att ”hela bolsjevismens historia, både före och efter Oktoberrevolutionen, är *full* av manövrer, överenskommelser och kompromisser med andra partier, även borgerliga”. Men det mest detaljerade exemplet som lämnades i pamfletten på kompromisstaktik avslöjade några av de praktiska svårigheterna. Detta var det berömda avsnitt, som rekommenderade de engelska kommunisterna att ”hjälpa Henderson, Snowden m fl att besegra de förbundna Lloyd George och Churchill”. En kompromiss skulle föreslås Henderson och Snowden i form av en ”valkartell” om en gemensam kampanj mot ”Lloyd Georges och de konservativas förbund” och om en delning av de vunna parlamentsplatserna mellan labour och kommunisterna enligt

³² Detta var kanske sant i Tyskland, där revolutionära strömningar och en potentiellt revolutionär situation ännu existerade 1920; där kunde den yttersta vänstern få masstöd i större utsträckning än det officiella partiet. I de flesta andra länder, där det revolutionära programmet var helt akademiskt förblev den yttersta vänstern en liten doktrinär sekt medan massorna stod långt till höger.

någon princip som Lenin aldrig utarbetade. Allt detta skulle emellertid göras under villkor som gav kommunisterna ”fullständig frihet att avslöja Henderson, Snowden & Co” – precis som bolsjevikerna under en lång tid samarbetat med mensjevikerna i ett enda parti, medan de obehindrat fortsatte att kritisera dem. För att detta förslag om en kompromiss, även i begränsad omfattning, inte skulle komma i konflikt med den politik som på annat håll i stridskriften uttryckte oförsonlig fientlighet mot socialdemokraterna till höger, rådde Lenin de brittiska kommunisterna att ”populärt klargöra” att man skulle stödja Henderson med sin ”röst på samma sätt som repet håller uppe den hängde”, eftersom ju närmare Henderson kom den politiska makten desto närmare skulle han vara sin ”politiska död” genom att hans sanna politiska färg skulle avslöjas för arbetarmassorna.³³ Denna fyndigt utfunderade kalkyl för en tillfällig taktisk allians för vissa begränsade mål med politiska krafter, som man var tvingad att bekämpa och slutligen krossa, kunde kanske ha förefallit sannolik för en ledning, som bakom Sig hade ett disciplinerat massparti, som var villigt att följa dess föreskrifter utan kritik eller diskussion. Men att rekommendera den som en form av politisk taktik för en brittisk valkampanj, där medel och mål i lika mån häftigt skulle diskuteras inom och mellan partierna, skulle väcka löje bland praktiska politiker.

Radikalismen – kommunismens barnsjukdom avslöjade omedvetet för första gången bolsjevikernas akilleshäla – svårigheten härrörde ur en slående och oangriplig analogi mellan revolutionära processer och revolutionär taktik i Ryssland, som nästan direkt hade övergått från autokrati till proletär revolution, och länder där proletariatet hade genomlevt en lång period av indoktrinering av den borgerliga demokratins teori och praktik. När en anarkistisk deputerad i en debatt i VTsIK 1918 påpekade att medan det ryska proletariatet inte var positivt inställt till statsmakten ”känner sig proletariatet i väst som delägare i den statsmakt som det för närvarande försvarar”, svarade Lenin med ovanlig skärpa att denna syn på den västeuropeiska arbetaren var ”så stupid att jag inte vet hur jag skall kunna beskriva den”.³⁴ Bolsjevikerna lockades ibland, i sin iver att förneka existensen av internationella skillnader, att ignorera de nationella motsättningar som hade djupa ekonomiska rötter. Följaktligen undervärderade de andelen arbetare i länderna i väster som åtnjöt fördelar under den borgerliga demokratin och som inte så lätt kunde förmås att ifrågasätta dess värde. Lenin förstod aldrig varför ”reformism”, som inte betydde någonting i Ryssland i Västeuropa var en envis och framgångsrik rival till den revolutionära läran, varför illegala åtgärder, som accepterades som en naturlig sak av ryska arbetare förkastades i väster eller varför upplösningen av den konstituerande församlingen, som inte väckte någon förtrytelse bland de ryska arbetarna, chockerade många västerländska arbetare.

Dilemmat blev speciellt märkbart i frågan om förhållandet mellan partiets ledning och dess massor, vilken regelbundet dykt upp sedan partistriden 1903. Lenin var alltid intensivt medveten om massornas roll i den revolutionära rörelsen. Det var utopisk socialism att tro att det nya samhället skulle skapas av ”speciellt dugliga människor uppfödda i speciella drivhus”. marxisterna visste att det nya samhället måste byggas på ”massan av mänskligt material som tvinnats samman under sekler och årtusenden av slaveri, trälldom, kapitalism och i ett allas krig mot alla för att få plats på marknaden, för högre priser på varor eller arbete”.³⁵ Men denna uppfattning av massorna som revolutionens bas medförde en speciell syn på ledarnas uppgifter. Om ledare var meningslösa utan en massa som följde dem var massorna maktlösa utan ledare. Som Lenin kraftfullt underströk i *Radikalismen – kommunismens barnsjukdom*, var att ställa frågan om ”partiets diktatur eller klassens diktatur” på detta sätt bevis på ”den

³³ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 221-225. [”Vänsterismen’ – kommunismens barnsjukdom” (VV10, bd 9, s 424-428, 441-445)]

³⁴ *Protokolij Zasedanij VTsIK 4go Sozyva* (1920), s. 231; Lenin, *Sotjinenija*, XXII, s. 493.

³⁵ *Ibid.*, XXV, s. 458.

mest otroliga och hopplösa tankeförvirring”.³⁶ Det betydde bara att man gjorde åtskillnad mellan två företeelser som var delar av ett ouplösligt revolutionärt helt. Denna uppfattning hade framsprungit ur ett studium av de ryska villkoren och passade utmärkt för dessa, vilket den framgångsrika bolsjevikiska politiken visade. I Ryssland var det nödvändigt att skapa ett revolutionärt medvetande bland massan av hittills politiskt omedvetna arbetare. För detta ändamål var ett starkt disciplinerat och revolutionärt ledarskap en absolut nödvändighet. Uppfattningen av ”massorna” som en stor reservoar av förtryckta och oorganiserade proletärer, vilken fick en växande betydelse i det bolsjevikiska tänkandet återspeglade efterblivenheten hos den ryske industriarbetaren.³⁷ Men samma uppfattning kunde inte appliceras på länder där problemet inte var att skapa ett revolutionärt medvetande hos de politiskt omedvetna massorna utan att genomsyra och förändra ett politiskt medvetande som redan var högt utvecklat i den borgerligt demokratiska traditionen. Denna uppgift skilde sig från allt det som de ryska bolsjevikerna mött tidigare och var långt mer komplicerad. Missuppfattningen av denna skillnad mellan Ryssland och Västeuropa förklarar varför de anvisningar som bolsjevikerna erbjöd väst och som senare erbjöds av Komintern ofta tycktes så otillräckliga och omöjliga att använda. Detta var många år innan en situation uppstod som innebar att beslut från Moskva automatiskt anammades och följdes av fogliga kommunistpartier med föga eller ingen hänsyn till lokala politiska omständigheter. Den försåtliga inledningen till denna process måste spåras tillbaka till den period då Lenins *Radikalismen – kommunismens barnsjukdom* skrevs och Kominterns andra kongress hölls.

En annan varaktig ingrediens i Kominterns doktrin antogs vid denna tid. Så tidigt som 1858 hade Engels, som var nedslagen till följd av chartiströrelsens totala sammanbrott, i ett brev till Marx framkastat åsikten att ”det engelska proletariatet i verkligheten blir mer och mer borgerligt så att denna den mest borgerliga av nationer till slut troligen kommer att sida vid sida med sin bourgeoisie ha en borgerlig aristokrati och ett borgerligt proletariat”. Han tillade att ”detta var i viss utsträckning naturligt för en nation som utsuger hela världen”.³⁸ Teserna upprepades i ett brev till Kautsky år 1882.³⁹ Tre år senare, efter Marx’ död, lät Engels trycka dessa åsikter i en engelsk tidskrift med ytterligare tillägg. Denna artikel kom att bli synnerligen betydelsefull:

Under perioden för Englands monopol har den engelska arbetarklassen i viss mån tagit del av monopolets fördelar. Dessa förmåner tillkom dem i mycket ojämlig grad; den privilegierade minoriteten inhöstade mest, men även den stora massan fick åtminstone en tillfällig del då och då.⁴⁰

Innebörden var inte längre den att proletariatet som sådant hade blivit ”borgerligt” utan att en ”privilegierad minoritet” inom det på massornas bekostnad. I *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium* byggde Lenin vidare på den grund som lagts av Engels och upprepade att en del av det engelska proletariatet hade blivit borgerligt och tillade att ”en del av detta proletariat låter sig ledas av folk, köpta eller åtminstone betalda av bourgeoisin”.⁴¹ Att monopolkapitalismen genom sin utsugning av koloniala och halvkoloniala marknader

³⁶ Ibid., XXV, s. 187. [”Vänsterismen’ – kommunismens barnsjukdom” *VV10*, bd 9, s 399]

³⁷ Den andra kongressen definierade ”massorna” som ”totaliteten av arbetarna och offren för den kapitalistiska utsugningen, speciellt de minst upplysta, de mest förtryckta och de minst organiserade” (*Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 95).

³⁸ Marx i Engels, *Sotjinenija*, XXIII, s. 360.

³⁹ Ibid., XXVII, s. 238.

⁴⁰ Ibid., XVI, I, s. 200; avsnittet citerades in extenso av Engels i ett nytt förord till 1892 års upplaga av *The Condition of the Working Class in England* (ibid., XVI, II, s. 275). [”Den arbetande klassens läge i England”]

⁴¹ Lenin, *Sotjinenija*, XIX, s. 157-158; frasen ”ledda av personer vilka är köpta eller åtminstone betalda av bourgeoisin” lånade Lenin ur ett brev från Engels till Marx den 11 augusti 1881, där den används (på engelska) om ”den sämsta” av fackföreningarna (Marx i Engels, *Sotjinenija*, XXIV, s. 529). [Lenin, [Imperialismen som kapitalismens högsta stadium](#) (*VV10*, bd 5 s. 501)]

kunde ge fördelar åt och sålunda korrumpere en ”privilegierad minoritet” inom arbetarklassen och att denna minoritet spelade rollen av ledare ”betalda av bourgeoisien”, blev nu en grundsten i den marxistiska läran. Den tycktes bekräftas av det ”revisionistiska” fenomenet i det tyska socialdemokratiska partiet, som gällde ledarna långt mer än massorna och av att mer än en socialistisk ledare i Frankrike som börjat med att träda in i en borgerlig koalitionsregering slutat med att helhjärtat gå över till bourgeoisien.

Bolsjevikerna ärvde därför en väl utvecklad lära som fick näring ur den tyska revolutionens sammanbrott vintern 1918-1919, då ledande socialdemokrater uppträdde som försvarare av den borgerliga republiken. I en artikel till åminnelse av bildandet av Komintern använde Lenin denna analys på de nyligen timade händelserna i Tyskland. Så länge som Tyskland ekonomiskt låg efter Storbritannien och Frankrike hade den tyska socialdemokratin varit framstående och ledande i världen.

Men när [fortsatte Lenin] Tyskland ekonomiskt överflyglat båda dessa länder, dvs i början av 1910-talet, visade det sig att i spetsen för Tysklands marxistiska arbetarparti, vilket gällt såsom ett mönster för världens alla marxistiska partier, stod en klick inpiskade skurkar, ett det snuskigaste pack som sålt sig till kapitalisterna, från Scheidenmann och Noske till David och Legien, de allra avskyvärdaste bödlar från arbetarklassens led i monarkins och den kontrarevolutionära bourgeoisins tjänst.”⁴²

Två månader senare återvände han i en artikel om *Tredje internationalens uppgifter* till temat om den engelska ”arbetarklassens toppskikt i England” och dess övergång till bourgeoisien och fördömde än en gång Andra internationalen som ”imperialismens lakej och som verktyg för att sprida borgerligt inflytande, borgerliga lögnare och borgerligt fördärv inom arbetarrörelsen.”⁴³ Argumentet ledde till en långtgående och övertygande slutsats som accepterades och användes utan invändningar av bolsjevikledarna i Komintern. När obstruktion eller tvekan förmärktes i de västeuropeiska arbetarpartierna, var diagnosen klar. Ledarna för rörelserna i dessa länder – vilka kom att bli kända som ”arbetararistokrater” – var medvetet eller omedvetet verktyg för bourgeoisien och kunde i en kris förväntas stödja den borgerliga demokratin och den borgerliga kapitalismen. Sålunda brännmärkte denna tes om ”arbetararistokratin” alla reformister som kättare och klassförrädare, som svek proletärens intressen och som inte var skyldiga till intellektuella misstag utan till moraliska brott. Revolutionärernas uppgift var att upplysa arbetarpartiernas massor om deras ledares sanna egenskaper och skilja dem från deras ledare. Alla de taktiska föreskrifterna i *Radikalismen – kommunismens barnsjukdom* var intimt förbundna med denna uppfattning.

Innan Lenins pamflett publicerades hade händelserna redan lett till att denna hårdare politik som Lenin förespråkade redan blivit verklighet. Den västeuropeiska byrån i Amsterdam, som kontrollerades av de holländska ledarna, förklarades skyldig till vänsteravvikelse då den förespråkade att man skulle avstå från parlamentariskt arbete och politiskt arbete i fackföreningarna. Genom ett beslut av EKKI i april 1920 upplöstes byrån och dess obestämda arbetsuppgifter överfördes till det västeuropeiska sekretariatet i Berlin.⁴⁴ Ungefär vid samma tid infriades delvis Lenins förväntan om att det brittiska ILP i likhet med det franska socialistpartiet skulle följa USPD:s exempel. Vid sin årliga konferens i april 1920 beslöt ILP med stor majoritet att utträda ur Andra internationalen.⁴⁵ Endast en obetydlig minoritet röstade för att man skulle gå in i Tredje internationalen. De andra besluten hade en kompromissartad karaktär. Partiets ledning instruerades att påbörja förhandlingar med det schweiziska socialist-

⁴² Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, s. 249. [[Tredje Internationalen och dess plats i historien](#) (finns i tryckt form i *VV10*, bd 8)]

⁴³ *Ibid.*, XXIV, s. 390. [[Tredje internationalens uppgifter](#) (*VV10*, bd 9 s. 92)]

⁴⁴ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 10 (11 maj 1920), spalt 1659-1660; *Istoriik Marksist*, nr 2-3 (1935), s. 92.

⁴⁵ *Independent Labour Party: Report of the Twenty-Eighth Annual Conference* (1920).

partiet, som redan hade tagit ett initiativ⁴⁶ om att undersöka ”möjligheten av att återupprätta en allomfattande international” och samtidigt granska Kominterns stadgar och undersöka villkoren för ett inträde. Denna uppgift anförtroddes två ILP-delegater, Wallhead och Clifford Allen, som reste tillsammans med en stor delegation från labourpartiet, som också skulle besöka Sovjetryssland. I delegationen fanns också fackföreningsmän, parlamentsledamöter från labour och vänsterintellektuella som Tom Shaw och Robert Williams, Bertrand Russell och Ethel Snowden, Haydn Guest och Roden Buxton. Tre månader tidigare hade George Lansbury besökt Moskva och återvände sedan till Storbritannien med en entusiastisk rapport om allt han hade sett. Men labourdelegationen var den första stora och viktiga grupp från den brittiska vänstern, som reste och tillfället hade därför en viss betydelse.

När delegationen kom fram till Moskva i mitten av maj 1920 var Pilsudskis invasion i Ukraina i full gång och som framgångsrikast. Det var knappast förvånande att Lenin, som mottog delegaterna den 26 maj, i första hand var angelägen om att påpeka för sina besökare Sovjets önskan om fred och det absurda i att den brittiska regeringen gav de ”vita” och Polen hjälp – särskilt eftersom några av besökarna tycktes vara kritiskt inställda till detta stöd. Några av delegaterna ställde den något förbryllande frågan om vilket av två önskemål han ansåg vara viktigast: ”bildandet av ett enhetligt revolutionärt kommunistparti eller omedelbar hjälp från arbetarmassorna till stöd för en fred med Ryssland”. Lenin vände på frågan genom att kalla den ”en fråga om övertygelse”. De som önskade befria arbetarna kunde inte vara mot att ett kommunistparti grundades; å andra sidan skulle ingenting vinnas om folk som fortsatte att hysa illusioner om borgerlig demokrati och pacifism kom på idén att kalla sig kommunister och gick in i Tredje internationalen. Sådana människor skulle bara godkänna ”sockersöta resolutioner mot intervention”, fastän sådana resolutioner kunde bli användbara i det långa loppet genom att de fick författarna att framstå som löjliga. Detta tycks ha varit enda gången som Komintern nämndes under förhandlingarna.⁴⁷ Lenin hade andra saker att tänka på. Delegation upplöstes i grupper, som besökte olika delar av Sovjetryssland.

Detta kunde emellertid inte tillfredsställa de två ILP-delegaterna, som hade det särskilda uppdraget att undersöka förhållandena inom Komintern. I detta var de mindre framgångsrika. Varken Lenin eller Trotskij hade tid med dem. Zinovjev som knappt kunde tala engelska höll sig i bakgrunden och de fick i huvudsak hålla sig till den allestädes närvarande Radek. Delegaterna, som var vana vid brittiska förhållanden, blev chockerade då de upptäckte att Komintern efter att ha funnits till i mer än tolv månader fortfarande var ”en i huvudsak ad hoc-organisation”, och ”inte hade någon formell stadga eller några regler”. Till följd av de klumpiga arbetsmetoder Komintern tillämpade visade det sig svårt att få ett officiellt samtal till stånd med EKKI. När man slutligen lyckades arrangera ett var de enda från EKKI som deltog i förhandlingarna Bucharin och Radek. De utländska medlemmarna räknades tydligen inte. En serie skriftliga frågor presenterades, vilka besvarades i ett långt meddelande från EKKI. Svaren var oförsonliga i tonen och principfasta till innehållet. Ramsay MacDonald och Snowden, ledarna för ILP, anklagades för att vara centrister, som hade ”i ord protesterat mot kriget” men ”spelade Pontius Pilatus roll och tvådde sina händer”. Framsteg kunde göras ”endast genom revolution, genom att man ökade klassmedvetandet, och inte genom konferenser och kompromisser med ledarna”. EKKI visste mycket väl att ILP ”bara utgjordes av en fjärdedel av de rättframma och uppriktiga anhängarna till den kommunistiska internationalen”. Dessa borde förena sig med andra kommunistgrupper och bilda ett enda kommunistparti. Svaret slutade med appellen: ”Kommunister i Storbritannien, förena er!”

⁴⁶ Se ovan s.1.

⁴⁷ En redogörelse för samtalet lämnades av Lenin själv i form av ett Brev till de engelska arbetarna, vilket några dagar senare publicerades i *Pravda (Sotjinenija, XXV, s. 262-265.)* [”Letter to the British Workers”, 30 May, 1920. CW 31]

Försöket att splittra partierna genom att få till stånd en revolt av medlemmarna mot ledarna förkunnades öppet. Den omedgörliga tonen och det fräna ordvalet var med säkerhet en produkt av Radeks penna.⁴⁸ Men politiken var en logisk följd av den linje som fastslagits i *Radikalismen – kommunismens barnsjukdom*. Kominterns högkvarter var omutligt och lät sig inte avskräckas av militära motgångar i Ukraina. Den 27 maj 1920, samtidigt som svaret till ILP-delegationen avlämnades, sändes ett meddelande till USPD:s centralkommitté, där man klagade över att partiet inte hade svarat på brevet från den 5 februari 1920 och inte ens omnämnt det för partimedlemmarna.⁴⁹ Ett inträde i Komintern fick inte ske på alltför lösa grunder. ”Det är nödvändigt att sätta lås på den Kommunistiska internationalens dörrar och nödvändigt att skydda den Kommunistiska internationalen”, förklarade Zinovjev i Kominterns tidning.⁵⁰

ILP-delegaternas exempel följdes snart av det franska socialistiska partiet som sände två delegater, Frossard och Cachin, till Moskva i mitten av juni 1920. De hade med sig instruktioner om att inte bara undersöka villkoren för medlemskap i Komintern utan också göra en bred undersökning av de sociala och politiska förhållandena i Sovjetryssland.⁵¹ Den 19 juni 1920 kallades delegaterna till ett möte med EKKI. EKKI var nu mer representativt än det hade varit då ILP-representanterna mottogs. Frågor om tillståndet inom det franska partiet ställdes av Radek, Zinovjev, Bucharin (som sårade deras nationalstolthet genom att uppmana delegaterna att fördöma partiets ”förräderi” under kriget), Serrati, John Reed och Lenin. Lenin krävde en klar partilinje, en disciplinerad press (*Humanité*, sade han, hade bara ett socialistiskt kännetecken – prenumerationsregistret) och att ”reformisterna” skulle uteslutas ur partiet. Delegaterna, som kanske hade väntat sig ett mer vördnadsfullt försök att få ytterligare en medlemsorganisation, kunde bara lova att de skulle rapportera hem.⁵² Hårda påtryckningar utövades för att övertala dem att stanna i Moskva och delta i den kommande kongressen, som de inte hade någon fullmakt från partiet att bevista, eftersom kongressen inte hade blivit utlyst innan de reste från Paris. Efter en viss tvekan gick de med på att stanna.⁵³

Innan den andra Kominternkongressen sammanträdde i juli 1920, hade en dramatisk vändning inträffat i krigslyckan. Den polska invasionsarmén hade drivits tillbaka långt bort från Ukrainas gränser; Röda armén trängde västerut in i Polen utan att möta något motstånd; Warszawas fall – och utbrottet av den polska revolutionen tycktes stå för dörren. Zinovjev, som var ordförande vid kongressen, beskrev efteråt scenen:

I kongresshallen hängde en stor karta på vilken varje dag våra arméers positioner markerades. Varje morgon stod delegaterna med andlöst intresse framför denna karta. Detta var en symbol: de bästa representanterna för det internationella proletariatet följde med andlöst intresse och klappande hjärta varje framryckning som våra arméer gjorde, och alla insåg klart, att om vår armé uppnådde de militära mål som den förutsatt sig, skulle det betyda en våldsam acceleration av den internationella proletära revolutionen.⁵⁴

⁴⁸ Delegaternas rapporter finns i *Independent Labour Party: Report of the 29th Annual Conference* (1921), s. 49-61; frågorna till och svaret från EKKI finns i *The ILP and the 3rd International* (1920); en rysk översättning av EKKI:s svar publicerades i *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 12 (20 juli 1920), spalt 2231-2256.

⁴⁹ *Kommunismus* (Wien), nr 24 (26 juni 1920), s. 833-834.

⁵⁰ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 11 (14 juni 1920), spalt 1730.

⁵¹ Brevet med instruktionerna, daterat den 23 april 1920, finns i L. O. Frossard, *De Jaurés à Lénine* (1930), s. 235-244.

⁵² Frossards och Cachins rapport från mötet finns i *ibid.*, s. 245-269; några personliga kommentarer av Frossard återfinns i *ibid.*, s. 64-66; EKKI:s fräna kommentarer finns i ett brev av den 26 juli 1920, adresserat ”till alla medlemmar av det franska socialistpartiet och alla medvetna franska proletärer” (*ibid.*, s. 281-303).

⁵³ *Ibid.*, s. 105-110; Frossard porträtterar genomgående sig själv som en svag person som mot bättre vetande förleddes av sin mer impulsiva och entusiastiska kollega.

⁵⁴ *Desjatyj Sjezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partij* (1921), s. 271.

Zinovjev hade då han öppnade kongressen anslagit samma dramatiska ton:

Den Kommunistiska internationalens andra kongress har fått en plats i historien i samma ögonblick som den öppnar förhandlingarna. Kom ihåg denna dag. Vet att denna dag är belöningen för alla era umbäranden och för er tappra och rakryggade kamp. Berätta och förklara för era barn denna dags betydelse. Bevara i era hjärtan denna högtidliga stund.⁵⁵

I kongressen deltog mer än 200 delegater från ungefär 35 länder. Den ryska delegationen var än en gång den ledande. Zinovjev, som ibland talade från ordförandestolen och ibland som rysk delegat var den mest framträdande personligheten under kongressen. Lenin talade i alla viktiga frågor och sekunderades skickligt av Bucharin och Radek. Trotskij, som var upptagen av det polska fälttåget, gjorde bara flyktiga framträdanden. KPD-delegationen leddes av Paul Levi. USPD sände fyra delegater, två som var för att man skulle ansluta sig till Komintern och två som var mot en anslutning. Men eftersom USPD:s anslutning inte var klar fick de delta utan rösträtt. Två delegater från KAPD deltog också men tog ingen del i förhandlingarna.⁵⁶ Den italienska delegationen leddes av Serrati men innehöll representanter för alla grupper inom det italienska socialistpartiet utom högern. I den brittiska delegationen ingick representanter för British Socialist Party, Socialist Labour Party, shopsteward-rörelsen⁵⁷ och åtskilliga mindre grupper. De två delegaterna från det franska socialistpartiet hade bara konsultativ ställning eftersom deras parti ännu inte hade beslutat sig för att träda in i Komintern. Fem andra franska delegater hade emellertid full rösträtt eftersom de representerade den franska ”kommittén för den Tredje internationalen”. Några av dessa var samtidigt medlemmar av det franska socialistpartiet. Delegater från American Communist Party och American Communist Workers’ Party bestred, utan hänsyn till Kominterns uppmaning om enhet, varandras mandat.⁵⁸

Vid sin första session antog mötet utan debatt, på förslag av den tyske delegaten Levi, en appell ”till alla länders arbetande män och kvinnor” att genom strejker och demonstrationer förhindra ”all slags hjälp till det vita Polen, all slags intervention mot Sovjetryssland”.⁵⁹ Men medan den första kongressen hade sammanträtt i skuggan av inbördeskriget, sammanträdde nu den andra kongressen då den Röda armén triumferade. Nu betonades mindre än vid den första kongressen – eller vid någon senare kongress – behovet av direkt hjälp och stöd åt Sovjetunionen. Förhandlingarnas betydelse låg i den stora uppgiften att påskynda värld-srevolutionen, som nu var i sikte.

⁵⁵ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 14.

⁵⁶ Levi hotade i KPD-delegationens namn att dra sig ur kongressen om representanter för KAPD fick delta som röstande delegater. *Bericht über den 5 Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund)* (1921), s. 27-29; enligt ett senare uttalande av Zinovjev stödde Radek Levi (*Protokoll Fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale* (u.å.), I, 468).

⁵⁷ Shopsteward-rörelsen var en betydelsefull företeelse inom den engelska fackföreningsrörelsen under första världskriget. Den bestod ursprungligen av lokala fackföreningsfunktionärer Dessa hade emellertid inget eller obetydligt inflytande vid förhandlingarna mellan arbetarna och arbetsköparna. De heltidsanställda fackföreningsfunktionärerna förlorade kontakten med arbetarna och därmed deras förtroende under kriget. De lokala fackföreningsledarna, främst inom krigsindustrin, organiserade missnöjet mot de rådande förhållandena. Dessa shopstewards fick inget stöd av de officiella fackföreningsrepresentanterna. Ö.a.

⁵⁸ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921). s. 607-610; enligt officiella amerikanska källor nådde man fram till ett beslut i Moskva den 12 januari 1920 om att de två partierna skulle enas (*Russian Propaganda: Hearing, before a Sub-Committee of the Foreign Relations, United States Senate* (66 Congress, 2nd Session, 1920), s. 415-416), och ha kontakt med varandra genom en ”bolsjevickisk kurir” (*Foreign Relations of the United States, 1920, III* (1936), s. 449-450. Man misslyckades emellertid att överbrygga den klyfta som fanns mellan organisationerna.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 56. I den tyska texten slutar appellen med orden: ”Det är till ett sådant agerande vi uppmanar världens alla proletärer och ‘Ryssland väntar sig att varje man gör sin plikt’ ” (de sista orden var på engelska). Denna mening finns inte i den ryska upplagan: den hörde uppenbarligen till Levis tal och inte till appellens text. Levi tyckte om att utsmycka sina tal med litterära allusioner.

Den Kommunistiska internationalen [löd en resolution] förklarar att Sovjetrysslands sak är Kominterns sak. Det internationella proletariatet kommer inte att sticka svärdet i skidan förrän Sovjetryssland blir en länk i en världsomfattande federation av sovjetrepubliker.⁶⁰

Tron på den nära förestående upplösningen av det revolutionära dramat var det ständiga temat under kongressen, vilket kom att sätta sin prägel på alla synpunkter både då det gällde den organisationstyp som behövdes och de åtgärder, som måste vidtas för att skapa en sådan organisation.

Den för närvarande viktigaste uppgiften var att göra Komintern till ett praktiskt verktyg för revolutionen:

Vad var den Tredje internationalen vid sitt grundande i mars 1919? frågade Zinovjev. Ingenting mer än en propagandaorganisation; och den förblev det under hela det första året ... Nu vill vi inte längre vara en propagandaorganisation utan ett kamporgan för det internationella proletariatet.⁶¹

Denna förändrade målsättning innebar också en förändring av organisationens utformning: i stället för ett antal nationella partier måste Komintern förvandlas till "ett enda kommunistparti, som förgrenar sig till olika länder".⁶² Mer än en gång hämtade man lärdom ur skillnaden mellan den Första och Andra internationalen. Den första hade varit "en starkt centraliserad organisation". Marx och Engels hade i dess program nedskrivit arbetarnas behov av "internationell enhet" och "strikt internationell organisation". Den Andra internationalens verkställande organ var föga mer än en "brevlåda".⁶³ Den Tredje internationalen får inte upprepa den Andra internationalens misstag. Samtidigt som kongressen hade sina överläggningar kunde den följa revolutionen, som dagligen spred sig allt längre västerut med den framryckande Röda armén. I detta ögonblick fanns det mindre anledning än någonsin att ifrågasätta det ryska exemplet giltighet för det övriga Europa. Det rådde ingen tvekan om att enhällighet om ett revolutionärt agerande och om partilinjen höll på att skapas inom Kommunistiska internationalen. De mindre avvikelser som officiellt tolererats 1919 bannlystes. Det var inte längre tillåtet att hysa olika meningar i frågan om deltagande i parlamentsval och fackföreningsarbete. T. o. m. då det gällde detaljer måste partilinjen klart fastställas och följas. När en brittisk delegat pläderade för en viss frihet i den obestriddigt speciella och esoteriska frågan om British Communist Party skulle liera sig med labourpartiet, fastslog Lenin bestämt likformighetsprincipen:

Kamrat Ramsay säger: Låt oss engelska kommunister själva avgöra den frågan. Vad skulle Internationalen vara, om varje liten fraktion kom och sade: några av oss är för detta, några är emot, låt oss själva avgöra? Varför skulle vi då behöva Internationalen, kongressen och hela denna diskussion?

En sådan slapphet var karaktäristisk för Andra internationalen och var "absolut fel".⁶⁴ I alla frågor om revolutionär strategi och taktik var det troligast att de riktiga besluten fattades av en organisation, som representerade hela den revolutionära rörelsen med alla dess erfarenheter.

Detta mål kunde endast uppnås genom fast organisatorisk disciplin. Zinovjev förklarade för kongressen att den Andra internationalen hade misslyckats därför att den "i sig tolererade partier vars taktik och praktik stod i stark motsättning till det revolutionära proletariatets

⁶⁰ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 152.

⁶¹ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 193-194.

⁶² *Ibid.*, s. 102.

⁶³ *Ibid.*, s. 13, 238.

⁶⁴ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 348, 365. ["Tal den 23 juli om det kommunistiska partiets roll" VV bd 10 s 75-76]

taktik”.⁶⁵ Revolutionen i Ungern föregående år hade misslyckats på grund av att man begått samma misstag.⁶⁶ Partier kunde endast med säkerhet bli renläriga om man rigoröst uteslöt kättare. ”Schism, schism, schism” hade Lenin utropat 1904, då han försvarade splittringen i det ryska socialdemokratiska partiet mot kritikerna.⁶⁷ Under de följande tio åren hade han i alla väder fört bolsjevikernas kamp för ideologisk renhet mot mensjevikernas eklekticism. Att splittra partiet, att reducera det till numerisk obetydlighet var ett mindre ont än att uttunna läran eller att försvaga disciplinen. 1920 tillämpade han denna välprövade princip på Komintern. Det viktigaste villkoret för att ett parti skulle beviljas medlemskap i Komintern var att det reservationslöst accepterade Kominterns program och stadgar och uteslöt alla oliktänkande. När en engelsk delegat inför Kominterns andra kongress framhöll att en majoritet av de engelska kommunisterna skulle förkasta sådana villkor, frågade Lenin varför det var nödvändigt att alltid följa majoriteten. Den trogna minoriteten kunde ”organiseras separat”. Hellre en splittring än ”att avstå från att besvara frågan om vilken taktik som är den rätta”.⁶⁸ Zinovjev gjorde ett kategoriskt uttalande på denna punkt i det ryska partiets namn:

Om det skulle inträffa att våra italienska kamrater eller kamrater från andra länder skulle säga till oss att de krävde att få upprätthålla förbindelser med dessa högerelement, då är vi redo att bli helt ensamma hellre än att vi sammankopplas med de element som vi betraktar som borgerliga.⁶⁹

Splittringsprincipen och uteslutningen av kättare användes så snart som den antagits och med en bitterhet som var oundviklig, så länge som de kätterska ledarna betraktades som förrädare ”köpta av bourgeoisien”. Denna princip kom genast att påverka Kominterns handlingsätt. Lenin redogjorde i *Brev till de engelska arbetarna* för sitt möte med den brittiska labour-delegationen i Moskva och beskrev ”övergången av majoriteten av arbetarnas parlamentariska ledare och fackföreningsledare till bourgeoisins sida” som ”en varaktig böld”. Det var inte arbetarnas öppna fiender som det var mest angeläget att besegra utan förrädarna i arbetarnas egna led. ”Fienden sitter i ert eget hus”, förklarade Zinovjev vid den andra kongressen.⁷⁰ Lenin hånade Crispian, en av USPD-delegaterna, för att denne hade behandlat splittringen mellan USPD och SPD som en ”bitter nödvändighet”:

De oavhängiga [bör] inte gråta över detta utan säga: den internationella arbetarklassen står ännu under arbetararistokratis och opportunisternas förtryck.

Crispian hade sagt att revolutionen kunde genomföras i Tyskland bara på det villkoret att den inte utarmade de tyska arbetarna ”alltför mycket”:

En sådan arbetararistokrati, som fruktar offer, som är rädd för att bli ”alltför” fattig under den revolutionära kampen, kan inte intas i partiet.⁷¹

De som det var önskvärt att kasta ut var inte välmenande människor, som hade en felaktig syn på revolutionens riktiga taktik; de var renegater och förrädare av den proletära saken.

Sådan var bakgrunden till den andra kongressens viktigaste och mest berömda dokument – de ”21 villkor”, som bestämde medlemskapet i Komintern. Den första kongressen hade inte gjort något försök att definiera villkoren för medlemskap; inte heller hade EKKI försökt sig på

⁶⁵ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 572; Zinovjev kunde ha sagt detsamma om Första internationals - men gjorde det inte då han i så fall faktiskt skulle ha beskyllt själve Marx för att ha gjort samma fel.

⁶⁶ *Ibid.*, s. 45, 241. Inledningen till de ”21 villkoren” (se nedan s. 216-217 xxx *detta kapitel*) hänvisade också till ”lärdomarna” av det ungerska misslyckandet: ”Förbundet mellan de ungerska kommunisterna och socialdemokraterna stod det ungerska proletariatet dyrt.”

⁶⁷ Se vol. 1, s. 49.

⁶⁸ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 350. [”Tal den 23 juli om det kommunistiska partiets roll” VV bd 10 s 77]

⁶⁹ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 243.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 111.

⁷¹ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 357-358. [”Tal om villkoren för inträde i Kommunistiska internationals”, 30 juli]

uppgiften. Denna fråga kunde emellertid inte längre ignoreras. Lenin utarbetade och tillställde andra kongressen ett förslag på nitton ”villkor för upptagande i Kommunistiska internationa- len”. I förslaget krävdes att varje medlemsparti i Komintern skulle sprida propaganda för den proletära revolutionen och proletariatets diktatur och vara ansvarigt för sin partipress och de publikationer det gav ut; att sträva efter att fylla viktiga poster i arbetarrörelsen med sina medlemmar och se till att reformister och anhängare till centern avlägsnades; att kombinera lagliga och olagliga aktioner samt skapa en underjordisk organisation som skulle förbereda sig till det kommande inbördeskriget; att sprida propaganda i armén och på landsbygden; att brännmärka alla socialpatrioter och socialpacifister och visa att sådana lösningar som internationella skiljedomar eller ett omorganiserat Nationernas Förbund inte kunde rädda mänskligheten från imperialistiska krig; att absolut bryta med alla reformister, även med kända reformistledare; att fördöma kolonial utsugning, speciellt om den företogs av den egna regeringen; att bilda kommunistiska celler i fackföreningar, kooperativer och andra arbetar- organisationer, som var direkt ansvariga inför partiet; att föra en hård kamp mot den ”ruttna” fackföreningsinternationalen i Amsterdam och att stödja den nya internationalen för de röda fackföreningarna, som höll på att bildas; att övervaka sina representanters arbete i parla- mentet; att organisera sig efter principen om demokratisk centralism med järnhård disciplin och periodiska rensningar; att med alla medel stödja varje sovjetrepublik i dess kamp mot kontrarevolutionära krafter; att revidera sitt partiprogram enligt Kominterns principer och att för godkännande underställa det kongressen eller EKKI; att som bindande acceptera alla beslut av Komintern; att om det inte redan hade gjorts ta namnet ”kommunistiskt”; att omedelbart sammankalla en partikongress för att bekräfta villkoren.⁷²

De nitton villkoren var, fastän hårda, en logisk följd av den syn på Komintern, som Lenin och andra framträdande personer gjorde sig till talesmän för under månaderna före kongressen. Villkoren underställdes i första instans en kongresskommission, som gjorde några språkliga rättelser och tillade på förslag av Lenin ytterligare ett villkor där man krävde att alla partier som nu var medlemmar i Komintern skulle till åtminstone två tredjedelar bestå av medlemmar som tidigare hade förklarat sig vara för en anslutning till Komintern. Genom att slå samman två av Lenins ursprungliga villkor förblev det totala antalet nitton. Dessa nitton villkor diskuterades sedan av kongressen vid tre på varandra följande sammanträden. En stor del av tiden upptogs av de fyra USPD-delegaternas tal. Två stödde och två förkastade villkoren. USPD var det största och mäktigaste masspartiet vid kongressen – ett parti vars framgångar växte snabbt.⁷³ Frågan var huruvida partiet skulle acceptera villkoren eller inte och ansluta sig till Komintern. Villkoren i sig mötte relativt liten opposition vid kongressen. I själva verket utvidgades de till slut med ytterligare två villkor, så att det slutliga antalet blev tjugoen. Ett av dessa villkor var att alla partiorgan skulle publicera viktiga dokument och beslut från Komintern; det andra stadgade att partimedlemmar som röstade mot villkoren vid parti- kongressen skulle uteslutas ur partiet. Detta tjugoförsta villkor, på många sätt det mest drastiska av dem, föreslogs av italienaren Bordiga och stöddes av Humbert-Droz, en delegat från franska Schweiz, som tidigare hade varit kalvinistpräst. Den sistnämnde levererade det mest kompromisslösa talet i denna fråga under kongressen:

Bordigas förslag om att tvinga partierna att utesluta dem som röstar mot den Kommunistiska internationalens program är användbart i alla lägen då det gäller att genomföra den första utrensningen av de extrema högerelementen. Ordet ”splittring” skrämmar alla opportunister som

⁷² Lenins ursprungliga utkast till de nitton villkoren publicerades i *Kommunistitjeskij Internatsional* strax före kongressen. De finns i *Sotjinenija*, XXV, s. 280-284 [VV10 bd 10 s. 48-54]

⁷³ 1919 hade SPD fem gånger så många medlemmar som USPD; KPD deltog inte i 1919 års val. I valen 1920 fick USPD nästan 5 000 000 röster mot SPD:s 5 600 000; KPD fick 440 000.

sätter enhet högre än allt annat. Denna första utrensning kommer naturligtvis att vara ofullständig, men den är det första steget mot skapandet av ett äkta kommunistiskt parti.⁷⁴

De tjugoen villkoren godkändes sedan i sin helhet. Endast två delegater uttryckte en annan mening.⁷⁵

De tjugoen villkoren var inte avsedda att fullborda den formella brytningen med Andra internationalen (som ansågs vara död) utan att omintetgöra alla kompromissmöjligheter genom att ur internationalen utesluta de centerelement som ännu hade vissa sympatier för Andra internationalen och som försökte bilda ett mellanting mellan de båda internationalerna.⁷⁶ Enligt Lenin var dessa element begränsade till ledarskiktet. Vad som därför behövdes var en splittring i centristpartierna – speciellt i USPD, det italienska socialistpartiet och det brittiska ILP – genom att bannlysa deras ledare och dra in den lojala parti massan i Komintern. I de tjugoen villkoren nämndes speciellt Turati och Modigliani, Kautsky och Hilferding, MacDonald, Longuet och amerikanen Hillquit som ”notoriska opportunister”, som under inga omständigheter kunde erkännas som medlemmar i Komintern. Å andra sidan var dessa hårda villkor, trots sin allmängiltighet, i praktiken inte avsedda för att man skulle utesluta olik-tänkande inom vänstern, mot vilka man fortsatte att visa en förvånande mildhet. I en kongressresolution erkändes att några av dessa representerade ”djupt proletära massrörelser, som i grunden stödjer sig på den Kommunistiska internationalens fast rotade principer” samtidigt som man fördömde den politik som sådana vänstergrupper som KAPD, det amerikanska IWW och den brittiska shopstewardrörelsens ledning stod för. Kommunisterna borde därför ”inte avstå från upprepade försök att förena sig med dessa organisationer och bilda ett enda kommunistiskt parti”.⁷⁷ Andra resolutioner av kongressen bekräftade kommunisternas uppgift att delta i arbetet i fackföreningarna och de borgerliga parlamenten. En speciell kommission brottades med den omstridda frågan om British Communist Party borde gå samman med British Labour Party (en lös federation, som inte avkrävde sina medlemmar någon ideologisk disciplin). Kongressen besvarade frågan jakande med en majoritet på 58 röster för och 24 mot.⁷⁸ Kongressen antog en resolution i agrarfrågan, som redan har citerats, samt beslöt efter en viktig debatt att anta ett antal teser i den nationella och koloniala frågan, som kommer att diskuteras i nästa kapitel.⁷⁹ Kominterns andra kongress gjorde ett anspråksfullt försök att inte bara skapa en världsomfattande kommunistisk organisation utan också att diskutera och lägga grunden till den kommunistiska politikens fundamentala principer i alla viktiga frågor.

⁷⁴ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 365; Zinovjev gjorde vid Halle-kongressen (se nedan s. 000) stor sak av det faktum att det hårdaste villkoret inte hade föreslagits av en rysk utan av en italiensk delegat (*USPD: Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Parteitags zu Halle*, (u.å.), s. 175). Det förefaller klart att ryssarna inte skulle ha krävt ett sådant villkor. I realiteten kom det att upphäva Lenins förslag om att centralkommittéerna och de centrala organen till två tredjedelar skulle bestå av medlemmar från vänsterflygeln (även om detta villkor kom att stå kvar); enligt ett uttalande av Zinovjev (*Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 235236) utövade inte ens den ryska delegationen några påtryckningar i denna fråga. Den skulle ha nöjt sig med att till kongressen uttrycka en allmän önskan i denna riktning.

⁷⁵ *Ibid.*, s. 400; de villkor som slutligen antogs finns på tyska i *ibid.*, s. 387-395, på ryska i *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 100-104, och i Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 575-579.

⁷⁶ Zinovjev beskrev senare de tjugoen villkoren som ”ett bålverk mot centrism” (*Protokoll: Fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale*, u.å., I, s. 45).

⁷⁷ *Kommunistitjeskij internatsional v Dokumentach* (1933) s. 99; Radek försvarade vid kongressen ”beslutet att erkänna syndikalistiska organisationer i internationalen” med argumentet att ”vi ser i syndikalismen bara en sjukdom under en övergångsperiod bland revolutionära arbetare” (*Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 496).

⁷⁸ *Ibid.*, s. 654.

⁷⁹ Se vol. 2, s. 189 n. 55.

Den andra kongressen utgjorde höjdpunkten i Kominterns historia som internationell maktfaktor vid en tidpunkt då den ryska revolutionen med största säkerhet tycktes vara i det läget att den kunde utvecklas till en europeisk revolution. Genom Komintern var Sovjetunionens öde nära förbundet med Europas framtid. Ingen var mer intresserad av detta slutmål än de ryska bolsjevikerna, som fortfarande var övertygade om att deras egen räddning berodde på detta. Det rådde ingen tvekan om att priset för en seger var att den revolutionära rörelsens tyngdpunkt förflyttades västerut till Europa. Detta var ett pris som det var omöjligt att pruta på. En djup paradox låg därför i andra kongressens förhandlingar. Ryssarna försökte uppriktigt och ivrigt att minska sin exklusiva dominans inom den revolutionära rörelsen genom att sprida revolutionen över hela Europa och världen. Ändå kom, då de misslyckades och då revolutionen envist stannade vid den ryska gränsen, allt som gjordes vid andra kongressen att få den oväntade följden att det bekräftade den ryska dominansen. Det oundvikliga resultatet av de villkor som kongressen arbetade under ansågs av många vara resultatet av en utstuderad och ondskefull plan. Ingenstans var denna process tydligare än i utarbetandet av Kominterns stadgar, som utfördes av den andra kongressen. Dessa stadgar liknade i stora delar det ryska kommunistpartiets. Det högsta organet var världskongressen, som i princip skulle sammanträda varje år. Exekutivkommittén som valdes av kongressen, styrde under perioderna mellan kongressens sammanträden och var ”ansvarig endast inför världskongressen”. Sammansättningen av EKKI var en ömtålig fråga. Enligt det beslut som fattades vid andra kongressen skulle den bestå av 15 till 18 medlemmar, av vilka fem skulle utses av ”det parti i det land där kommittén har sitt säte”; av de återstående skulle en medlem utses för vart och ett av ”de andra stora nationella partierna”.⁸⁰ I den osammanhängande debatten om stadgarna under kongressen föreslog en holländsk delegat att EKKI kanske borde ha sitt säte i Italien eller Tyskland och en tysk delegat föreslog halvhjärtat Berlin. Det stod emellertid klart, att under nuvarande förhållanden kunde det inte finnas något allvarligt alternativ till Moskva. I avvaktan på att revolutionen skulle sprida sig till väst var EKKI ödesbestämt att, som den holländske delegaten korrekt förutsåg, bli ”en utvidgad rysk exekutivkommitté”.⁸¹

Den andra kongressens betydelse låg i att den säkerställde den ryska ledningen av Komintern och gjorde att den blev obestridlig. Den ryska dominansen under kongressen var absolut och oemotsagd. Ryssarna åtnjöt de sedvanliga fördelar som tillföll värdarna för en internationell kongress: de kunde samla alla sina tillgängliga resurser i varje fråga. Besökarnas antal inskränkte sig till de utländska delegationer, som kom till Moskva. Många av de utländska delegaterna hade haft svårigheter att resa dit. En del hade tvingats att ta sig till Moskva illegalt och kringgått de förbud som utfärdats av deras egna regeringar. Ännu viktigare var att den ryska delegationen hela tiden argumenterade utefter samma linjer, de andra stora delegationerna – den tyska, brittiska, franska, italienska och amerikanska – bestod av representanter från mer än ett parti och var inom sig splittrade i viktiga frågor. Detta ledde till att det automatiskt uppstod ett läge i vilket de ryska ledarna i Komintern spelade ut oliktankande utländska delegater mot deras egna mer medgörliga landsmän. Viktigast av allt var att ledarskapet var den naturliga belöningen för den revolutionära segern. Ryssarna, och de ensamma, hade visat att de visste hur man gjorde en framgångsrik revolution – på det och det sättet hade segern vunnits i oktober 1917 och på det och det sättet skulle den vinnas på annat håll. En av delegaterna för ILP, som förhandlade med EKKI omedelbart före den andra kongressen har beskrivit sina intryck på följande sätt:

⁸⁰ Antalet medlemmar i exekutivkommittén utökades omedelbart efter kongressen till tjuoen.

⁸¹ De viktigaste avsnitten från denna debatt finns i *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 582-587, 594-597; stadgetexten, *ibid.*, s. 602-606; beslutet att Ryssland skulle vara säte för EKKI ”under den närmaste framtiden” var enhälligt (*ibid.*, s. 659).

Det var mycket svårt att diskutera med ledarna för Tredje internationalen beroende på deras starka nationalistiska inställning. Varje fråga är starkt påverkad av idéer som enbart hör hemma i Ryssland. Jag tror att det är förståeligt, men säkert är att den mycket patriarkaliska inställning som de har inte gör diskussionen lätt. De är beredda att hålla med om att revolutioner inte har något metafysiskt ursprung; att de är resultatet av den historiska utvecklingen och att den sociala revolutionen i varje land måste utvecklas efter olika mönster; men de återvänder alltid till kärnpunkten och menar att deras taktik är den modell på vilken alla socialistiska arbetsmetoder grundar sig.⁸²

Det var en naturlig följd av den ryska prestige snarare än av ryska avsikter, att Kominterns organisation återspeglade de ryska erfarenheterna och utformades efter rysk modell. Kommunistiska internationalen, som skulle göra världsrevolutionen skapades efter samma principer som det parti, som hade gjort den ryska revolutionen.⁸³ Utländska delegater kunde anmärka på den ena eller den andra punkten, men ingen vid kongressen ifrågasatte – i varje fall inte öppet – behovet av en ny international; ingen hade heller någon annan förebild att peka på. De utländska partierna och deras sändebud var alla alltför medvetna om sin underlägsenhet. Några av dem gjorde ingen hemlighet av detta:

Vad är jag [utropade Serrati] jämfört med kamrat Lenin? Han är ledaren för den ryska revolutionen. Jag representerar ett litet kommunistiskt socialistparti.⁸⁴

Kongressen lyssnade tålmodigt medan Zinovjev vidlyftigt bredde ut sig kring bristerna hos nästan alla kommunistiska eller blivande kommunistiska partier i Europa undantag för det ryska.⁸⁵ Inte heller förändrade tidens gång läget. Besvikelsen som följde på de förhoppningar, om hade funnits sommaren 1920 bara vidgade klyftan mellan auktoriteten hos dem som hade lyckats med att göra sin revolution och dem som hade misslyckats och lämnade Kominternorganisationen helt i ryska händer.

Den ryska dominansen i Komintern befordrades ytterligare av det splittringsarbete, som sattes i system av den andra kongressen och som blev ett verktyg som ständigt kom att brukas i framtiden. I de flesta partierna började ledare snart framträda som blev kända som Kominterns talesmän och skyddslingar och som i Moskva regelmässigt benämndes ”de bästa representanterna för proletariet” – en fras som första gången dök upp i en resolution antagen av andra kongressen och som flitigt användes av Zinovjev. ”I alla världens länder”, skrev Lenin, då han sammanfattade resultatet av kongressen, ”har de bästa representanterna för de revolutionära arbetarna tagit ställning för kommunismen”.⁸⁶ Men dessa ledare var inte nödvändigtvis de mest kvalificerade att göra en objektiv analys av läget i sina respektive länder, inte heller åtnjöt de alltid stöd och förtroende från det egna partiet. Anklagelsen hördes även att det viktigaste motivet för splittringspolitik var att förstöra de nationella partiernas oberoende styrka och helt underordna dem Moskva.⁸⁷ Anklagelsen var med säkerhet falsk, åtminstone då det gällde denna tidiga period, men frestelsen att uppskatta servilitet från andra

⁸² *Independent Labour Party: Report of the 29th Annual Conference* (1921), s. 53-54; Gorter, den holländske vänsterkommunist, som besökte Lenin vid denna tid fick samma intryck; se F. Borkenau, *The Communist International* (1938), s. 191.

⁸³ Sålunda kunde Hilferding, ledaren för USPD:s högerflygel vid Hallekongressen effektivt angripa Kominterns organisation bara genom att citera Rosa Luxemburgs kritik från 1904 av Lenins organisationsteori för bolsjevikerna (USPD: *Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Parteitags zu Halle* (u.å.) s. 194-196).

⁸⁴ *Der Zweite Kongress der Communist. Internationale*. (Hamburg, 1921), s. 340.

⁸⁵ *Ibid.*, s. 243-255.

⁸⁶ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 370.

⁸⁷ Denna anklagelse riktades speciellt mot Zinovjev av Angelica Balabanov, ett högst subjektivt vittne, i *Erinnerungen und Erlebnisse* (1927), s. 257; Martov framförde anklagelsen mer generellt vid Hallekongressen, där han sa att ändamålet med splittringspolitik var ”att resa en kraftig mur mot invasionen av element, som kan kräva att få ta del av de beslut som gäller dens och deras egna partier” (USPD: *Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Parteitags zu Halle* (u.å.), s. 210-211).

partiers ledare högre än en självständig hållning fanns i den ryskdominerade organisationen. Så länge som revolutionen segrat i Ryssland och inte i något annat land skulle Komintern vara tvunget att förbli i detta skick.

Medan den andra kongressen emellertid tycktes ha registrerat en stor seger för principerna om en högt disciplinerad organisation och strikt doktrinär renlärighet återkom det gamla dilemmat med att göra dessa principer förenliga med stöd från massorna i ny form. Detta dilemma som så lätt hade övervunnits i Ryssland visade sig vara oövervinnerligt i väst. I resolutioner antagna av den andra kongressen uppmanades kommunistpartierna i de borgerligt demokratiska länderna att delta i parlamentsval genom att ställa upp egna kandidater, eller om detta var omöjligt, stödja kandidater från andra partier. Föreskriften var meningslös om man inte förutsatte att partierna skulle söka stöd från massorna och agera på ett sådant sätt att de fick detta stöd. Detta förde emellertid med sig en rad taktiska och principiella problem. Det parlamentariska spelet fördes i varje land under olika och oupphörligt föränderliga betingelser. Det var inte troligt att det med framgång kunde föras av partier, som var tvungna att följa likformigt utformade direktiv utfärdade i Moskva, där synen på parlamentariskt arbete i huvudsak styrdes av erfarenheter som bolsjevikpartiet fått i den tsaristiska duman. Svårigheterna var emellertid inte bara taktiska eller formella. Andra kongressens uppmaning till utländska kommunistpartier att ”utnyttja den borgerliga statens institutioner för att förstöra dem” var motsvarigheten till Lenins uppmaning till de brittiska kommunisterna att stödja ledarna i British Labour Party i stället för att bekämpa dem.⁸⁸ Men dessa föreskrifter förutsatte att massornas lojalitet mot de statliga myndigheterna och arbetarledarna effektivt kunde undermineras. Så länge som denna förutsättning inte realiserades hade kommunistpartierna i de flesta länder i väster att välja mellan två alternativ. De kunde upprätthålla renheten och orubbligheten i sina läror på bekostnad av att förbli små sekter i huvudsak bestående av intellektuella och utan inflytande på massorna eller de kunde försöka vinna gehör inom vänsterns masspartier genom kompromisser som medförde att de accepterade en tillfällig och villkorlig lojalitet mot de existerande institutionerna och ledarna. Det var det senare alternativet som skulle utsätta dem för anklagelser för falskhet.

Problemet med att delta i fackföreningarnas arbete var analogt med problemen då det gällde det parlamentariska arbetet men mer komplicerat. Teoretiskt var det möjligt att påstå att fackföreningarna var en produkt av den borgerliga kapitalismen, att de i likhet med Andra internationalens politiska partier hade förrätt arbetarnas sak 1914 genom att stödja sina respektive nationella regeringar och att det låg i deras natur att de var oförmögna att spela någon revolutionär roll. Kommunisterna skulle därför bojkotta de existerande fackföreningarna och bilda nya och separata sammanslutningar av kommunistiska arbetare. Detta var den inställning som rådde vid den andra kongressen med undantag för några brittiska, italienska och amerikanska delegater. Teoretiskt var det också möjligt att hävda, fastän ingen öppet gjorde detta, att de smärre förbättringar i arbetarnas tillvaro som fackföreningarna försökte uppnå inte var önskvärda, eftersom de minskade arbetarnas missnöje och sålunda medförde att den slutliga revolutionen uppsköts. I motsats till båda dessa synsätt hävdade bolsjevikerna att fackföreningarnas misstag i det förflutna hade berott dels på ett korruperat ledarskikt och dels på det faktum att fackföreningarna i de utvecklade industriländerna hittills hade haft en oproportionerligt stor andel högt utbildade och privilegierade arbetare – ”arbetararistokrati” – vilkas intressen ofta placerade dem tillsammans med bourgeoisien snarare än bland de mindre privilegierade medlemmarna i den egna klassen. Kriget hade i alla länder fört med sig en massanslutning av arbetare till fackföreningarna, vilket förändrade deras karaktär och möjligheter. För att inte isolera sig från de existerande fackföreningarna och från de proletära massorna måste kommunisterna gå in i fackföreningarna och revolutionera dem genom att

⁸⁸ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 114.

arbete på att höja massornas medvetande och få dem att revoltera mot ledarna, som inte längre representerade deras sanna intressen. Ju fastare Komintern utvecklade en politik, som ledde till en begränsning av kommunistpartiernas storlek genom kravet på hård disciplin och doktrinär renhet, desto viktigare blev det att hålla kontakten med arbetarmassorna genom att arbeta i deras fackföreningar.

Beslutet att delta i fackföreningsarbetet, liksom att delta i parlamentsvalen, var emellertid början och inte slutet på svårigheterna. I första hand gällde det att förmå kommunisterna att stödja de existerande fackföreningarna, oavsett hur reaktionära de än var, och att motarbeta utbrytarorganisationer inom arbetarrörelsen, oavsett hur revolutionära målsättningar de än hade. Detta problem var aktuellt i Förenta staterna, där en minoritet av utbildade arbetare var förenade i American Federation of Labour, som var byggt på yrkestillhörighet. Den enda organisation som vädjade till massan av underbetalda och utbildade arbetare, i huvudsak emigranter, var det syndikalistiska och revolutionära IWW. I Tyskland hade revolutionära lokala förtroendevalda arbetarledare försökt att organisera arbetarna utanför fackföreningarna. I Storbritannien hade shopstewardrörelsen utvecklats och redan i början fått en syndikalistisk prägel. Kommunisternas inställning till dessa avvikande rörelser var svår att definiera.

Den andra svårigheten för bolsjevikerna var ännu allvarigare. Bolsjevikernas uttalade målsättning var att genom att ge dem en kommunistisk ledning kunna stärka sammanhållningen och öka storleken och styrkan i fackföreningarna. Men genomförandet av denna målsättning måste, såvida man inte antog att den kunde uppnås i ett enda slag eller med andra ord att den proletära revolutionen var nära förestående, ta lång tid med häftiga inbördes strider inom fackföreningsrörelsen, som skulle splittra och försvaga den och så gott som förstöra deras makt. Lenin hade i ett mycket kritiserat avsnitt i *Radikalismen – kommunismens barnsjukdom* förutsett möjligheten av att ”de opportunistiska ledarna” skulle använda alla medel, både ärliga såväl som oärliga, för att uttränga och fördriva kommunisterna ur fackföreningarna:

Man måste kunna hålla stånd mot allt detta, kunna bringa alla slags offer, t o m – om det behövs – tillgripa all möjlig list och slughet, illegala metoder, förtigande och döljande av sanningen bara för att kunna tränga in i fackföreningarna och stanna där samt till varje pris utföra kommunistiskt arbete där.⁸⁹

Radek medgav nästan att den kommunistiska politiken innebar att de existerande fackföreningarna skulle förstöras som en förberedande åtgärd i arbetet på deras omvandling till större och bättre fackföreningar i framtiden:

Vi skall försöka omvandla fackföreningarna till kamporganisationer ... Vi går in i fackföreningarna inte för att bevara dem utan för att skapa den sammanhållning mellan arbetarna utan vilken den sociala revolutionens fackföreningar inte kan skapas.⁹⁰

Ett sådant program lät tillräckligt bra i bolsjevikernas öron. I Ryssland var fackförenings-traditionen svag. Få fackföreningar hade utövat någon effektiv makt eller krävt någon speciell lydnad av sina medlemmar. Några av dessa fackföreningar hade dominerats av mensjeviker, som gjort dem till motståndsnästen mot den nya regimen. Men i Central- och Västeuropa betraktades fackföreningarna av arbetarmassorna som bålverk mot de otyglade kapitalistiska makthavarnas förtryck. En politik som ställde i utsikt att temporärt splittra, försvaga och kanske förstöra dessa fästen till förmån för ett avlägset och osäkert framtidsmål måste räkna med att möta en djup misstro och ett envist motstånd, som i Moskva felaktigt ansågs bero på stämplingar från några få ledare eller från en ”arbetararistokrati”.

⁸⁹ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 198. [”’Vänsterismen’ – kommunismens barnsjukdom”, *VVI0*, bd 9, s. 412]

⁹⁰ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 499.

Kominterns ledare komplicerade ytterligare den svåra och ömtåliga uppgift som låg framför dem och avslöjade fullständigt alla de orimligheter som fanns i deras fackföreningspolitik. En löst organiserad internationell federation av fackföreningar, IFTU (International Federation of Trade Unions), hade funnits före 1914 men hade inte haft några formella förbindelser med Andra internationalen. Den påminde emellertid på många sätt om Andra internationalen. Eftersom bolsjevikerna var fast beslutna att skapa en Tredje international, som skulle ersätta den avlidna Andra internationalen, tycktes det under revolutionens första dagar vara naturligt att skapa en ny fackföreningsorganisation som skulle ersätta IFTU. Världsrevolutionen stod för dörren och en återgång till den gamla ordningens internationella organisationer var otänkbar. Den första allryska fackföreningskongressen i januari 1918 bestämde sig för ”att med alla medel stödja återinrättandet av den internationella fackföreningsrörelsen”, och utlyste en internationell fackföreningskonferens som skulle sammanträda i Petrograd i februari 1918.⁹¹ Denna inbjudan sändes ut till världen. Men under de villkor som rådde då är det inte förvånande att den inte väckte något gensvar. Detta betydde emellertid inte att man övergav projektet. De få kommunister som betvivlade nyttan av detta projekt gjorde det inte därför att de fruktade en strid med IFTU (vars frånfälle ansågs vara definitivt) utan därför att de trodde att fackföreningar hörde till den reaktionära kapitalistiska ordningen och inte hade någon betydelse för uppbyggandet av socialismen. Det officiella återupplivandet av IFTU, som berövats sina tyska medlemmar, inträffade i juli 1919 genom att ett huvudkontor upprättades i Amsterdam (efter vilket den allmänt kom att bli känd som ”Amsterdaminternationalen”), påverkade inte denna anda. Svårigheterna då det gällde att återuppliva IFTU tycktes vara lika ödesdigra som försöken att återuppliva Andra internationalen. När Andra internationalen hade kapitulerat inför den Tredje förklarade ordföranden i Petrograds fackföreningsråd i slutet av 1919, att den tid var inne då hela världens fackföreningar kunde ”förena sig till en enda stark internationell organisation, som var redo att kämpa sida vid sida med Tredje internationalen”.⁹²

Upprättandet av förbindelserna med fackföreningarna i Västeuropa blev inte praktisk politik förrän på våren 1920, då inbördeskriget tycktes vara över, då den allierade blockaden hade hävts och då de första trevande diplomatiska kontakterna togs.⁹³ Zinovjev skrev i mars 1920 i en rekommendation till den nionde kongressen ”att den ryska fackföreningsrörelsen borde ta initiativet till att bilda en röd fackföreningsinternational på samma sätt som kommunistpartiet gjort då det grundade Tredje internationalen”.⁹⁴ Denna fråga tycktes emellertid inte vara särskilt angelägen och kongressen diskuterade den inte. En månad senare medförde en händelse att ytterligare inaktivitet blev omöjlig. I april 1920 tog fackföreningarna i väst och IFTU en aktiv del i att organisera Washingtonkonferensen, vid vilken International Labour Organisation (ILO) grundades. Det var när IFTU, med Lozovskijs ord, beslöt sig för att ”genom ILO förena sitt öde med Nationernas Förbund”, som ”behovet av ett centrum för en samlad vänsterinriktad fackföreningsrörelse för hela världen gav sig tillkänna”.⁹⁵ ILO var en inkarnation av klassarbetstanken, som var antitesen till klasskampen och proletarietets

⁹¹ *Pervyj Vserossijskij Sjezd Professional'nych Sojuzov* (1918), s. 365 Detta beslut fattades inte i någon fientlig anda mot fackföreningarna i väst, vilkas vilja att samarbeta naivt förutsattes. Förordet till den officiella redogörelsen för den första allryska fackföreningskongressen, som skrevs av Tomskij och är daterad september 1918, är full av beundran för fackföreningsrörelsen i väst (ibid., s. i–xi). Lozovskij sade flera år senare att ”det inte fanns, inte ens omedelbart efter oktoberrevolutionen, någon tanke på bilda en revolutionär fackföreningsinternational” (A. Lozovsky, *The World's Trade Union Movement* (1925), s. 126).

⁹² *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 7-8 (november–december 1919), spalt 983-988.

⁹³ Dröjsmålet med att skapa en fackföreningsinternational efter det framgångsrika bildandet av Komintern berodde delvis på det faktum att före 1919 var bolsjevikernas kontroll av den ryska fackföreningsrörelsen fortfarande oviss.

⁹⁴ G. Zinovjev, *Sotjinenija*, VI (1929), s. 345.

⁹⁵ A. Lozovsky, *The World's Trade Union Movement* (1925), s. 127. n

diktatur. Vid den tredje allryska fackföreningskongressen samma månad brännmärkte Zinovjev häftigt de ”socialförrädare” som genom att lyda kapitalisternas diktat försökte återuppbygga den ”ruttna” Amsterdaminternationalen och sålunda skaffa sig kompensation för Andra internationalens sammanbrott. Tiden var mogen för ”en verkligt proletär internationell union för de fackföreningar, som stod för proletariatets diktatur”. Zinovjev hoppades att ”de proletära fackföreningarna över hela världen” skulle närvara vid Kominterns kommande kongress och konstituera sig som en sektion inom Komintern.⁹⁶ Kongressresolutionen innehöll de ryska fackföreningarnas beslut om att ”gå in i Tredje internationalen” och deras vädjan till ”de revolutionära fackföreningarna i alla länder” att följa deras exempel. Det centrala fackföreningsrådet skulle vidtaga åtgärder för att tillsammans med EKKI sammankalla en internationell fackföreningskongress.⁹⁷ Man skulle kunna påstå att om infiltrationspolitiken i de redan existerande fackföreningarna, som oupphörligt predikades av bolsjevikerna och som nyligen bekräftades av Lenin i *Radikalismen – kommunismens barnsjukdom* var framgångsrik, skulle denna långsamt men säkert förändra fackföreningarnas ledning och därmed också ledningen i IFTU och omvandla hela organisationen utan att förstöra den. Men denna process tycktes alltför trivial och alltför långsam för entusiastiska revolutionärer, som trodde att den europeiska revolutionen bara var en fråga om veckor. Det ansågs betydelsefullt att påskynda eller föregripa denna process genom att skyndsamt skapa en ny international, så att de fackföreningar som var framgångsrikt infiltrerade och pålitliga genast kunde utträda ur IFTU och gå in i den nya organisationen för röda fackföreningar. Denna uppfattning diskuterades med Williams och Purcell, två ledande fackföreningsmän som var medlemmar av den labour-delegation, som besökte Moskva. Båda uttalade sig troligen till förmån för en ny fackföreningsinternational.⁹⁸

Marken hade således beretts, när Kominterns andra kongress sammanträdde sommaren 1920 under den revolutionära förtrollning som rådde i samband med det segerrika fälttåget in i Polen. Två av de tjugo villkoren för anslutning till Komintern, som kongressen antog, berörde fackföreningarna. Det nionde villkoret gjorde det obligatoriskt för partimedlemmar att aktivt arbeta i fackföreningarna och samtidigt ”avslöja socialpatrioternas förräderi och centrens vankelmod” (den dubbla uppgift som Lenin fastslagit i *Radikalismen – kommunismens barnsjukdom*). Det tionde villkoret föreskrev ”en envis kamp mot Amsterdam-’internationalen’ och dess ruttna fackföreningsfederation”. En lång resolution om fackföreningarna följde samma linje.⁹⁹ Den godkändes av en stor majoritet, fastän de flesta brittiska och amerikanska delegaterna talade mot den i en hetsig debatt. Dessa ville förkasta de existerande fackföreningarna och bilda nya fackföreningar. En enda italiensk delegat ansåg fackföreningar i och för sig vara kontrarevolutionära.¹⁰⁰ Kongressen avstod från att göra något uttalande om skapandet av en fackföreningsinternational – kanske ett tecken på att en majoritet inte kunde ha vunnits så lätt. Medan kongressen sammanträdde beslöt emellertid en grupp, som representerade de ryska, italienska och bulgariska delegationerna samt några medlemmar ur den brittiska delegationen och en enda fransk delegat från yttersta vänstern, som sade sig tala för åtta miljoner organiserade arbetare, att bilda ett internationellt fackföreningsråd (Mezsozprof) vars huvudsakliga uppgift skulle vara att organisera ”en internationell kongress för röda fackföreningar”. Lozovskij blev ordförande i det nya rådet och Tom Mann och Rosmer blev

⁹⁶ *Tretij Vserossijskoj Sjezd Professional’nych Sojuzov* (1920), I (Plenumy), s. 14-15

⁹⁷ *Ibid.*, I, s. 145.

⁹⁸ B. Vinogradov, *Mirovoj-Proletariati SSSR* (1928), s. 72; Lenin nämnde för Murphy att Williams och Purcell hade godkänt idén (J. T. Murphy, *New Horizons*, (1941), s. 157).

⁹⁹ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 120-126.

¹⁰⁰ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 510-526, 610-638: Radek medgav i sin rapport att ”stora åsiktskillnader” fanns då det gällde fackföreningsfrågan och att ”många medlemmar i andra kommunistpartier” ville bilda nya fackföreningar (*ibid.*, s. 622-623).

viceordförande. Mezsovsprofs beroende av EKKI framgick av förslaget att EKKI skulle utfärda en appell ”till alla fackföreningar i världen” där man avslöjade den ”ruttna Amsterdam-internationalen” och erbjöd dem att gå in i den nya fackföreningsinternationalen.¹⁰¹

Detta ödesdigra beslut fattades vid en tidpunkt då den revolutionära vågen ännu var som starkast, då Andra internationalen ansågs vara död och då endast de mindre framgångar som uppnåtts av IFTU tycktes utgöra det enda väsentliga hindret för att den internationella arbetarrörelsen skulle erövrats av kommunisterna.¹⁰² Beslutet att påbörja kampanjen för att splittra fackföreningsrörelsen i två inbördes stridande broderorganisationer med Moskva och Amsterdam som de båda polerna i detta kraftfält fattades vid denna tidpunkt. Ett förlängt krig av detta slag måste emellertid blotta den latent oförenligheten mellan kommunisternas plikt att arbeta inom de existerande fackföreningarna och deras uppgift att splittra rörelsen och isolera Amsterdam till förmån för Moskva, mellan en politik av fredlig infiltration på det nationella planet och en politik med frontalangrepp på det internationella planet. Detta dilemma som inte skulle ha uppenbarats om världsrevolutionen faktiskt hade varit nära förestående uppfattades inte av Lenin och de andra bolsjevikledarna. De förhandlingar genom vilka Mezsovsprof bildades i juli 1920 hölls i en atmosfär av förvirring på denna punkt. Bara ryssarna och deras nära llerade bulgarerna stödde beslutet helhjärtat. Det italienska partiet var, i likhet med det bulgariska partiet, en efterträdare till ett socialistiskt parti som i det förflutna åtnjutit fackföreningsstöd, och kunde därför inte nöja sig med dubbla lojaliteter i de italienska fackföreningarna, men trots detta var den italienska attityden tvetydig.¹⁰³ Ännu större förvirring rådde inom den brittiska delegationen. Murphy, som deltog i mötet då beslutet att bilda Mezsovsprof fattades och som blev den brittiske representanten i detta organ, sade efteråt att ”hade det funnits den minsta antydning om att man skulle splittra fackföreningarna” skulle förslaget ”naturligtvis” inte ha fått något brittiskt stöd.¹⁰⁴ Bara Tanner en finsk arbetarledare och den ende framträdande fackföreningsmannen i delegationen, tycks ha insett motsägelsen mellan förslaget att ”stanna kvar i fackföreningarna på nationell nivå” och skapandet av ett oberoende internationellt organ. Zinovjev vägrade ge honom ordet när han sökte motivera sin åsikt under kongressen.¹⁰⁵ Bildandet av Mezsovsprof förde sålunda Komintern ett långt steg vidare på den väg som inletts med genom *Radikalismen – kommunismens barnsjukdom*. Det var ett steg som togs i ett ögonblick av stor entusiasm och i den fasta förvisningen om att den europeiska revolutionen var nära förestående. Denna plan som var ämnad att överbrygga den korta övergångsperioden och bana väg för det stora målet fick oväntade och fatala konsekvenser när övergångsperioden drogs ut till månader och år.

Kominterns andra kongress sammanföll med Röda arméns snabba och oupphörliga framryckning in i Polen. Curzons not till Tjitjerin från Spakonferensen hade avsänts några dagar innan kongressen öppnades.¹⁰⁶ I den föreslogs att stilleståndsförhandlingar omedelbart skulle

¹⁰¹ Ibid., s. 622, 636-637.

¹⁰² ”Huvudfienden är Amsterdam [d. v. s. IFTU], inte Bryssel [d. v. s. Andra internationalen]”, förklarade Zinovjev vid kongressen (ibid., s. 638). Han upprepade i Halle tre månader senare att ”Politiskt är Andra internationalen krossad, ... men den s. k. fackföreningsinternationalen är Olyckligtvis fortfarande något, den är bålverket för den internationella bourgeoisien” (*USPD: Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Parteitags zu Halle* (u.å.), s. 161); detta förklarade den osedvanliga fränheten i angreppen på IFTU.

¹⁰³ Lozovskij beskriver de allvarliga åsiktsskillnader som fanns mellan honom och D' Aragona, talesmannen för den italienska delegationen: ”Under åtskilliga dagar diskuterade jag med honom de principer som skilde oss åt. Serrati föreslog då en kompromisslösning, som enligt min mening inte var tillräckligt klar. När jag lämnade Serratis förslag till Lenin sade han: ”Det innehåller naturligtvis oklara punkter, men detta är inte det viktiga; det viktiga är att skapa en central organisation, klarheten kommer att infinna sig senare” (*A. Lozovskij, Lenin und die Gewerkschaftsbewegung* (Hamburg, 1924), s. 17).

¹⁰⁴ J. T. Murphy, *New Horizons* (1941), s. 158.

¹⁰⁵ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 637-638.

¹⁰⁶ Se ovan s. 185.

påbörjas mellan Sovjetryssland och Polen med utgångspunkt från de gränser som drogs upp under hösten 1919. Denna linje (känd som "Curzon-linjen") hade dragits upp av experter från fredskonferensen och grundade sig på etnografiska principer. I noten tillades menande att den brittiska regeringen var "tvingad av Nationernas Förbund att försvara Polens integritet och oberoende inom landets rättmätiga etnografiska gränser". Den 17 juli 1920 samtyckte Tjitjerin, samtidigt som han hånade den brittiska regeringen för dess senkomna intresse för en fred mellan Sovjetryssland och Polen, till öppna förhandlingar om den polska regeringen bad om det och erbjöd Polen en mer gynnsam gräns än Curzonlinjen.¹⁰⁷ Den 22 juli vände sig den polska regeringen till slut till Moskva och vädjade om förhandlingar. Sovjetregeringen hade emellertid inte bråttom. Förhandlingarna fördröjdes under olika förevändningar. I slutet av juli trängde Röda armén över Curzon-linjen in i vad som odiskutabelt var polskt territorium. Efter Brest-Litovsk's fall den 1 augusti kunde ryssarna inte vänta sig något allvarligt motstånd förrän de nådde Warszawas yttre försvarsverk.

Beslutet att föra kriget in i Polen föregicks av en strid i de inre partikretsarna. Trotskij var emot en framryckning både på politiska och militära grunder. Lenin bemötte hans invändningar med argumentet att de polska arbetarna i Warszawa och andra större städer skulle resa sig då Röda armén kom och hälsa den som en befriare. Radek som kände Polen varnade Lenin för att förlita sig alltför mycket på dessa förhoppningar, men hans syn på Tyskland hade givit honom ett rykte om att vara pessimist och Lenin kallade honom för defaitist.¹⁰⁸ Stalin hade klokt påpekat innan offensiven började att "de polska arméerna är helt annorlunda än Koltjaks och Denikins", då de är "homogena och nationellt förenade", och att så snart som polska trupper försvarade polsk jord, skulle det vara "svårt att kämpa mot dem". Så sent som i juni attackerade han "skrävlet och den skadliga självbelåtenheten" hos de kamrater som "talar för en 'marsch mot Warszawa' " eller "stolt deklarerar att de skall sluta fred endast i 'det röda Warszawa' ".¹⁰⁹ Men när det avgörande ögonblicket infann sig gjorde Stalin inte sin röst hörd. Trotskij stöddes bara av Rykov.¹¹⁰ Lenins åsikt segrade och framryckningen fortsatte. Sovjetiska trupper hade hjälpt de röda i Finland vintern 1917/1918. Enheter ur Röda armén hade hjälpt till att upprätta sovjetrepubliker i Estland och Lettland i slutet av 1918 och skulle göra detsamma i Georgien 1921. Men i dessa fall hade lokala kommunister bildat basen för dessa företag. Beslutet att marschera mot Warszawa sammanföll med Kominterns andra kongress och fattades vid en tidpunkt då all försiktighet hade svepts åt sidan av en entusiastisk tro på att den europeiska revolutionen stod för dörren. Allt detta förlånade det militära fälttåget en tydlig revolutionär atmosfär som gjorde det olikt något annat krig i Sovjets historia. Att Röda armén inte var en rysk utan en internationell armé, att den inte tjänade ett lands nationella intressen utan en klass' internationella intressen, hade från första början ansetts självklart. Grundandet av Komintern uppfattades som en politisk motsvarighet till Röda armén. "Jag kan försäkra er" förklarade Trotskij vid Kominterns första kongress, "att de kommunistiska arbetare som bildar den verkliga kärnan i denna armé inte bara betraktar sig själva som styrkor som försvarar den ryska socialistiska republiken utan också som Tredje internationalens röda armé."¹¹¹ Vid andra kongressen tycktes Röda arméns triumferande framryckning vara det obestriddiga beviset för riktigheten i denna princip. Innan kongressen började skrev Tuchatjevskij, Röda arméns befälhavare, då armén ryckte fram ett

¹⁰⁷ Båda noterna finns i Kljutjnikov i *Sabanin, Mezdunarodnaja Politika*, III, I (1928), s. 34-38.

¹⁰⁸ Clara Zetkin, *Erinnerungen an Lenin* (Wien, 1929), 20-21.

¹⁰⁹ Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 323-324, 333.

¹¹⁰ Trotskij nämner Rykovs stöd två gånger (*Moja Zjizn* (Berlin, 1930), II, s. 192; *Stalin* (New York, 1946), s. 328); vid första tillfället nämner han inte Stalin, vid det andra nämner han honom bland dem som stödde Lenin. Enligt den kronologi som finns i Stalins samlade skrifter (*Sotjinenija*, IV, s. 474-475), var Stalin borta från Moskva och vistades vid fronten mellan den 12 juli och mitten av augusti.

¹¹¹ *Der I. Int. Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 49.

brev till Zinovjev, i vilket han hävdade att proletariatet måste förberedas ”för det förestående inbördeskriget, för ögonblicket för en världsattack av alla proletariats väpnade styrkor mot den beväpnade världskapitalismen” och föreslog att ”med avseende på oundvikligheten av ett inbördeskrig i världsskala inom en nära framtid” skulle Komintern vidtaga åtgärder för att bilda en generalstab.¹¹² Detta förslag beaktades inte. Vid kongressens öppningssession föreslogs emellertid ett budskap till Röda armén av den italienske delegaten Serrati, som hoppades att den dagen var nära då ”den proletära Röda armén inte bara kommer att bestå av ryska proletärer utan av proletärer från hela världen” och hälsade den som ”en av världshistoriens förnämsta drivkrafter”.¹¹³

Medan allt som gjordes under sommaren 1920 hade sina rötter i den bolsjevikiska traditionen, representerade det inte desto mindre en av dessa politiska förändringar, som var liktydiga med en radikal frontförändring och som utsatte sovjetregeringen för välgrundade anklagelser för att ha bedrägliga avsikter. Under de första månaderna 1920 hade tydliga diplomatiska trevare sänts ut för en tillfällig uppgörelse med de kapitalistiska staterna. Tjitjerin, Krasin och Radek tycktes behärska scenen och framstod som skaparna av en försiktigare och mer kompromissbetonad politik: Zinovjev och Bucharin lämnades att teoretisera om världsrevolutionen och förvisades till kulisserna. I slutet av januari 1920 hade man absolut förnekat att ”den ryska sovjetregeringen önskar införa kommunismen med hjälp av Röda arméns bajonetter”.¹¹⁴ Så sent som den 20 juli 1920, medan delegaterna samlades till Kominternkongressen, försäkrade Sovnarkom högtidligt att ”vi är lika långt från något slags angrepp mot Polens oberoende eller mot dess okränkbara territorium som på den tiden då vi hade våra största militära svårigheter”.¹¹⁵ Inom några få dagar glömdes eller bortförklarades emellertid sådana försäkringar. De militära segrarna och delegaternas entusiasm återupplivade tron på världsrevolutionen och på Zinovjevs fallande stjärna. När Lenin hade vunnits för denna sak kastades försiktigheten och det revolutionära kriget började på allvar. Så snart som Röda armén gick över gränsen bildades en ”provisorisk polsk revolutionär kommitté i samråd med det ryska kommunistiska partiet, vilket tillsammans med Röda arméns ledning skulle delta i denna kommittés arbete”. Kommittén förflyttade sig framåt i Röda arméns kölvatten. Dess ordförande var Marchevskij och bland dess medlemmar fanns Dzerzjinskij, Unschlicht och Kon – tre bolsjevikiska veteraner och en tidigare ledare för det polska socialistiska vänsterpartiet. Rådet skulle överlämna sin makt till det polska kommunistpartiet då man kommit fram till Warszawa.¹¹⁶ Warszawa var emellertid bara en början. ”Nära den”, sade Lenin efteråt, ”ligger världsimperialismens centrum, som stöder sig på Versaillesfördraget”. Polen var ”det sista bålverket mot bolsjevikerna”.¹¹⁷ Hur kritiskt läget var framgick av den iver med vilken västmakterna sände ammunition och militär hjälp till Warszawa för att avvärja hotet. Viktigast av allt var emellertid, ansåg Lenin, den inverkan som framryckningen mot Warszawa hade på arbetarna i den kapitalistiska världen:

Sovjetrepublikens arbetare och bönder har vunnit stora militära segrar över jordägarna och kapitalisterna, över Judenits, Koltjaks och Denikins anhang, över de vita polackerna och deras bundsförvanter – Frankrike, England, Amerika, Japan.

Men ännu större är vår seger över sinnet och hjärtat hos arbetarna, löneslavarna och massorna förtryckta av kapitalisterna, de kommunistiska idéernas och de kommunistiska organisationernas seger över hela världen.

¹¹² M. N. Tuchtjevskij, *Vojna Klassov* (1921), s. 139-140.

¹¹³ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 42-44.

¹¹⁴ Se ovan s. 181. xxxxx

¹¹⁵ Kljutnikov i *Sabanin, Mezduarodnaja Politika*, III, I (1928), s. 43.

¹¹⁶ Y. Marchevskij, *Vojna i Mir mezdu Burzuzanoj Pol'soj i Proletarskoj Rossiej* (rysk översättning från polskan, 1921, s. 22.

¹¹⁷ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 377.

Proletariatets revolution, krossandet av det kapitalistiska oket är på väg: den skall komma till alla länder på jorden.¹¹⁸

När de tyska arbetarna i Danzig hellre strejkade än lossade ammunition åt Polen, när brittiska arbetare inte bara vägrade att lasta sådana varor utan bildade ”aktionsråd” och hotade den brittiske premiärministern med revolution, om hjälp sändes till Polen, då kunde bolsjevikerna inte undgå att tro att kommunismens seger över arbetarnas sinnen och hjärtan hade vunnits.¹¹⁹

När Kominterns andra kongress avslutades den 7 augusti 1920, fortsatte Sovjets framryckning mot Warszawa nästan utan att möta något motstånd. Optimismen och entusiasmen var utan gränser. Förberedelser gjordes för att de polska och sovjetiska fredsdelegationerna skulle kunna mötas i Minsk den 11 augusti. Kvällen innan hade Kamenev i London redogjort för Sovjets freds villkor för Lloyd George. I dessa föreslogs, som man lovat, att Curzon-linjen skulle korrigeras till Polens förmån i Belostock- och Kholmregionerna. Polen skulle begränsa sina väpnade styrkor till 50 000 man. Dess officerskår och administrativa personal skulle dessutom inte tillåtas överstiga 10 000; därjämte kunde en civil milis rekryteras för att upprätthålla ordningen. Inga krigsskadestånd krävdes, men den polska regeringen skulle dela ut jord till de familjer, vars manliga medlemmar sårats eller dödats i kriget. Lloyd George ansåg villkoren rimliga och rådde den polska regeringen att acceptera dem. När villkoren emellertid slutligen delgavs den polska delegationen den 17 augusti (en oförklarad försening hade inträffat), visade de sig innehålla ett tillägg som inte fanns med bland de villkor, som Kamenev nämnt för Lloyd George. Tillägget innebar att den föreslagna civila milisen uteslutande skulle rekryteras bland arbetarna.¹²⁰ Detta villkor och villkoret om jordfördelning var ett uppenbart försök att förändra Polens klasstruktur i revolutionens intresse: Röda armén var i början begränsad till arbetare och bönder.¹²¹ Diskussionen om dessa villkor pågick emellertid inte länge, eftersom läget genomgick en blixtnabb förändring. Den 16 augusti hade en stark polsk motoffensiv påbörjats. Inom några få dagar var Röda armén på reträtt lika snabbt som den ryckt fram.

Många förklaringar har efteråt lämnats till Sovjets nederlag. Senare sovjetiska militära experter som hade fördelen av att kunna vara efterkloka tenderade till att fördöma hela fälttåget som en militär felbedömning: Röda armén var otillräckligt utrustad och illa förberedd i allt utom entusiasm för ett så stort företag som en invasion av Polen.¹²² Tuchatjevskij, befälhavaren för de styrkor som gick mot Warszawa, kritiserades för att han försvagat sin huvudstyrka genom ett försök att omringa Warszawa från norr och sålunda utsatt sin huvudfront för en förödande motattack. Detta ansågs av några som en politisk manöver avsedd att skära av den polska korridoren och etablera kontakt med det tyska Reichswehr. Den södra armén som trängde fram mot Lvov misslyckades under de kritiska sista dagarna att omedel-

¹¹⁸ Ibid., XXV, s. 371. [”Speech Delivered at the Ninth All-Russia Conference of the Russian Communist Party (Bolsheviks)”, September 22, 1920, CW 31]

¹¹⁹ Den 10 augusti 1920 mottog Lloyd George en delegation från det centrala ”aktionsrådet”; dess talesman var Ernest Bevin som bl. a. sade: ”De tvekade inte att lägga korten på bordet och om kriget fortsatte genom ett direkt stöd till Polen eller ett indirekt stöd till general Wrangel, skulle det vara detsamma som att sätta en tändsticka till en krutdurk och vad som sedan skulle bli följden av detta kunde ingen av dem förutse” (The Times, 11 augusti 1920). Den 12 augusti mottog Wrangel, som hade samlat resterna av Denikins styrkor på Krim och rörde sig in i Sydryssland, ett franskt de facto-erkännande men inget brittiskt.

¹²⁰ Den fullständiga texten finns i Kljutjnikov i *Sabanin, Mezdunarodnaja Politika*, III, I (1928), s. 47-49; de villkor som Kamenev nämnde för Lloyd George finns i *The Times* den 11 augusti 1920. Enligt L. Fischer, *The Soviets in World Affairs* (1930), I, s. 269, utelämnades tillägget om den civila milisen avsiktligt av Kamenev.

¹²¹ Se ovan s. 76. [sidan hänvisar till boken]

¹²² En objektiv redogörelse för fälttåget, jämte referenser till några av de militära auktoriteterna, finns i W. H. Chamberlin, *The Russian Revolution 1917-1921* (1935), II, s. 311-314; Tuchatjevskijs åsikt, som i det stora hela sammanföll med Trotskijs, framfördes i föreläsningar om fälttåget vid krigshögskolan 1923 och trycktes in extenso i J. Pilsudski, *L'Année 1920* (fransk översättning från polskan 1929), s. 203-255.

bart följa en order från överbefälhavaren Sergej Kamenev, att röra sig norrut för att undsätta trupperna framför Warszawa, fastän det inte är klart huruvida detta berodde på fel på förbindelserna, på halsstarrigheten hos dess befälhavare Jegorov och hos dess kavalleriledare Budjonnyj eller på politisk misstänksamhet.¹²³ Politiska liksom militära misstag gjordes. Den ”provisoriska polska revolutionära kommittén” sägs, när den först bildades i Bjelestok ha gjort sig till ovänner med de polska kommunisterna genom att administrationen anförtroddes åt ryssar och judar.¹²⁴ Vilka misstag som än begicks, var inget av dem i första hand orsaken till nederlaget. Ingen hade, med undantag för den korta berusningen av oväntat lätta militära segrar, verkligen trott att Röda armén kunde besegra polen. Lenin och de som med honom hade röstat för framryckningen hade alla räknat med Polens röda proletariat. Det underjordiska polska kommunistpartiet försökte enligt senare påståenden att utlysa en generalstrejk. Uppmaningen begränsades emellertid bara till gruvarbetarna i några gruvor i Dombrowa-regionen i sydväst och strejken slogs lätt ned.¹²⁵ När de polska arbetarna i Warszawa inte reste sig och ibland t. o. m. förenade sig med nationalarmén för att försvara huvudstaden var hela företaget dömt att misslyckas.¹²⁶ Det var inte Röda armén utan världsrevolutionen som led nederlag framför Warszawa i augusti 1920.

Nederlaget var också av betydelse för styrkeförhållandena i själva Sovjetryssland. Bondearmén hade kämpat tappert och framgångsrikt – och skulle göra det igen – mot de ”vita” inkräktarna som hade hotat sovjetregimens existens, men samma bondearmé visade nu än en gång att den var utomordentligt duglig för försvar men inte till anfall och att den, medan den skulle ha kämpat envist på rysk jord inte förmådde kämpa för att sprida den proletära revolutionen till andra länder. Mensjeviken Dan fastslog med kraft problemets kärnpunkt i en samtida analys av händelserna:

Fälttåget mot Warszawa visade obestriddligen det omöjliga i ett offensivt ”kommunistiskt” krig för Röda arméns del, och i denna mening markerade det den verkliga vändpunkten i bolsjevikernas utrikespolitik ... Efter en mycket kort tid visade samma Röda armé, som hade visat sig oduglig då det gällde ett anfall mot Polen, underverk av odödlig tapperhet och oöverbinnerlighet i kriget mot Wrangel, denne epigon från den tsaristiska feodala reaktionen. Vad kunde vara klarare än detta historiska exempel? Och hur kunde det på ett mer slående sätt visas att den verkliga segaren i alla inbördeskrig under den bolsjevikiska perioden var den ryske *bonden* och ingen annan?¹²⁷

Fiaskot med framryckningen in i Polen kan ses som det första tecknet på att en stor del av makten vilade hos bönderna och att det var de som skulle komma att påverka den sovjetiska politiken. Detta kom till uttryck de följande åren då NEP infördes.

¹²³ Enligt vad Trotskij sagt i *Moja Zjizn* (Berlin, 1930), II, s. 192-193 och mer detaljerat och med större bitterhet i L. Trotsky, *Stalin* (New York, 1946), s. 328-332, förmådde Stalin, som var representant för militärrevolutionära kommittén i södra armén, Jegorov och Budjennij att fortsätta sin framryckning mot Lvov. Detta hade sin grund i Stalins avundsjuka mot Smilga, som innehade samma befattning som Stalin i centralarmén och som skulle komma att dela äran av Warszawas fall med Tuchatjevskij.

¹²⁴ Y. Marchevlevskij, *Vojna i Mir mezdu Burzuaznoj Pol'soj i Proletarskoj Rossiej* (ryska översättning från polska, 1921), s. 25. Detta misstag och andra liknande kan ha berott inte så mycket på vårdslöshet eller på chauvinism som på en inneboende svårighet i läget. I alla städer i östra Polen begränsades polackerna till jordägarna och ämbetsmännen; judar bildade en majoritet eller en stor minoritet av stadsbefolkningen och utgjorde majoriteten av de lokala kommunisterna.

¹²⁵ *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 581.

¹²⁶ Närvaron av polska arbetare som frivilliga i de polska styrkorna sägs ha haft en nedslående effekt på Röda arméns moral (V. Putna, *K Visle i Obratno* (1927), s. 137-138); en iakttagare som var i Minsk under fälttåget talar om deserteringar i stor skala (F. Dan, *Dva Goda Skitanij* (Berlin, 1922), s. 73-74). Tuchatjevskij å andra sidan vägrade uppenbarligen att acceptera detta; ”Allt prat om att den polska arbetarklassens nationalkänsla skulle ha återupplivats i samband med vår offensiv är helt enkelt följderna av vårt nederlag” (J. Pilsudski, *L'Année 1920* (fransk översättning från polska, 1921), s. 231).

¹²⁷ F. Dan, *Dva Goda Skitanij* (Berlin, 1922), s. 74.

Nederlagets omfattning uppenbarades snart. I slutet av augusti hade Röda armén drivits tillbaka till Curzon-linjen. I september låg de polska styrkornas ställningar bakom den linje, som de stått vid när fiendligheterna började i april. Den var emellertid mindre fördelaktig än den gränslinje som sovjetregeringen hade varit beredd att erbjuda Polen föregående vinter.¹²⁸

Här gjorde båda sidor halt. Om Lenin nu hade insett det dåraktiga i att försöka göra Polen revolutionärt med bajonetternas hjälp hade Pilsudski insett det vågspel som det innebar att tränga för djupt in på sovjetiskt territorium: dessutom vann Wrangel, som Pilsudski inte ville ge något stöd, sina främsta framgångar i Sydryssland. Lenin fann sig i samma läge som under Brest-Litovskförhandlingarna och betonade för sina kolleger och landsmän behovet av att få till stånd en ”oförmånlig” fred.¹²⁹ Men denna gång var oppositionen obetydlig. Den 12 oktober 1920 undertecknade de sovjetiska och polska delegaterna ett vapenstillestånd.¹³⁰ Denna stilleståndslinje bekräftades av fredsfördraget som undertecknades fem månader senare i Riga den 18 mars 1921 och som kom att utgöra grunden för förhållandet mellan Sovjetunionen och Polen i nästan två decennier. Förutom att Ryssland till Polen avträdde ett stort övervägande vitryskt område, medförde den nya gränsen att en bred kil av polskt territorium drevs in mellan Litauen och Sovjetunionen, vilken sålunda kom att isolera Litauen och avstänga Sovjet från en möjlighet att bana sig väg mot väst.¹³¹

Det sovjet–polska kriget 1920 hade en långtgående inverkan i mer än ett avseende på den sovjetiska utrikespolitiken. Men denna inverkan förmärktes inte till fullo omedelbart, inte heller drog man genast några slutsatser av nederlaget. Det militära bakslaget uppvägdes några veckor senare av segern över Wrangel, vilket slutligen medförde att inbördeskriget upphörde. Den tillfälliga förlusten av landområden till Polen kompensades av tanken på att uppkomsten av ett sovjetiskt Polen inom en nära framtid skulle göra gränsfrågorna betydelselösa. Entusiasmen som framkom under Kominterns andra kongress och de ansträngningar som gjordes till följd av denna entusiasm dämpades inte genast. Liksom krigskommunismen hemma fortsattes den revolutionära offensiven i Europa under vintern 1920-1921. I och med sin andra kongress kom Komintern att framstå som generalstab för världsrevolutionens styrkor med nationella partier grupperade i olika länder. Kominterns högkvarter, där det ryska partiet, under den internationalistiska terminologins täckmantel hade sista ordet, upprätthöll kontakt med varje parti för sig. De nationella partierna hade normalt ingen kontakt med varandra förutom genom Komintern. Detta var kärnan i de tjugo villkoren. Vänsterpartiernas underkastelse under dessa villkor på hösten och under vintern 1920-1921 var en vändpunkt i den europeiska socialismens historia och i dess förhållande och inställning till Moskva. Samma process kan i lätt skiftande former iakttas i Tyskland, Frankrike, Italien och Storbritannien.

Det var i Tyskland som striden om dessa villkor utkämpades mest ingående och med djupast bitterhet. Tyskland intog en nyckelställning då det gällde den europeiska revolutionen. Tyskland var det enda av de stora europeiska länderna, som hade en stor arbetarrörelse av potentiellt revolutionär karaktär, och det var beslutet att påtvinga USPD valet som direkt hade lett till att man ställt upp de tjugo villkoren. Det första provet kom när villkoren i oktober 1920 förelades en urtima USPD-kongress i Halle. Tre veckor innan den skulle sammanträda, vände sig EKKI i ett långt ”öppet brev” till alla medlemmar av partiet. Brevet innehöll ett

¹²⁸ Se ovan s. 176, n. 20.

¹²⁹ Clara Zetkin, *Erinnerungen an Lenin* (Wien, 1929), s. 21; den ganska överdrivna jämförelsen med Brest-Litovsk gjordes av Lenin själv. Så sent som den 22 september räknade Lenin med möjligheten av ett vinterfälttåg (*Sotjinenija*, XXV, s. 379-380).

¹³⁰ RSFSR: *Sbornik Dejstvujuscich Dogovorov*, I (1921), nr 14, s. 63-67.

¹³¹ RSFSR: *Sbornik Dejstvujuscich Dogovorov*, II (1921), nr 51, s. 43-71.

häftigt angrepp på dess högerinriktade ledare, som var mot en anslutning till Komintern.¹³² Zinovjev var närvarande vid kongressen som delegat för Komintern. Han hade fått tillstånd av de tyska myndigheterna att stanna i tio dagar. Lozovskij, som hade varit i Tyskland i tre veckor med en fackföreningsdelegation, representerade också Komintern vid kongressen.¹³³ Oppositionen svarade på detta genom att inbjuda den tidigare mensjevikedaren Martov, som nyligen lämnat Moskva för att för gott bosätta sig i Berlin.

Efter nästan ett år av förbittrade diskussioner inom USPD blev förhandlingarna hårda. De fyra USPD-delegaterna som deltagit i Moskvakongressen föregående år talade först; två var mot och två för anslutning till Komintern. Därefter höll Zinovjev ett fyratimmarsstal, som sent kom att glömmas. Det var ett oratoriskt mästestycke på ett främmande språk som imponerade även på dem som inte övertygades av hans argument. Hilferding, USPD:s ledande partiteoretiker, svarade honom med ett tal av samma längd. Andra viktiga tal hölls av Lozovskij och Martov. Debatten var mycket omfattande. Bolsjevikerna angreps för sin jordbrukspolitik, som innebar att jorden fördelades i små individuella enheter bland bönderna i stället för att småjordbruken slogs samman till stora statsägda brukningsenheter, för sin nationella politik, vilken medförde att man stödde utpräglad borgerliga nationella rörelser i Asien (närvaron av Enver Pascha vid den nyligen avslutade kongressen för folken i öster i Baku kritiserades starkt)¹³⁴ och för att ha infört terror. Zinovjevs och Lozovskijs fördömande av den ”ruttna” Amsterdaminternationalen framkallade de stormigaste uppträderna under kongressen. Lozovskij blev vid ett tillfälle överröstad och därigenom förhindrad att fortsätta sitt tal. Det var ett intressant tecken, vilket redan kunde iaktas vid tiden för Kapp-kuppen, att fackföreningarna åtnjöt större stöd från de tyska arbetarna än något politiskt parti. De tjugo villkoren angreps av högern för att vara ett försök att skapa en ”moskvadiktatur”, och försvarades av vänstern som den enda garantin mot en återgång till Andra internationalens ineffektivitet och opportunism. Men båda sidor visade en förvånande villighet att erkänna att de tjugo villkoren inte var den verkliga stöttestenen. ”Vi splittras”, sade Zinovjev, ”inte därför att ni vill ha arton istället för tjugo villkor, utan därför att ni inte är eniga med oss i frågan om världsrevolution, demokrati och proletär diktatur.”¹³⁵

Diskussionen rörde sig i huvudsak om den grundläggande skillnaden i synen på världsrevolutionens utsikter. Enligt den bolsjevikiska vanan att tolka den europeiska revolutionens problem med hjälp av erfarenheter från den ryska revolutionen, började Zinovjev sitt tal med att jämföra kongressen med de ryska partikongresser som hölls gemensamt av bolsjevikerna och mensjeviker efter 1906. Närvaron av Zinovjev och Martov, som stödde USPD:s vänster respektive höger, tycktes ge tyngd åt vad som historiskt sett var en något fantasifull jämförelse.¹³⁶ Den fråga som nu delade USPD kunde sammanfattas i formeln: 1847 eller 1849?¹³⁷

¹³² *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 14 (5 november 1920), spalt 2901-2922.

¹³³ Enligt ett uttalande i tyska riksdagen av den tyske utrikesministern kom Lozovskij den 15 september 1920 med en stor sovjetisk fackföreningsdelegation för att närvara vid en kongress för fabrikskommittéer i Berlin. Det tal som Lozovskij vid detta tillfälle höll finns i A. Lozovskij, *Desjat' Let Bor'by za Profintern* (1930), s. 102-123; bara de sju vilka tidigare fått visa tilläts att komma in i landet. Den 4 oktober bad Kopp om visa för Zinovjev och Bucharin för att dessa skulle få möjlighet att närvara vid Hallekongressen; följande dag utfärdades dessa sedan man gjort förfrågningar hos USPD (*Verhandlungen des Reichstags*, CCCXLV (1921), s. 759-760). Bucharin reste inte.

¹³⁴ Se nedan s. 292-294.

¹³⁵ *USPD: Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Parteitags zu Halle* (u.å.), s. 156; detta ordagranna protokoll från förhandlingarna utfärdades av de kvarlevor som kom att utgöra USPD efter det att majoriteten gått in i KPD.

¹³⁶ Detta motiv var den röda tråden i Zinovjevs tal: MacDonald och Henderson beskrevs som mensjeviker (ibid., s. 154).

¹³⁷ Man refererade till ett välkänt ställe i Engels förord till Marx stridsskrift *Klasstriderna i Frankrike* och som sammanfattade Marx' slutsatser – att det verkligen var krisen i världshandeln år 1847 som skapade februari- och

Zinovjev citerade ett uttalande av en av ledarna för USPD:s högerflygel med lydelsen att världen var ”i ett läge liknande det efter 1848 års borgerliga revolution”. Han frågade upprört om det verkligen var ett faktum ”att arbetarklassens hela politik måste styras av antagandet att världsrevolutionen inte kommer att inträda i en nära framtid”. Kunde detta sägas vid en tidpunkt då den proletära revolutionen höll på att börja i Italien, då England redan hade ett aktionsråd, som var ”början till en sovjet, till en andra regering” och till det berömda ”dubbelväldet”, då revolutionen vilken dag som helst skulle kunna bryta ut i Österrike och t. o. m. Balkanländerna var ”en mogen frukt för en proletär revolution”?¹³⁸ Zinovjev tvivlade inte ett ögonblick på att bolsjevikerna skulle få rätt mot dagens tyska mensjevikerna på samma sätt som de hade fått rätt mot mensjevikerna efter 1905. Hans uttalande om Balkan föranledde utrop som ”Groteskt!” från högerflygeln. Hilferding gjorde i en replik narr av Zinovjevs förutsägelser och förklarade att en politik som byggde på att dessa förutsägelser skulle uppfyllas var ”ett hasardspel, ett spel på vilket inget parti kan bygga”.¹³⁹

Bakom denna meningsskiljaktighet om revolutionens objektiva utsikter låg det gamla problemet, som figurerat i varje strid som utkämpats inom marxismen – striden mellan ”medvetande” och ”spontanitet”, som Lenin en gång hade utkämpat mot ”ekonomisterna”,¹⁴⁰ som lätt förändrad återkom mellan bolsjevikerna och mensjevikerna och som ännu en gång drogs upp vid Hallekongressen. Hade Zinovjev rätt då han trodde att en medveten viljeanstängning var allt som nu behövdes för att sprida revolutionen till Europa och Asien?

Många tendenser pekar i riktning mot en revolutionär utveckling i Västeuropa [svarade Hilferding] och det är vår uppgift att leda dem och förstärka dem. Men, kamrater, den revolutionära utvecklingens förlopp kan inte bestämmas utifrån, utan det beror på de ekonomiska och sociala styrkeförhållandena mellan klasserna i olika länder och det är utopiskt att tro att utvecklingen kan drivas fram av en paroll eller på en befallning utifrån.¹⁴¹

Ännu en gång låg bakom denna konflikt mellan ”voluntaristiska” och ”deterministiska” tolkningar av den marxistiska filosofin en dold motsättning då det gällde ändamålet. Zinovjev hade fel i sin uppskattning av de revolutionära framtidsutsikterna. Han hade emellertid fullkomligt rätt, då han trots alla protestrop anklagade sina motståndare för ”rädsla för revolution, som likt en röd tråd löper genom hela er politik”. Dessutom fastställde han korrekt deras rädsas rätta natur – rädsla för ”oreda”, för ”hunger”, och för ”vad vi har i Ryssland”.¹⁴²

Zinovjev drog emellertid vid Halle inte några slutsatser av sin diagnos. Den verkliga slutsatsen var alltför skadlig inte bara för den sak för vilken han var tvungen att argumentera utan också för hela den argumentationsprincip som gick ut på att man gjorde analogier mellan Ryssland och Västeuropa. Majoriteten av de ryska arbetarna hade 1917 inte haft någonting att förlora förutom sina bojar. De stod på en levnadsstandardnivå som inte var långt från svält och var våldsamt förbittrade över krigets meningslösa offer. De hyste varken något hopp eller någon tro på de existerande politiska och administrativa institutionerna och var tillräckligt desperata för att beredvilligt acceptera en liten grupp beslutsamma mäns revolutionära ledarskap, vilka var inriktade på att krossa dessa institutioner. Majoriteten av arbetarna i Västeuropa – och inte bara en privilegierad minoritet som bolsjevikerna trodde – hade en levnads-

marsrevolutionerna och att den industriella återuppbyggnaden som påbörjades i liten skala efter mitten av 1848 och som nådde sin fulla utveckling 1849 och 1850 var den drivande kraften i förnyelsen av den europeiska reaktionens styrka” (Marx i Engels, *Sotjinenija*, XVI, II, s. 466).

¹³⁸ USPD: *Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Parteitags zu Halle* (u.å.), s. 147-148, 153-154.

¹³⁹ *Ibid.*, s. 184.

¹⁴⁰ Se vol. I. s. 25-26.

¹⁴¹ USPD: *Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Parteitags zu Halle* (u.å.), s. 188.

¹⁴² USPD: *Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Parteitags zu Halle* (u.å.), s. 148-149.

standard som fastän den ofta tycks ha varit låg ändå var värd att försvara. I vilket fall som helst var de inte villiga att utan vidare offra den för revolutionens framtida välsignelser. Ingen propaganda skadade den bolsjevikiska revolutionen i Västeuropa så mycket som den som betonade det ryska folkets låga levnadsstandard och krigets och inbördeskrigets umbäranden. Sålunda var den fruktan som Zinovjev talade om inte alls begränsad till några få ledare eller till ett privilegierat skikt av arbetare. Alltför många hade alltför mycket att förlora för att utan vidare kunna överge den borgerliga demokratin eller acceptera de revolutionära ledarnas disciplin. Detta var den fundamentala skillnad som förorsakade striden om borgerlig demokrati och proletär diktatur, bakom splittringen av fackföreningarna, bakom striden om ”medvetande” och ”spontanitet” och bakom massornas inställning till revolutionär ledning. Efter att ha återkommit till Moskva beskrev Lozovskij avslöjande den sinnesstämning som han hade funnit hos de europeiska arbetarna hösten 1920:

När jag för några månader sedan talade till tyska arbetare i Tyskland, dök ofta anhängare till Scheidemann upp vid mötena och sade: ”Ja, ni ryssar talar om revolution i Tyskland. Ja, vi skall göra revolution i Tyskland, men vad händer om det inte blir revolution i Frankrike?” och samtidigt stiger en fransk kollega fram och i det han slår sig för bröstet säger han: ”Och vad händer om vi gör revolution och våra kamrater därborta inte gör det?” Då säger också de italienska opportunisterna som är lika ängsliga och lika gnälliga som alla andra opportunister: ”Det är lätt för er att tala om revolution. Italien skall göra revolution, men vi får kol från England. Hur kan vi existera utan kol?” Så kommer de att vänta på varandra i all evighet.¹⁴³

Lenin skrev en kort tid därefter:

Västeuropa finns knappast några människor som har upplevt några allvarliga revolutioner; erfarenheterna från de stora revolutionerna är nästan helt glömda där; och övergången från en önskan till att vara revolutionär och från samtal och resolutioner om revolution till verkligt revolutionärt arbete är en svår, långsam och smärtsam övergång.¹⁴⁴

Några av de europeiska arbetarna önskade revolution men de flesta av dem önskade att i första hand göra världen säker mot revolution.¹⁴⁵ I Tyskland 1920 tydde emellertid många tecken på att massorna ännu var i en revolutionär sinnesstämning. Det var, anmärkte Zinovjev, ”ingen tillfällighet” att det fanns en majoritet för bolsjevikerna vid Halle-kongressen.¹⁴⁶

Kongressen hade blivit grundligt sonderad och resultatet var i förväg känt med några få rösters marginal. Motionen om anslutning till Komintern och att påbörja förhandlingar för att bilda ett förenat tyskt kommunistparti godkändes av en majoritet på 237 röster mot 156. Zinovjev återvände i triumf till Berlin där han mottog beskedet från polisen att han utvisats ur Tyskland som en ”icke-önskvärd utlänning”.¹⁴⁷ Medan Zinovjev i Berlin väntade på första

¹⁴³ *Tjetvertyj Vserossijskij Sjezd Professional'nych Sojuzov* (1921), I (Plenumy), s. 61-62.

¹⁴⁴ Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 487.

¹⁴⁵ A. Sturmthal, *The Tragedy of European Labour 1918-1939* (1944), är en kritisk analys, full av medkänsla med de europeiska socialdemokratiska partiernas politiska sammanbrott under mellankrigstiden; orsakerna står att finna snarare i en envis påtryckningsmentalitet än i en vilja att ta på sig ett politiskt ansvar. Partierna var ovilliga att ta på sig regeringsansvaret, därför att de inte kunde ta ställning till frågan om den kapitalistiska staten. Detta stämmer överens med den socialdemokratiska ledaren Tarnows berömda aforism 1931: ”Står vi vid kapitalismens sjukbädd, inte bara som diagnostiker utan också – vad skall jag säga – som en läkare som söker hjälpa eller som en glad arvinge som knappast kan vänta på slutet och helst av allt vill påskynda det hela med en smula gift? Denna bild uttrycker hela vår situation” (*Sozial-Demokratischer Parteitag in Leipzig 1931* (1931), s. 45).

¹⁴⁶ *USPD: Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Parteitags zu Halle* (u.å.), s. 154.

¹⁴⁷ G. Zinovjev, *Zwölf Tage in Deutschland* (Hamburg, 1921), s. 59-60. Enligt den tyske utrikesministern gavs order om att man skulle hålla Zinovjev och Lozovskij, då de återvände från Halle till Berlin, i husarrest, eftersom deras visa gick ut söndagen den 15 oktober. Zinovjev deltog inte desto mindre i en demonstration i Berlin denna dag, fastän han var alltför hes för att tala. De två delegaterna fick därefter besked om att de skulle lämna landet

lägenhet från Stettin, träffade han representanter inte bara för de två partier, som skulle för ena sina krafter under Kominterns banér, utan också från KAPD som han ännu hoppades få med.¹⁴⁸ Denna förhoppning infriades inte. I december 1920 höll emellertid KPD och en majoritet av USPD en kongress i Berlin för att bilda ett förenat tyskt kommunistiskt parti.¹⁴⁹ Samarbetet mellan KPD:s intellektuella ledare och USPD:s proletära massor var kanske en smula besvärligt till att börja med.¹⁵⁰ För första gången fanns det emellertid ett kommunistiskt massparti i Tyskland med ett medlemsantal på omkring 350 000 och som hade möjlighet att spela en roll i tysk politik.¹⁵¹

Den Kommunistiska internationalens offensiv i Västeuropa [skrev Zinovjev triumferande vid sin återkomst till Petrograd] har varit en fullständig framgång. Striden mellan representanter för kommunism och för reformism har slutat till vår favör.¹⁵²

USPD:s exempel visade sig vara avgörande för de franska och italienska partierna. Frossard och Cachin hade funnit sig behandlade med lika fast hand vid kongressen som vid EKKI:s tidigare möten.¹⁵³ En sympatideklaration uppläst av Cachin följdes av ett tal av en annan fransk delegat, Lefebvre, som krävde att den strängaste disciplin skulle tillämpas inom det vankelmodiga franska socialistpartiet.¹⁵⁴ Zinovjev förklarade att partiet gjort sig skyldig till "wilsonism", "socialpacifism" och brist på disciplin. Lozovskij förklarade vidare att det led av sjukdomen "enhet till varje pris".¹⁵⁵ De två delegaterna visade sig emellertid vara mottagliga för övertalning. De accepterade de tjuoen villkoren och påtog sig uppgiften att arbeta för att partiet skulle godkänna dem. Denna uppgift fullgjorde de efter att ha återkommit till Frankrike.¹⁵⁶ De tjuoen villkoren underställdes en partikongress som sammanträdde i Tours den 25 december 1920.¹⁵⁷ Ingen rysk delegat hade fått inresetillstånd till Frankrike, fastän förhandlingarna stimulerades av ett telegram från Zinovjev i vilket han häftigt anklagade centerns ledare, Longuet och Faure, för att vara "det borgerliga inflytandets agenter i

inom en vecka; en begäran om att få stanna till den 7 november avlogs: Lozovskij (men inte Zinovjev) anklagades för att ha brutit mot viseringsreglerna genom att hålla politiska tal (*Verhandlungen des Reichtags*, CCCXLV (1921), s. 759-760.

¹⁴⁸ G. Zinovjev, *Zwölf Tage in Deutschland* (Hamburg, 1921), s. 78-80; i ett brev bad Zinovjev att KPD vid sin stundande kongress skulle "behandla KAPD med större tolerans än hittills". Detta brev finns i Bericht über den 5. Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund) (1921), s. 62-63. En månad senare krävde EKKI i ett ultimatum till KAPD att det skulle förena sig med det utvidgade KPD (*Kommunisttjeskij Internatsional*, nr 15 (20 december 1920), spalt 3367-3370), men misslyckades än en gång att genomdriva ett samgående.

¹⁴⁹ *Bericht über die Verhandlungen des Vereinigungsparteitages der USPD (Linke) und der KPD (Spartakusbund)* (1921).

¹⁵⁰ Ruth Fischers bitande beskrivning av USPD-arbetarnas motvilja inför Levis polerade tal vid kongressen är med säkerhet överdriven men innehåller ett korn av sanning (*Stalin and German Communism* (Harvard, 1948) s. 147).

¹⁵¹ Levi, *Unser Weg* (andra uppl., 1921), s. 3, uppgav medlemsantalet till 500 000 i februari 1925 omedelbart före "marsaktionen". Radek hävdade vid Kominterns tredje kongress att KPD "aldrig haft mer än 350 000 medlemmar" och att uppgifter om ett medlemsantal på 500 000 "inte verifierats" (*Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale*, (Hamburg, 1921), s. 457); av de 350 000 kom 300 000 från USPD. Sympatisörerna var långt talrikare: över 1 100 000 röster avgavs för kommunistiska kandidater i de preussiska valen i februari 1921.

¹⁵² G. Zinovjev, *Zwölf Tage in Deutschland* (Hamburg, 1921), s. 90.

¹⁵³ Se ovan s. 209. xxx

¹⁵⁴ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1291), s. 261-270.

¹⁵⁵ *Ibid.*, s. 243-245, 307.

¹⁵⁶ Frossard tycks från första början ha lagt fram Kominterndoktrinen i en något urvattnad form. "Arbetare," påstås han sagt vid ett massmöte i Paris den 13 augusti 1920, "det är ingen idé att be er göra revolution i morgon, inte heller, om ni gör det, att slaviskt efterbilda de ryska sovjeterna. Vad det gäller är att på annat sätt än med ord betyga vår solidaritet med proletariatet i Ryssland" (Citerat i G. Walter, *Histoire du Parti Communiste Français* (1948), s. 31).

¹⁵⁷ Förhandlingarna är i sin helhet medtagna i *Parti Socialiste: 18e Congrès National* (1921).

proletariatet”.¹⁵⁸ Clara Zetkin reste illegalt från Tyskland för att plädera för Komintern. Oppositionen var envis. Léon Blum var bland dem som skarpt talade mot att man skulle ansluta sig till Moskva. Inte desto mindre visade sig läget vara något lättare än i Halle, delvis därför att båda de franska delegaterna vid Moskvakongressen talade för att man skulle gå in i Komintern och delvis för att fackföreningsledningen, som i Frankrike liksom i Tyskland var fientligt inställd mot Komintern inte hade något inflytande på det franska partiet.¹⁵⁹ Motionen för att man skulle gå in i Komintern fick 3 247 mandat mot 1 308 för ett alternativt förslag att gå in med avsevärda reservationer och ungefär 150 nedlagda som kom från den oförsonliga högerflygeln. (Voteringen utfördes efter ett full-maktsystem.) Sålunda blev det franska socialistiska partiet del franska kommunistpartiet och lämnade det gamla namnet till den avvikande minoriteten. Frossard valdes till partiets generalsekreterare och Souvarine, som just släppts efter en tids fängelse, reste som fransk delegat i EKKI till Moskva.

Det italienska socialistpartiet uppvisade en ännu mer blandad åsiktsflora än det franska partiet. De dystra dagar under inbördeskriget 1919 då Lenin med entusiasm hälsade dess anslutning till Komintern låg i det förflutna. Dess fördragsamhet mot oliktänkande angreps häftigt av Zinovjev vid andra kongressen.¹⁶⁰ Dess delegater i Moskva hade accepterat de tjugo villkoren under förutsättning att de godkändes av partiet. Men frågan lämnades utan åtgärd i avvaktan på partikongressen, som sammanträdde i Livorno i januari 1921 och där ungraren Rákosi och bulgaren Kabakchiev som också hade varit i Halle deltog som delegater för Komintern.¹⁶¹ Höjdpunkten i Kominterns historia var emellertid uppnådd. Till Livorno kom Serrati, som hade varit ledare för den italienska delegationen vid Kominterns andra kongress och viceordförande vid kongressen, som talesman för en stor centergrupp som var nästan 100 000 man stark, vars delegater hade absolut majoritet vid kongressen. Bordiga och de två andra italienska delegaterna från Moskva representerade en vänsterflygel med omkring 50 000 anhängare bakom sig och som innehöll anarko-syndikalister såväl som kommunister. Detta var den enda grupp som förbehållslöst accepterade de tjugo villkoren. Det fanns också en högerflygel på 14 000 principfasta ”reformister” som inte hade representerats i Moskva. Centergruppen anammade tveklöst en anslutning till Kominterns program men vägrade att göra avsteg från den toleranta partitraditionen, då det gällde oliktänkande och ville inte utesluta den reformistiska högerflygeln. Detta innebar att man förkastade det sista och viktigaste av de tjugo villkoren. Paul Levi, som deltog i kongressen som delegat för KPD, applåderade Serratis inställning. Resultatet blev att det italienska socialistpartiet med majoritet utträdde ur Komintern. Kongressens vänsterflygel under ledning av Bordiga bildade ett italienskt kommunistparti på grundval av de tjugo villkoren. En liten grupp som var föga större än KPD före samgåendet med USPD ersatte det italienska massparti som Lenin hade välkomnat i Komintern sommaren 1919. Vid de italienska parlamentsvalen i maj 1921 fick det 13 mandat.

Inget annat land var jämförbart med Tyskland, Frankrike och Italien som arbetsfält för Komintern. Det första steget mot att försöka slå ihop de små splittrade brittiska vänster-

¹⁵⁸ Mottagandet av detta telegram beskrivs i L. O. Frossard, *De Jaurés a Lénine* (1930), s. 176.

¹⁵⁹ Omedelbart efter kongressen i Tours utfärdade Confédération Générale du Travail en varning till sina medlemmar för det ”nya kommunistpartiet” (G. Walter, *Histoire du Parti Communiste Français* (1948), s. 44-45).

¹⁶⁰ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 250-252.

¹⁶¹ Inget officiellt protokoll från kongressen har publicerats. De viktigaste dokumenten som rör splittringen gavs ut på ryska i *Doklad Ispolkorna Komintern o Raskole v Ital’janskaj Socialisticheskaj Partii* (1921) och Ital’janskaj Socialističeskaj Partija i *Kommunističeskij Internatsional: Sbornik Dokumentov* (1921). Zinovjev och Bucharin skulle ha deltagit i Livornokongressen som representanter för det ryska partiet men vägrades visa av den italienska regeringen (*Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 167).

partierna till ett enda kommunistparti tycks ha tagits i april 1920. Men misstänksamheten var stor och framstegen lät vänta på sig.

Åtskilliga grupper och partier sände partipolitiskt obundna delegater till Kominterns andra kongress. Det var medan denna kongress ännu pågick som Communist Party of Great Britain (CPGB) bildades vid en kongress i London den 1 augusti 1920. De enda viktiga frågor som delade kongressen var frågorna om parlamentariskt arbete och om man skulle gå samman med Labour Party. Efter en invecklad serie voteringar om ett flertal förslag kom man fram till en lösning som gick ut på att man skulle delta i parlamentariska val och som godkändes utan splittring. Förslaget att begära inträde i Labour Party godkändes med 150 röster mot 85.¹⁶² Fastän partiets ansökan inlämnades omedelbart efter kongressen, avslogs den fast och beslutsamt av Labour Party.¹⁶³ CPGB höll ytterligare en kongress i Leeds i januari 1921 för att färdigställa sina stadgar och godkänna de tjugo villkoren. Fastän partiet hade varit framgångsrikt då det gällde att samla alla smågrupper på vänsterkanten, hade det emellertid små förutsättningar att bli ett massparti. Dess medlemskap överskred inte 2 500.¹⁶⁴ ILP förkastade de tjugo villkoren med stor majoritet vid en konferens i Southport i mars 1921. Den avvikande minoriteten gick ur partiet och gick i stället in i CPGB.¹⁶⁵ De stora bulgariska och norska partierna och de små holländska, österrikiska och ungerska partierna (det sistnämnda begränsat till flyktingar i Wien och Moskva) accepterade de tjugo villkoren utan invändningar. I Tjeckoslovakien inträffade en splittring efter samma linjer som i Tyskland och Frankrike. Resultatet blev ett ansenligt tjeckoslovakiskt kommunistparti. Ett serbisk-kroatisk-slovenskt kommunistparti bildades. Det fick nästan 200 000 röster och 58 mandat i de serbisk-kroatisk-slovenska parlamentsvalen i november 1920 och blev det tredje största partiet. Dess framgång som kanske överträffade det bulgariska partiets visade sig vara fatal. Polisen sattes in mot partiet och krossade det inom ett år efter bildandet. I de flesta av de andra europeiska länderna förkastade en majoritet av socialisterna de tjugo villkoren. Små grupper bröt sig ut och bildade kommunistpartier, som anslöt sig till Komintern men varken hade medlemmar eller inflytande. Två skarpa tillrättavisningar från EKKI lyckades inte överbygga motsättningarna mellan de två amerikanska partierna.¹⁶⁶

Under vintern 1920-1921 tycktes framgången med den politik som infördes vid Kominterns andra kongress på papperet vara fullständig. Andra internationalen hade efter sina misslyckanden i Bern och Luzern formellt återuppstått vid en konferens i Genève i juli 1920, samtidigt som Komintern höll sin andra kongress. British Labour Party hade tillsammans med det tyska socialdemokratiska partiet i Andra internationalen samlat de socialdemokratiska partierna från Nordvästeuropa och en eller två smågrupper från andra länder, men denna gengångare från det förflutna utgjorde inget allvarligt hot mot den unga Kommunistiska internationalen växande makt. En revolutionär organisation hade skapats med högkvarter i Moskva och som hade utposter i varje europeiskt land. Trogna och hängivna kommunistiska partier som kämpade för den proletära revolutionen hade med större eller mindre numeriska förluster, men med motsvarande moraliska vinster, frigjort sig från sin besvärande allians med

¹⁶² CPGB: *Communist Unity Convention* (1920), s. 29, 57. Redogörelsen för de förhandlingar som ledde fram till grundandet av CPGB finns i T. Bell, *The British Communist Party* (1937), s. 52-57. Denna redogörelse kritiserades (*Labour Monthly*, XIX, nr 6 (juni 1937), s. 382) för att den överbetonade betydelsen av Socialist Labour Party i vilket Bell var medlem; mer än hälften av delegaterna vid den kongress då partiet bildades kom från British Socialist Party.

¹⁶³ Korrespondensen finns i T. Bell, *The British Communist Party* (1937), s. 63-67.

¹⁶⁴ T. Bell, *Pioneering Days* (1941), s. 194-195; författaren medger att det medlemsantal på 10 000 som uppgavs vid Kominterns tredje kongress inte var korrekt (*Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 18-19.)

¹⁶⁵ ILP:s förhandlingar finns i *Independent Labour Party: Report of the 29th Annual Conference* (1921).

¹⁶⁶ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 14 (6 november 1920) spalt 2944; nr 17 (7 juni 1921), spalt 4295-4296.

andra partier till vänster. Revolutionens krafter var på väg mot en snar seger. Den kapitalistiska världen fortsatte att visa tecken på oro. Ett av dessa var ökningen av de omfattande anti-bolsjevikiska propagandaorganisationernas verksamhet, vilka då de inte var nöjda med det autentiska materialet spred förfalskade dokument, som framställde Kominterns omfattning och avsikter i ytterst förvrängd form.¹⁶⁷

Känslan av triumferande optimism överlevde emellertid inte vintern och den obetingade tron på en europeisk revolution, som uppfyllt bolsjevikledarna vid denna tid, återvände aldrig. Våren 1921 innebar slutet på en historisk period. Den utmärktes av tre betydelsefulla händelser; en berörde Sovjetunionens inrikespolitik, en annan dess utrikespolitik och en tredje revolutionens framtidsutsikter i det land där dessa förefallit som ljusast. I mars 1921, efter Kronstادتupproret, införde Lenin den nya ekonomiska politiken (NEP), ett handelsavtal slöts mellan Sovjetunionen och Storbritannien och en kommunistisk resning i Tyskland slogs hårt och skymfligt ned.

¹⁶⁷ A. L. P. Dennis, *The Foreign Policies of Soviet Russia* (1924), s. 363365, hänvisar till åtskilliga förfalskningar, som höll journalister och många länders säkerhetsorganisationer sysselsatta en tid: huvudkällan för dessa förfalskningar tycks ha varit en organisation vid namn Ost-Information i Berlin.

28. Ryssland och Tyskland

I Sovjetrysslands utrikespolitik intog Tyskland en unik ställning. Om sovjetledarna under de första åren efter revolutionen hade indelat världen i två stora kategorier — de fientliga kapitalistiska makterna i väst och de potentiellt vänskapliga folken i öst, som också var offer för västmakterna — passade Tyskland inte in i någondera kategorin. Nederlaget i november 1918 hade fört Tyskland till den kategori av nationer, som offer för den västerländska imperialismen. En position som landet nu delade med Sovjetryssland och de förtryckta folken i öst. Detta var ett viktigt tema i Lenins tal vid Kominterns andra kongress. Å andra sidan gjorde Tysklands avancerade industriella utveckling och sociala organisation liksom landets geografiska läge att det lika gärna skulle kunna hänföras till väst. I den ryska ekonomin hade Tyskland alltid varit den ledande kapitalistiska staten och huvudleverantören av industriprodukter. Det fanns emellertid en tredje grupp till vilken Tyskland av en enhällig bolsjevikisk opinion ansågs höra – tillsammans med Sovjetryssland var det den proletära revolutionens föregångsland. Sovjets politik var i början uteslutande inriktad på uppgiften att förmå och utrusta Tyskland att ikläda sig denna roll. Endast gradvis och motvilligt tvingades man ge denna uppgift en andrahandsställning. Den övergavs sedermera som hopplös. Om dessa invecklade problem i de tysk-sovjetiska relationerna inte omedelbart blev märkbara berodde det på att Sovjetryssland under lång tid knappast var i den ställningen att det kunde föra en utrikespolitik med avseende på Tyskland. Från tidpunkten för det tyska sammanbrottet fram till mitten av 1920 var Sovjetryssland totalt isolerat från Tyskland liksom från länderna i väst. Även om denna isolering hade varit mindre fullständig fanns det knappast någon politisk myndighet i Tyskland som hade tillräcklig makt eller initiativförmåga för att upprätthålla regelbundna förbindelser med Sovjetryssland. Inte desto mindre visade det sig att mycket som hände i Tyskland vid denna tid var högst betydelsefullt och bildade en bakgrund till den senare utvecklingen av de tysk—sovjetiska förbindelserna.

Valet mellan öst och väst, som påtvingades det tyska Folkrepresentanternas råd bara några timmar efter vapenstilleståndet genom erbjudandet av två järnvägs-laster spannmål, var ett ständigt dilemma i den tyska utrikespolitiken och speciellt då valet måste göras utifrån en politiskt svag position.¹ Av de tyska politiska partierna under Weimarrepubliken var det bara SPD som hade sina rötter i väst och som var konsekvent västerländskt i sin politiska hållning. Det var fast knutet till de andra partierna i Andra internationalen, vars huvudstyrka låg i Väst-europa. Det var traditionellt fientligt inställt till Ryssland, som inte bara ansågs som reaktionärt utan också som efterblivet och barbariskt. Det hade i praktiken fastän inte i teorin avvikit från marxismens revolutionära renlärighet. SPD hade tagit upp mycket av den borgerligt demokratiska radikalismen i de västeuropeiska vänsterpartierna. Det var nästan det enda tyska parti som tog fasta på Wilsons demokratiska pacifism sådan den tog sig uttryck i nationell självbestämmanderätt och i Nationernas Förbund. Under Weimarrepublikens första tid då en orientering västerut var livsviktig för Tyskland hade SPD regeringsmakten. Dess betydelse minskade, då Tyskland kunde föra en oberoende utrikespolitik. Av de andra partierna hyste det katolska Zentrum politiska sympatier för väst. Då det emellertid snarare grundade sig på konfessionella än på politiska lojaliteter uttalade det sig sällan bestämt eller enhälligt i viktiga frågor och kunde oftast bara fungera som tungan på vågen. Inga andra krafter i Tysklands politiska liv tenderade åt väst. Den yttersta vänstern, som bestod av KPD och en sektion av USPD (som vacklade och som slutligen splittrades mellan kommunister och socialdemokrater), önskade en allians med Sovjetryssland. Partierna till höger om Zentrum var alla i större eller mindre grad fientligt inställda till väst. Kärnan i dessa partier utgjordes av de krafter, armén och den tunga industrin, som bakom Weimarrepublikens fasad fortsatte att

¹ Se Carr, [Om Sovjetunionens utrikespolitik under den första tiden efter revolutionen](#). s. 57.

styra Tyskland på samma sätt som de hade styrt landet under Wilhelm II. Den besegrade arméns officerskår hyste nästan mangrant den långsiktiga ambitionen att hämnas på väst. För att detta skulle kunna bli möjligt var en allians med öst absolut nödvändig. Den tunga industrin som var utestängd från marknaderna i väst och på andra sidan havet kunde endast finna en marknad i öst.² De krafter som ville en orientering mot öster var redan starka i Tyskland år 1919, även om de hade få möjligheter att förverkliga sina ambitioner.³ Det är typiskt att det första tillfälle, då Weimarrepubliken öppet trotsade de allierade i en utrikespolitisk fråga var då den vägrade delta i blockaden av Sovjetryssland och att detta beslut i varierande grad stöddes av samtliga partier i riksdagen.⁴

Medan det framtida samarbetet med Ryssland var målet för alla inflytelserika krafter i Tyskland tycktes det emellertid 1919 vara oändligt avlägset och svårt att uppnå och meningarna var hopplöst delade om sättet genom vilket det slutligen skulle kunna nås. I stort sett dominerades frågan fortfarande av ideologiska föreställningar. Vänstern kunde inte tänka sig samarbete med Ryssland, om inte en kommunistisk revolution inträffade i Tyskland och en kommunistisk regim kom till makten. Högern kunde inte tänka sig ett samarbete, om inte bolsjevikerna störtades och monarkin återupprättades i Ryssland. På våren 1919 bleknade möjligheterna till en revolution i Tyskland bort. Hoppet om en rysk restauration upprätthölls emellertid fortfarande i stor utsträckning i många länder. I Tyskland tog sig detta hopp konkreta uttryck i Rysslands tidigare baltiska provinser, där den sista organiserade spillran av den kejsrerliga tyska armén, under befäl av general von der Goltz, hade kommit till de ”vitas” hjälp i det finska inbördeskriget våren 1918. Detta förhållande var en följd av den allierade politiken, som vid tidpunkten för vapenstilleståndet t. o. m. minskade sin fientlighet mot den tyska militarismen av fruktan för den ryska bolsjevismen. Enligt artikel 12 i vapenstilleståndet av den 11 november 1918 var Tyskland tvunget att evakuera allt tidigare ryskt territorium ”så snart som de allierade anser tidpunkten lämplig med avseende på det inre läget i dessa områden”.⁵ Det meddelades att tidpunkten för en evakuering ännu inte var inne. Under de första månaderna 1919 konsoliderade von der Goltz sin ställning, rekryterade förstärkningar från den tyska minoriteten i Baltikum och från de ”vita” ryska flyktingarna liksom från de demobiliserade tyska och ryska krigsfångarna i Tyskland. Han utropade sig som ledare för ett anti-bolsjeviskt korståg. Dessa händelser föll de allierade regeringarna, som delvis hade upphört att frukta bolsjevismens spridning, knappast i smaken. De började ridas av den mara som en allians mellan Tyskland och en rysk monarki återupprättad av von der Goltz skulle utgöra. Den politik som gick ut på att stödja de baltiska staternas oberoende och få dem att till-

² Senare uppstod emellertid skilda åsikter inom själva industrin: de kemiska, elektrotekniska och några av de lättare industrierna behöll sina västerländska kontakter och blev beroende av västerländskt kapital. Järn- och stålindustrin som inte kunde existera utan den ryska marknaden (tills Hitler påbörjade ett återupprustningsprogram) förblev emellertid den dominerande faktorn.

³ Situationen sammanfattades skickligt i en rapport från de brittiska militära sändebuden i Berlin i augusti 1919: ”Alla klasser i Tyskland kastar sina blickar mot Ryssland av det ena eller det andra skälet. Vänsterextremisterna ser på Ryssland som förverkligandet av deras egna politiska ideal; pan-germanerna ser på Ryssland som den enda möjligheten att skapa utrymme åt överskottsbefolkningen och som compensation för förlusten av kolonierna. Officerarna tror att Ryssland kan ge dem sysselsättning, vilket inte längre är möjligt i det egna landet. Industrimännen tror att Ryssland kan ge investeringsmöjligheter för deras kapital och i sista hand utgör en möjlighet för dem att betala av krigsskadestånden. Förverkligandet av dess idéer ligger emellertid i en avlägsen framtid och för närvarande är förbindelserna alltför svaga för att några praktiska åtgärder skall kunna vidtagas” *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939: 1st Series, III (1949), s. 511.*

⁴ Debatten i riksdagen den 23 oktober 1919 om de allierades krav på att Tyskland skulle delta i blockaden av Sovjetryssland visade en fullständig enhällighet då gällde att förkasta förslaget; t. o. m. Wels, SPD:s talesman, som ansåg att ”sovjetregeringens existens är en olycka för socialismen”, förklarade att ”för oss kan det bara finnas ett svar: ett rättframt, klart och enkelt 'nej'” (*Verhandlungen des Reichstags, CCCXXX (1919), s. 3362.*)

⁵ Detta villkor upprepades egendomligt nog ordagrant i artikel 433 i Versaillesfördraget, fastän ordern om evakuering redan givits då fördraget undertecknades.

sammans med Polen bilda en barriär mellan Tyskland och Ryssland började ta form. Den 3 maj 1919 gavs en order av den allierade stilleståndskommissionen att de baltiska staterna skulle evakueras. Ordern ignorerades. Den 18 juni 1919 upprepade de allierade regeringarna den till den tyska regeringen.⁶ Den ignorerades fortfarande och fastän den socialdemokratiska regeringen i Berlin var villig att foga sig samarbetade Winnig, den socialdemokratiske guvernören i Ostpreussen, förtroligt med von der Goltz.⁷ Von der Goltz arméer höll stånd och kämpade både mot bolsjevikerna och mot lettiska och estniska trupper, som fick allierat stöd.⁸

Det dröjde emellertid innan andra opinionsströmningar uppkom i själva Tyskland. De allierade regeringarna hade, då de insisterade på den fullständiga upplösningen av den gamla kejserliga armén, sanktionerat att en ny tysk armé av begränsad styrka och rekryterad på frivillig väg, Reichswehr, skapades. Denna hade tillkommit genom ett dekret den 15 mars 1919. Reichswehr-organisationen låg sommaren 1919 i händerna på en ytterst skicklig och durkdriven grupp av tidigare stabsofficerare — den listigaste av dem var general von Seeckt, som hade slutat kriget som tysk militär rådgivare i den turkiska generalstaben. Denna grupp försökte nu kallt bedöma läget både i Tyskland och i Ryssland. I båda fallen var deras slutsatser diametralt motsatta dem som den stora majoriteten av de tyska officerarna hade (bland dem de äldsta och mest framstående), som i von der Goltz såg en ny nationalhjärte. I Tyskland var män som Ludendorff och von der Goltz oförsonliga motståndare till Weimarrepubliken och sökte återinföra något slags monarkisk eller auktoritär regim. Seeckt var beredd att acceptera Weimarrepubliken som det mest praktiska och lämpliga instrumentet för sin politik, i vilket fall tills Tysklands militära styrka återhämtats. Mot Ryssland var Ludendorff och von der Goltz inte villiga att genomföra någon annan politik än en slutgiltig offensiv mot bolsjevikerna. Seeckt som lagt märke till att bolsjevikregimen var nästan två år gammal och att de självsäkra förutsägelseerna om dess fall hela tiden hade svikits började misstänka att den hade kommit för att stanna. Om det förhöll sig på detta vis byggde von der Goltz arméer i Baltikum inte som det sades en ”bro” till Ryssland utan en mur mot landet.⁹ Om de allierade regeringarna var fast beslutna att göra Sovjetryssland till sin oförsonlige fiende skulle Tyskland inte vinna något på att följa deras exempel. I augusti 1919 beslöt Reichswehr att det allierade kravet på att återkalla von der Goltz skulle åtlydas. Ordern utfärdades och med ett visst dröjsmål återvände von der Goltz till Tyskland. Större delen av hans armé stannade kvar och tog tjänst hos en ”vit” rysk äventyrare, Avalov-Bermond, som sades vara av kaukasiskt ursprung. Då den tyska staten inte längre försörjde armén, finansierades den nu av den tyska storindustrin, som fortfarande trodde på politiken att störta bolsjevikerna och därigenom öppna den ryska marknaden. De storindustriella kretsarna var opåverkade av Seeckts mer subtila politik.¹⁰ Med detta stöd höll Avalov-Bermond sina ställningar under vintern. På våren 1920 hade

⁶ Ytterligare påminnelser sändes den 1 och 24 augusti samt den 16 september (*Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*: 1st Series, I (1947), s. 730-721; II (1949), s. 40).

⁷ F. von Rabenau, Seeckt: *Aus Seinem Leben, 1918-1936* (1940), s. 135.

⁸ En omfattande litteratur finns om händelserna i Baltikum 1919. De viktigaste arbetena är *Die Rückführung des Ostheeres* (1936), en officiell dokumentsamling; R. von der Goltz, *Meine Sendung in Finland und Baltikum* (München, 1920), *Als Politischer General im Osten* (1936); P. Avalov-Bermond, *V Bor'be s Bol'svizmom* (Glückstadt, 1926); A. Winnig, *Heimkehr* (1935); Bisschof, *Die Letzte Front* (1935); *United States Commission of Inquiry in Finland and the Baltic States: Report* (1919); *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*; 1st Series, III (1949), kap. 1. Ingenting tycks ha publicerats på sovjetiskt håll med undantag för en kort sammanfattning av händelserna i M. G. Bach, *Politiko-Ekonomitjeskie Vsaimootnosjenija mezdu SSSR i Pribaltikoj za desjat' Let, 1917-1927* (1928). Ett klagande historiskt arbete skulle kunna skrivas om denna episod.

⁹ Von der Goltz skrev till Seeckt den 2 november 1919: ”hela vår politik står och faller med den rysk-tyska bron” (F. von Rabenau, Seeckt: *Aus Seinem Leben, 1918-1936*) (1940), s. 204).

¹⁰ Bevis för vilka som finansierade Bermond finns i R. von der Goltz *Meine Sendung in Finland und Baltikum* (München, 1920), s. 299-303; *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*: 1st Series, III (1949), s. 55, 97, 211-212, 225-227. Enligt en tysk diplomatisk källa, spred anonyma ”engelska sändebud” i Berlin och ”engelska emissarier” i Baltikum rykten om att ”inflytelserika engelsmän som Churchill var positivt inställda till en

emellertid hans trupper i det närmaste smält bort på grund av bristande finansiellt stöd och utebliven allierad hjälp.

Det är lätt att i efterhand se hur klart och oundvikligt Seeckts och hans kollegers i Reichswehr argument ledde fram till en slutgiltig allians mellan Bolsjevikryssland och ett högerorienterat Tyskland. Under förutsättning att bolsjevikregimen överlevde skulle en sådan allians ge Reichswehr vad det en gång skulle behöva — fria händer mot väst. Den skulle också ge Tysklands storindustri dess livsviktiga marknad. I januari 1920 hade Seeckt accepterat ”en framtida politisk och ekonomisk överenskommelse med Sovjetryssland” som ”det oåterkalleliga målet för vår politik”, medan han samtidigt förkunnade att ”vi är beredda att bilda en mur mot bolsjevismen” i själva Tyskland.¹¹ Seeckt var kanske den förste tysk i hög ställning, som insåg att det inte fanns något oförenligt i denna politik. Få tyskar kunde emellertid vintern 1919-1920 se framtiden så klart. I den förvirrade stämning som kännetecknat det politiska tänkandet i Tyskland sedan nederlaget kände man ett starkt behov av att upprätta någon sorts ideologisk såväl som politisk förbindelse med den store grannen i öster. Den ryska revolutionen fascinerade det besegrade Tyskland i en omfattning som sträckte sig långt utanför de obetydliga kretsar, som sympatiserade med den bolsjevikiska läran. Detta gällde den nationalistiska högern såväl som den kommunistiska vänstern. För många tyskar som traditionellt var helt högerinriktade, däribland de tyska officerarna, tycktes den enda räddningen för Tyskland 1919 vara en revolution. Känslan av vanmakt var av stor betydelse för den undergångsstämning som rådde: den tyske Simson skulle i nederlagets och förnedringens timma be bolsjevismens mörka makter om hjälp att vräka omkull templets pelare och bedra filistéerna på deras seger. Denna vision hade emellertid också positiva sidor, som inte nödvändigtvis måste kollidera med den ryska revolutionens mål. Slaget skulle riktas mot väst och mot den liberala demokratin; regimen skulle vara auktoritär, men erkänna stadsproletariatet som en ny makt; dess mål skulle vara ett återupprättande av Tysklands nationella och militära styrka. Sålunda skulle en allians mellan det nationalistiska Tyskland och det bolsjevikiska Ryssland ingås på grundval av ett gemensamt hat mot väst, bestämt av såväl ideologiska motsättningar som intressekonflikter med västmakterna.

Idén föreföll fantastisk vid första påseendet och kunde ha bedömts som ett typiskt hopkok av politiskt oskolade officerare och obetänksamma och förvirrade unga män.¹² Den hade emellertid sin motsvarighet i den yttersta vänstern. Laufenberg och Wolffheim, ledarna för den vänstergrupp som uteslöts från KPD vid Heidelbergkongressen i oktober 1919,¹³ var anhängare av en lära som kom att kallas ”nationell bolsjevism”. De uppmanade de tyska kommunisterna att proklamera ett ”revolutionärt folkkrig” mot Versailles-fördraget och därigenom vinna de tyska nationalisternas stöd för den proletära revolutionen.¹⁴ Radek angrep dem i sitt öppna brev till kongressen för att vilja börja krig mot ententen och för att försöka sig på det omöjliga i att sluta fred med borgarna, som skulle, om de ställdes inför valet, före-

fortsättning på Bermondts verksamhet inom ramen för den allmänna interventionspolitiken” och att det ”snart skulle beslutas om denna linje skulle få överhanden inom den brittiska regeringen” (W von Blücher, *Deutschlands Weg nach Rapallo* (Wiesbaden 1951), s. 82).

¹¹ F. von Rabenau, Seeckt: *Aus Seinem Leben, 1918-1936* (1940), s. 252; i sitt memorandum av den 11 september 1922 upprepade Seeckt samma uppfattning att ”Tyskland skall inte bolsjeviseras, inte ens genom en överenskommelse med Ryssland då det gäller utrikespolitiken” (ibid., s. 317).

¹² Hoffmann som liksom Ludendorff var en fanatisk antibolsjevik, observerade att tanken på ett samarbete med bolsjevikerna fick åtskilliga anhängare ”särskilt bland professorer och i studentkretsar och unga officerare” (*Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann* (1929), II, s. 324-325).

¹³ Se kapitel 23 (”Isoleringens år”).

¹⁴ Den fylligaste framställning av denna uppfattning finns i H. Laufenberg och F. Wolffheim, *Revolutionärer Volkskrieg oder Konterrevolutionärer Bürgerkrieg?* (Hamburg, 1920); tvetydigheten i ordet Volk var kärnan i detta program.

dra en total utländsk ockupation framför proletariatets diktatur.¹⁵ Ungefär vid denna tid skrev Eltzbacher, en anarkistisk intellektuell, en pamflett med titeln *Bolsjevismen och Tysklands framtid* i vilken han hävdade att Tyskland endast kunde befria sig från Versailles-fördragets slaveri genom att acceptera bolsjevismen, som sedan skulle svepa fram över och förstöra Västeuropa. För att detta mål skulle uppnås räknade han med upplösning, terror och hunger. I ett förvirrat resonemang blev den ideologiska samhörigheten med Ryssland omöjlig att skilja från den politiska: ”den brutna förbindelsen med Ryssland återupprättas automatiskt så snart som Tyskland omfattat bolsjevismen”.¹⁶ Mellan de båda extrempunkterna, den ena representerad av Eltzbachers revolutionära entusiasm och den andra av von Seeckts och Reichswehrs kalla beräkningar, rymdes hela det spektrum av uppfattningar om Tysklands förhållande till sin store granne i öster. Det som var gemensamt för alla dessa grupper var hatet mot väst, beundran — ibland entusiastisk, oftare motvillig och missunnsam — för den ryska staten och hoppet om och tron på att denna makt på något sätt kunde engageras i kampen mot segrarna i Versailles.

Det förvirrande opinionsläget bland de tyskar som hösten 1919 i Ryssland försökte se en möjlighet som skulle kunna leda landet ut ur nederlagets politiska, ekonomiska och ideologiska svårigheter illustreras slående i de samtal som Radek vid denna tid förde i sitt rum i Moabit-fängelset och i sin våning i Berlin medan han väntade på att kunna resa till Moskva. Radeks fängelsevillkor skulle knappast ha förbättrats om inte opinionen förändrats bland Reichswehrs generaler.¹⁷ Någon i hög ställning såg fördelen av att inte stöta sig med den ende ledande bolsjevik som fanns i Berlin sedan Joffe utvisades i november 1918 och upprätta en informell kontakt med honom. Tillgängliga informationer om dem som Radek träffade vid denna tid kommer uteslutande från Radek själv och är inte uttömmande. Han nämner ingen kontakt, vare sig någon direkt eller indirekt, med någon officiell tysk myndighetsperson. Det är föga troligt, att betydelsefulla officerare i Reichswehr år 1919 skulle riskerat att kompromettera sig genom ett direkt närmande till Radek.¹⁸ De djärva idéerna om Turkiet som dryftades i Radeks samtal med Talaat och Enver hade emellertid också uppmärksammats i Tyskland.¹⁹ Det är tänkbart att Enver, som hade varit nära knuten till Seeckt i Turkiet under kriget, hade vidarebefordrat några av dessa idéer till sin gamle vapenbroder. Radek skrev att Enver ”var den förste som förklarade för de tyska militärerna att Sovjetryssland är en ny och växande världsmakt som de måste räkna med om de verkligen vill kämpa mot ententen”.²⁰ Klimatet i Berlin hösten 1919 var redan tillräckligt gynnsamt för att en sådan idé skulle uppstå. Det skulle vara svårt och relativt betydelselöst att ta reda på i vems hjärna den föddes.

¹⁵ K. Radek, *Zur Taktik des Kommunismus: Ein Schreiben an den Oktoanber-Parteitag der KPD* (Hamburg, 1919), s. 11-12, 15-16.

¹⁶ P. Eltzbacher, *Der Bolschewismus und die Deutsche Zukunft* (Jena, 1919).

¹⁷ Se kapitel 23, n. 79. [boksida]

¹⁸ Radeks minnen i *Krasnaja Nov'*, nr 10, 1926, publicerades vid en tidpunkt, då det tysk-sovjetiska militära samarbetet stod på sin höjdpunkt och utåt var en väl bevarad hemlighet: om han 1919 hade haft direkta eller indirekta kontakter med någon officiell talesman för Reichswehr, skulle han kanske ha ansett det oklokt att omnämna dem. Enligt B. Nikolajevskij (*Novyj Zjurnal* (New York), nr I, 1942, s. 244), trycktes Radeks erinringar på nytt 1927 som en pamflett, där hans rapport om samtalen med tyskarna inte fanns med; Detta skulle tyda på, att det som Radek verkligen skrev ned på vissa håll ansågs vara alltför indiskret, speciellt efter avslöjandena i frågan i den tyska riksdagen i december 1926. I en intervju i Svenska Dagbladet den 5 september 1949 hänvisade general Köstring, Tysklands militärattaché i Moskva på 1930-talet, till Radeks militära kontakter 1919 och hans delaktighet i arrangerandet av dem (Köstring var vid denna tid i Seeckts stab); Olyckligtvis är hans vittnesmål vagt och han förnekade senare påståendet, som han enligt intervjun lär ha framfört, att Radek hade ett hemligt möte med Seeckt (A. Fredborg, *Storbritannien och den ryska frågan, 1918-1920*, (1951), s. 196, not 52).

¹⁹ Se kapitel 26 (”Revolution över Asien”).

²⁰ *Krasnaja Nov'*, nr 10, 1926, s. 164; om Envers brev till Seeckt i augusti 1920 se nedan s. 361-362.

De första och mest regelbundna av Radeks kända kontakter med Tysklands militära kretsar var en pensionerad general, Reibnitz²¹, en tidigare nära vän till Ludendorff, vars rabiat anti-bolsjevikiska åsikter han nu emellertid eftertryckligt tog avstånd från. Han hade läst och tagit intryck av Lenins *Sovjetmaktens närmaste uppgifter*, som skrevs i april 1918 och som nyligen publicerats på tyska. Det var en pamflett, som tog upp de brådskande praktiska åtgärderna för att skapa en effektiv administration och som slutade med att förklara att vad som nu behövdes var inte ”hysteriska utbrott” utan ”den taktfasta marschen av proletariatets järnfasta bataljoner”. Generalen försäkrade Radek att han för sina officerskamrater talade för ”inte bara allians med Sovjetryssland utan också en s. k. fredlig revolution”. Reibnitz var kanske mer entusiastisk än intelligent. Det var emellertid i hans lägenhet som Radek bodde de första veckorna efter det att han hade släppts från fängelset.²² Här knöts ytterligare kontakter med andra förespråkare för liknande åsikter. Bland Radeks nya besökare var två av speciell betydelse. Överste Max Bauer,²³ Ludendorffs tidigare underrättelsechef, en man ”med en katts rörelser” och till sitt uppträdande mycket olik en soldat, såg fram mot högerns maktövertagande i Tyskland men inte förrän ”arbetarna är desillusionerade över den borgerliga demokratin och kommit fram till slutsatsen att en 'arbetarnas diktatur' är möjlig i Tyskland endast genom en överenskommelse mellan arbetarklassen och officerskåren”. Radek skriver: ”Han lät mig förstå att på denna grund skulle officerarna kanske träffa avtal med kommunistpartiet och med Sovjetryssland; de förstår att vi inte kan besegras och att vi är Tysklands allierade i kampen mot ententen” Amiral Hintze, en gång tysk marinattaché i Petersburg och under en kort period sommaren 1918 utrikesminister, då han undertecknade en rad fördrag som kompletterade Brest-Litovskfreden med Ryssland, var nu redo för ett avtal med Sovjetryssland och frågade Radek om världsrevolutionen i väst skulle inträffa ”i tid för att förhindra ententen att strypa Tyskland”. Även Hintze hade emellertid också sin syn på revolutionen. Efter att ha talat med arbetarna på sitt schlesiska gods, vilka var katoliker, hade han blivit övertygad om att ”revolutionen bestod i att arbetarna vägrade att längre arbeta för kapitalisten”, att ”bourgeoisien var hatad” och att ”Tyskland knappast kan resa sig utan en regimförändring”.²⁴

Radeks betydelsefullaste tyske besökare var emellertid Walter Rathenau, son till grundaren av det stora tyska elektrotekniska företaget AEG och under första världskriget upphovsmannen till råvaruavdelningen inom det tyska krigsministeriet — motsvarigheten och föregångaren till de brittiska och franska krigsmaterieldepartementen. Intrycket var blandat. Radek upptäckte hos Rathenau ”en stor abstrakt intelligens, en frånvaro av all intuition och en morbida fåfänga”, vilket inte var en helt felaktig bedömning. I sin egenskap av skarpsinnig och vetgirig jude med ett labilt temperament var Rathenau en typisk representant för den sektor inom den tyska industrin, som efter att ha avskurits från sina finansiella och kommersiella förbindelser med väst inte kunde dela de stora järn- och stål magnaternas oreserverade östorientering och som var dömd att inta en vacklande och ambivalent hållning i de politiska huvudfrågorna. I ett öppet brev till de segerrika allierade i december hade Rathenau hävdad att, om hämndlystna fredsvillkor påtvingas Tyskland som straff, ”skall ett av de tidigare starkaste stöttepelarna i den europeiska strukturen förstöras och Asiens gräns kommer att förflyttas till Rehn”. Rathenaus känslomässiga aversion mot öst kombinerades emellertid med en stark intellektuell fascination. Han låg antagligen bakom den industridelegation, som reste till Moskva

²¹ Radek skriver på ett ställe namnet som Raivnits, på ett annat som Reignits.

²² *Krasnaja Nov'*, nr 10, 1926, s. 169-172.

²³ Enligt R. Fischer, *Stalin and German Communism* (Harvard, 1948), s. 207, besökte Bauer ”regelbundet” Radek i fängelset; Radek (*Krasnaja Nov'*, nr 10, 1926, s. 169) förklarar uttryckligen att han första gången (och antagligen enda gången) mötte Bauer i Reibnitz' lägenhet.

²⁴ *ibid.*, s. 171; Bauer sades i april 1920 ha sagt att ”fullständig bolsjevism först måste komma för att Tyskland ska kunna förstå att kräva den starke mannen” (E. Troeltsch, *Spektator-Briefe* (Tübingen, 1924), s. 139).

sommaren 1919 för att ”studera industriella förhållanden”.²⁵ Han var den pådrivande kraften då det tidigt 1920 i Berlin bildades en studiegrupp, som bestod av ett litet antal industrimän, som skulle studera ryska förhållanden.²⁶ Nu uppsökte han Radek och utan några förberedande åtgärder satte han sig bekvämt tillrätta med ena benet över det andra och utvecklade under mer än en timme ”sin syn på situationen i världen”. Här sattes också ett kraftfullt politiskt argument — behovet av ekonomiskt samarbete mellan de två länderna — in i ett ideologiskt och kvasirevolutionärt sammanhang. Rathenau medgav, att det inte kunde bli fråga om någon återgång till kapitalismen och förklarade att han i sitt författarskap förespråkade en ”konstruktiv socialism” — det första vetenskapliga steget sedan Marx som endast hade lagt fram ”en destruktiv teori”. Arbetarna kunde kanske förstöra, men för uppbyggnaden skulle den ”intellektuella aristokratis” ledning komma att behövas. Det skulle inte bli någon revolution i Tyskland på många år, eftersom den tyske arbetaren var en ”filisté”. Rathenau tillade om Ryssland: ”Om några år kommer jag troligen till er som tekniker och ni kommer att ta emot mig i kläder av silke.” Radek tog avstånd från idén att bolsjevikerna någonsin skulle bära silkeskläder. Det betydelsefulla erbjudandet om tyska teknikers tjänster gav emellertid upphov till nya tankegångar. Vanan att se österut hade bitit sig fast även hos de mest västinriktade tyska industrimännen.²⁷ Radeks enda bidrag till samtalet enligt honom själv var att han för Rathenau läste upp Lenins artikel om *Subbotniki* (kommunistiska lördagar) i Moskva, vilken hade nått honom ”via de skandinaviska länderna” — ett tappert försök att utveckla en filosofi om frivilligt arbete under socialismen.²⁸ Rathenau besökte Radek en andra gång, denna gång inte i fängelset utan i Reibnitz lägenhet, och hade med sig Felix Deutsch, verkställande direktören i AEG. Deutsch var emellertid gift med dottern till en amerikansk bankir och representerade de tyska finansiella kretsar, som var mest knutna till väst. Följande år säkrade Deutsch, att ett av de första amerikanska lånen till Tyskland sedan vapenstilleståndet gick till AEG. Vid detta andra samtal tycks diskussionen om kapitalismens nära förestående slut och behovet av en östlig orientering för Tyskland ha trängts i bakgrunden. T. o. m. Deutsch var emellertid beredd att medge, att ryssarna kunde ha vilken regim de ville ”om vi bara handlar med AEG”. Han ville också besöka Sovjetryssland.²⁹

Radeks egen redogörelse nämner med säkerhet inte alla dem som besökte honom i Berlin. Han träffade uppenbarligen Otto Hoetsch, professor i rysk historia, som senare blev ledamot av den tyska riksdagen och det tyska nationella partiets expert på ryska förhållanden.³⁰ Vad som försiggick mellan honom och Radek är okänt. Hoetsch blev senare en ivrig talesman för en tysk—rysk allians baserad på ren maktpolitik utan hänsyn till ideologi. Om han talade med Radek på detta sätt hösten 1919 var han tidigare ute än sina samtida. Radek själv nämner Maximilian Hardens besök, den radikale journalisten, som blivit berömd både före 1914 och under kriget som motståndare till Wilhelm II:s kejsrerliga system. Radek hade lovat att skriva en artikel i hans tidning *Die Zukunft*.³¹ Den politiskt och yrkesmässigt varierande inriktningen hos dem som besökte Radek vittnar om en nästan desperat iver i Tyskland att upprätta någon sorts kontakt med den uppåtstående makten i öst. Det skulle vara förhastat att vänta sig en omedelbar förändring i den tyska politiken vid denna tidpunkt. Versailles-fördraget var ännu

²⁵ *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939: 1st Series, III* (1949), s. 511.

²⁶ Walter Rathenau, *Briefe* (1926), II, s. 229-230.

²⁷ Det är typiskt att den ende besökare som Radek beskriver som talesman för en tysk orientering västerut var socialdemokraten Heilmann, som hävdade att ”en socialistisk revolution i Tyskland är omöjlig nu, eftersom den tyska industrin är utan råvaror och landet utan bröd” och att ”en återuppbyggnad av den tyska ekonomin är omöjlig utan att landet förslavas av amerikanskt kapital” (*Krasnaja Nov’*, nr 10, 1926, s. 170).

²⁸ K. Radek, *Portrety i Pamflety*, II (1934), s. 74: detta tycks vara den enda referensen i Radeks senare skrifter till sina berlinsamtal. Om Lenins artikel, se vol 2. 234.

²⁹ *Krasnaja Nov’*, nr 10, 1926, s. 171.

³⁰ R. Fischer, *Stalin and German Communism* (Harvard, 1948), s. 207.

³¹ *Krasnaja Nov’*, nr 10, 1926, s. 166; artikeln kom i *Die Zukunft* i februari 1920 (se nedan s. 354, n. 40.)

inte undertecknat; Weimarrepubliken kunde ännu knappast föra någon egen utrikespolitik. Två betydelsefulla händelser inträffade emellertid mot slutet av Radeks uppehåll i Berlin. I november 1919, ungefär vid den tidpunkt då Litvinov reste till Köpenhamn för att ta kontakt med Storbritannien och förhandla om utväxling av fångar, samtyckte den tyska regeringen till att ta emot en sovjetisk delegat i samma ärende. Viktor Kopp, en gång mensjevik och medarbetare till Trotskij i Wien före 1914, anlände till Berlin för att med Radeks ord bli en ”halv-legal polpred”.³² Samma månad utnämndes Seeckt till chef för Truppenamt i det tyska krigsministeriet, en kamouflerad generalstab, som Tyskland enligt Versailles-fördraget var förbjudet att ha. Under de närmaste fyra åren var Tysklands politik mot Sovjetryssland Seeckts politik.

I januari 1920 fördes Radek, efter en viss försening när det gällde att arrangera hans resa genom Polen, till gränsen. Resan genom Polen tog lång tid och Radek nådde inte Moskva förrän i slutet av januari.³³ Radek hade kommit till Berlin i december 1918 med den fasta övertygelse som fanns bland alla bolsjeviker om att den tyska revolutionen var nära förestående. Vid KPD:s första kongress i december 1918 hade han erbjudit sitt tyska auditorium ett hopp om befrielse från nederlagets följder genom en proletär revolution:

Det finns ingen annan väg att försvara och skydda Tyskland mot det ok som ententen försöker lägga på Tyskland än att göra de tyska arbetarna till herrar över Tyskland ... Ententens härskare fruktar ingenting så mycket som att låta sina arméer komma i kontakt med arbetare, som vet vad de vill.³⁴

Detta var emellertid bara en upprepning av de gamla illusionerna från Brest-Litovsk. Tyskland var lika kraftlöst mot Foch de första veckorna 1919, som Sovjetryssland hade varit ett år tidigare mot Hoffmann. Radek började snart,³⁵ som vi redan sett, att få en pessimistisk syn på den tyska revolutionens omedelbara framtid och även på möjligheterna av den ryska revolutionens fortbestånd. Nya medel måste hittas både för att rädda Sovjetryssland och befria Tyskland från ententen. På detta sätt kom Radek att tidigare än några andra ledande bolsjeviker att tro mer på nödvändigheten av en period med manövrer och kompromisser än på något tidigt revolutionärt framsteg. Den syn på Sovjets utrikespolitik som han hade med sig tillbaka från Berlin kan iaktas i åtskilliga artiklar som han skrev i Berlin under de sista tre månaderna 1919. Den tidigaste av dem var det öppna brevet till KPD:s Heidelbergkongress i oktober 1919, då det såg som mörkast ut för Sovjetunionen.

*Problemet i Sovjetrysslands utrikespolitik [skrev han], såvida inte världsrevolutionen ger sig tillkänna snabbare än hittills, och i alla andra länder där arbetarklassen är segerrik, består i att uppnå ett modus vivendi med de kapitalistiska staterna ... Möjligheterna till fred mellan kapitalistiska och proletära stater är ingen utopi.*³⁶

Denna politik tycktes vara den verkliga antitesen till Laufenbergs och Wolffheims ”nationella bolsjevism” (ännu inte känd under detta namn), som Radek hade dömt som skyldig till att Tyskland och underförstått Ryssland invecklats i strider med de kapitalistiska länderna i väst.³⁷

³² (*Polpred* – förkortning av ett ryskt uttryck som betyder ”befullmäktigad företrädare” m.a.o. sovjetiskt diplomatiskt sändebud. Ö.a.) Ibid., s. 169; Kopp erkändes emellertid inte formellt av den tyska regeringen förrän i april 1920 och då bara i samband med förhandlingar om krigsfångar (I. Majskij, *Vnesnjaja Politika RSFSR, 1917-1922* (1922), s. 106).

³³ Ibid., s. 172-175; om tidpunkten för Radeks återkomst se *Soviet Studies*, III, nr 4 (april 1952), s. 411-412.

³⁴ K. Radek, *Die Russische und Deutsche Revolution und die Weltlage* (1919) s 29.

³⁵ Se kapitel 23.

³⁶ K. Radek, *Zur Taktik des Kommunismus: Ein Schreiben denna Oktoanber-Parteitag der KPD* (Hamburg, 1919), s. 9, 11-12.

³⁷ Se slutet av kapitel 27 (”NEP och utrikespolitiken”)

Resonemanget fullföljdes i ytterligare tre artiklar som skrevs strax innan Radek lämnade Berlin. Den första var en direkt attack mot den ”nationella bolsjevismen” — denna gång under detta namn. ”Problemet i Sovjetrysslands utrikespolitik”, upprepade Radek, ”... består i att uppnå ett modus vivendi med de kapitalistiska staterna”.³⁸ I en andra artikel, som publicerades nästan samtidigt i den tyska upplagan av Kominterns officiella tidning utvecklade Radek samma tankegång ur revolutionär synvinkel. ”Kapitalismens upplösning”, skrev Radek, var säker. Den skulle emellertid bli en ”lång process” och Sovjetryssland måste oundvikligen under mellanperioden ”söka och uppnå ett modus vivendi med de kapitalistiska staterna”. Ytterligare ett argument ledde fram till samma slutsats. ”Om Sovjetryssland måste fortsätta att kämpa kan landet inte börja reparera sin ekonomi.” Alternativen var därför: ”socialistisk uppbyggnad inom ramen för en temporär kompromiss eller krig utan något slag av ekonomisk uppbyggnad”. Vad Radek sökte var i själva verket en ”kompromiss med världskapitalet”, som skulle lämna proletariats diktatur intakt — ett slående föregripande av NEP:s utrikespolitiska innebörd. Radek hade inte för inte tillbringat tre månader i intensiva samtal med tyska politiker, soldater och industrier. Efter att ha behandlat Sovjetunionen övergick Radek till Tyskland:

Tyskland har lidit nederlag men trots detta är dess tekniska resurser och tekniska möjligheter fortfarande stora. De anglo-saxiska länderna står som segrare, men trots detta har deras ekonomiska upplösning gått så långt att de inte är i den ställningen att de kan ge Frankrike och Italien tillräcklig hjälp ... I Tyskland finns, tack vare att dess yttre förbindelser förstörts och dess ekonomi brutit samman, tusentals arbetslösa och hungriga ingenjörer, som skulle kunna göra Tyskland den största tjänst i återuppbyggandet av dess ekonomi.

Radek försökte försvara sig mot anklagelsen att han sökte ”hjälpa tyskarna att återupprätta den tyska kapitalismens makt på rysk jord” och lade fram sin stora huvudtes:

Det är inte utbytet av varor och inte användandet av tyskt kapital utan arbetshjälp — som är den nya grunden för de tysk-ryska ekonomiska relationerna.

Han varnade Tyskland för den isolering som väntade om landet ignorerade dessa möjligheter.³⁹ Den tredje artikeln, som var avsedd för borgerliga läsare (den riktade sig till ”högerinriktade borgare”) var mer försiktigt hållen. Den grundade sig emellertid på samma argument att ”Tyskland och Ryssland behöver ekonomiska förbindelser med varandra därför att ingetdera landet kan hoppas på att enbart från ententen få vad det behöver och därför att de kan hjälpa varandra på många sätt”. I artikeln föreslogs som ”praktiska slutsatser” att de diplomatiska förbindelserna skulle återupptas och att Tyskland skulle sända ekonomiska experter till Ryssland för att organisera ett varuutbyte eller om detta skulle visa sig omöjligt sända representanter för tyska företag till Ryssland, som kunde bereda vägen för ett sådant utbyte och ”också organisera en objektiv nyhetsförmedling om Ryssland till Tyskland”.⁴⁰ Sålunda började kravet på en tysk—sovjetisk vänskap göra sig hört såväl från Sovjets som från Tysklands

³⁸ *Gegen den National-Bolschewismus* (Hamburg, 1920), s. 9; denna pamflett innehåller artiklar av Radek och Talheimer. Radeks artikel bär rubriken *Die Auswärtige Politik des Kommunismus und der Hamburger National-Bolschewismus* och publicerades ursprungligen i *Die Internationale*, nr 17-18 (20 december 1919), s. 332-346 under pseudonymen ”Arnold Struthan”.

³⁹ K. Radek, *Die Auswärtige Politik Sowjet-Russlands* (Hamburg, 1921), s. 37-39, 44, 46-47; detta kapitel är ett omtryck av en artikel i *Kommunistische Internationale* (Berlins motsvarighet till *Kommunistitjeskij Internatsional*), nr 3 (december 1919), s. 9-27; den kom också ut under pseudonymen ”Arnold Struthan” och skrevs ”i december 1919 i ett berlinfängelse” (K. Radek, *Wege der Russischen Revolution* (Hamburg, 1922), s. 28).

⁴⁰ *Deutschland und Russland: Ein in der Moabiter Schutzhaft geschriebener Artikel für richtiggehende Bourgeois* (1920), s. 11-12; den publicerades ursprungligen i *Die Zukunft* i februari 1920; en engelsk översättning infördes i *Soviet Russia* (New York), 17 april 1920, s. 383-387.

sida. Medan det tyska intresset från början framför allt var politiskt och militärt, var det sovjetiska intresset vid denna tid uteslutande ekonomiskt.⁴¹

Under de kaotiska omständigheterna 1919 behövde ingen komprometteras av att ha haft samtal med Radek. Detta var utan tvivel en av orsakerna till att dessa rönte så stort intresse från tysk sida. Radek däremot spelade sitt eget spel. Så länge som det var möjligt att tala om någon vedertagen sovjetisk utrikespolitik vid denna tid var han med säkerhet inte någon representativ talesman för en sådan. Hans inflytande kan dock knappast uteslutas bland de faktorer som bidrog till den politiska kursförändringen i början av 1920. Det avgörande argumentet för en kompromiss i Sovjets politik i förhållande till den kapitalistiska världen var möjligheten av ett ytterligare dröjsmål i den europeiska revolutionära utvecklingen. Radek hade bevittnat denna utveckling på nära håll.⁴² Medan den allmänna syn på Sovjets utrikespolitik som Radek hade tillägnat sig i Berlin passade med denna kompromisspolitik och förstärkte den med starka argument, finns det inget som tyder på att ens Radek på allvar hade någon speciell idé om hur ett samarbete mellan Sovjetryssland och de krafter i Tyskland som var emot Versailles-freden skulle utformas.⁴³ Även om han hade sådana idéer mötte han inget gensvar i Moskva. I sin skrift *Radikalismen — kommunismens barnsjukdom*, som skrevs i april 1920 till Kominterns andra kongress, behandlade Lenin, liksom Radek, den tyska varianten av ”nationell bolsjevism” mycket kritiskt. Lenin ansåg den vara liktydig med ett förslag om ”en koalition med den tyska bourgeoisien för ett krig mot ententen”. Kommunisterna var inte ”tvungna att till vilket pris som helst förkasta Versailles-freden, och framför allt inte omedelbart”. Detta var en missuppfattning av den bolsjevikiska politikens verkliga mål.

Bourgeoisins störtande i vilket stort europeiskt land som helst, även i Tyskland, är ett sådant plus för den internationella revolutionen, att man för dess skull kan och – om det blir nödvändigt – måste gå med på *ett utsträckt upprätthållande av Versaillesfreden*. Om Ryssland för att gagna revolutionen kunde ensamt uthärda Brestfreden under några månader, så ligger det ingenting omöjligt i att Rådets Tyskland i förbund med Sovjetryssland för att gagna revolutionen skall kunna uthärda ett långvarigare upprätthållande av Versaillesfreden.⁴⁴

Sålunda förkastades eftertryckligt en allians mellan Sovjet och en tysk nationell revolt mot Versaillesfördraget. Om Radek hade lekt med denna idé under sin ofrivilliga vistelse i Berlin avvisades den nu bestämt. Medan tanken på en tillfällig kompromiss med den kapitalistiska världen hade vunnit terräng i Moskva under de första månaderna 1920, tänkte ännu ingen på en uppgörelse och ett upprättande av några speciella förbindelser med Tyskland. Inte desto mindre är det svårt att förneka att Radeks skepsis om revolutionens framtidsmöjligheter kombinerade med hans kunskaper om Tyskland gjorde att han vid denna tid hade en klarare bild än Lenin av läget och de krafter som påverkade utvecklingen.

⁴¹ Att Radek inte uteslutande tänkte på vänskap med Tyskland framgick av ett uttalande av honom den 6 januari 1920 till en korrespondent för Manchester Guardian strax innan han lämnade Tyskland: ”Det är den ryska regeringens ståndpunkt att normala och goda relationer är precis lika möjliga mellan socialistiska och kapitalistiska stater som de har varit mellan kapitalistiska och feudala stater ... Personligen är jag övertygad om att kommunismen bara kan räddas genom goda relationer med de kapitalistiska staterna” (*Manchester Guardian*, 8 januari 1920). Detta kan jämföras med ett liknande uttalande i Moskva två månader senare (se ovan s. 180-182.)

⁴² Radek sade vid det första offentliga möte som han höll efter sin återkomst till Moskva att ”vägen till revolution är svårare för Europas arbetare än för ryssarna, därför att det på det ryska proletariats sida fanns armén, som ville ha fred, bönderna, som krävde jord, medan massorna i Europa är obehäpnade och bourgeoisin utgör ett vitt garde” (*Izvestija*, 22 januari 1920).

⁴³ I ett tal till nionde partikongressen den 1 april 1920 hävdade han att enligt Versailles-fördraget ”är en enad front av kapitalister omöjlig” och att de allierade hade misslyckats i sina försök att beväpna tyskarna mot Sovjetryssland. Det är inte känt vilken slutsats han drog av sin tes, eftersom den fullständiga texten till hans tal inte finns bevarad. Talet sammanfattades i korthet i *Pravda* den 3 april 1920.

⁴⁴ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 214-215. [svenska: [”Vänsterismen” – kommunismens barnsjukdom](#)]

De krafter som, trots alla hinder, ledde fram till ett närmande mellan det bolsjevikiska Ryssland och det nationalistiska Tyskland mognade långsamt. Kappkuppen i mars 1920 var en viktig tilldragelse i Weimarrepublikens historia och skulle slutligen få ett avgörande inflytande på relationerna till grannen i öster. Kuppmaakarna hörde hemma i den gamla arméns militära tradition, i Ludendorffs och von der Goltz' anda — många av de förband som marscherade mot Berlin hade tidigare kämpat i Baltikum. De var oförsonligt antibolsjevikiska och trodde fortfarande på en restauration i Ryssland som en nödvändig inledning till en tysk—rysk allians. Det nya Reichswehrs inställning var helt annorlunda. Dess begåvade ledare hade inte bara accepterat Weimarrepubliken som en lämplig fasad bakom vilken de kunde arbeta på att åter bygga upp Tysklands militära styrka. De var också beredda att acceptera bolsjevismen i Ryssland som en potentiell partner för att uppnå detta mål. Kappkuppen slutade med, att de som ännu trodde på ett korståg mot Ryssland förvisades från den politiska arenan och att de militära ledare som var beredda att göra affärer med Sovjetryssland som en jämställd makt kom i förgrunden. De officiella relationerna utvecklades emellertid långsamt. I april 1920 undertecknades i Berlin en överenskommelse om krigsfångarna med den sovjetiske representanten Kopp, vars uppdrag att ombesörja att krigsfångarna kunde sändas hem troligen inte uteslöt en viss politisk verksamhet. Ytterligare en överenskommelse i samma fråga ingicks tre månader senare.⁴⁵ I juni 1920 kom Gustav Hilger, en av de sista medlemmarna av den tyska beskickningen som lämnade Moskva i november 1918, tillbaka till Moskva i samma egenskap som Kopp hade kommit till Berlin. Hilger fick av Tjitjerin en försäkran om att Sovjetrysslands inställning till Tyskland var ”bestämd enbart av en önskan att få närmare ekonomiska, politiska och kulturella förbindelser”.⁴⁶

Med polsk—sovjetiska kriget sommaren 1920 grodde dessa frön och nya och starkare krafter kom i rörelse. I Sovjetunionen kom en starkt återupplivad rysk patriotism att knytas samman med bolsjevismen och inympade således i Sovjets utrikespolitik ett nytt nationalistiskt element.⁴⁷ I Tyskland uppväckte den ursprungliga polska offensiven i maj 1920 inte något speciellt intresse. När Röda armén emellertid oväntat slog tillbaka och i juli började en triumferande inmarsch i Polen svepte en våg av upphetsning fram över Tyskland. Oro blandades med upprymdhet. Bolsjevismen hotade att svepa fram över Europa. Genom denna stöt hotades emellertid Tysklands huvudfiende i öst och Versailles östra bastion sviktade. Tysklands inställning till denna oförutsedda händelse hade sex månader tidigare skisserats av den framsynte Seeckt:

Jag vägrar att stödja Polen även om faran finns att landet kanske slukas. Tvärtom räknar jag med detta: och även om vi för ögonblicket inte kan hjälpa Ryssland att återupprätta sina tidigare gränser bör vi absolut inte hindra det.⁴⁸

Maltzan som ledde det tyska utrikesministeriets ryska avdelning hade konfidentiella samtal med Kopp, vars ställning i Berlin stärktes i takt med Röda arméns frammarsch. Maltzans begäran om att Kopp skulle försäkra att Röda armén inte skulle gå över det nuvarande Tysklands gränser tillmötesgicks omedelbart. När emellertid Maltzan försiktigt förde frågan om ”en revision av de naturliga tyska gränserna, som påtvingats landet genom Versaillesfördraget” på tal slingrade sig Kopp och föreslog ett de jure-erkännande och att fullständiga

⁴⁵ RSFSR: *Sbornik Dejstvujuscich Dogovorov*, I (1921), nr 22, s. 128-130; nr 24, s. 133-134. Ryktena om att Kopp ”hade utförliga diskussioner med Kapp före Kappkuppen” (E. Troeltsch, *Spektator-Briefe* (Tübingen, 1924), s. 271) kan inte avfärdas, men är kanske osannolika; de som deltog i Kappkuppen var alla anti-bolsjeviker och någon direkt kontakt med tyska nationalisterna ingick ännu inte i Sovjets utrikespolitik. Det skulle vara intressant att fastställa om Kopp hade någon kontakt med KPD vid denna tid; om han hade det så har ingenting om det framkommit inom partiet.

⁴⁶ *Soviet Russia* (New York), 14 augusti 1920, s. 148.

⁴⁷ Se kapitel 27

⁴⁸ F. von Rabenau, Seeckt: *Aus Seinem Leben*, 1918.

diplomatiska förbindelser skulle återupptas som en nödvändig inledning till förhandlingar.⁴⁹ Tydligt bedömdes befrielsen av Polen från dess kapitalistiska härskare vid denna tid i Moskva så att även det förra tyska Polen ingick i befrielsen, som inte kunde göra halt vid gränsen från 1914. Kopps antydan passerade emellertid inte obemärkt i Berlin. Den 22 juli 1920 överräckte Simons, den tyske utrikesministern, ett brev till Kopp, som denne skulle vidarebefordra till Tjitjerin. I brevet föreslogs diskussioner om att man skulle återupptaga normala diplomatiska förbindelser mellan Tyskland och Sovjetryssland. Det enda villkoret var att man vid den tyska ambassaden i Moskva skulle hissa den tyska flaggan i närvaro av ett kompani ur Röda armén för att hedra den mördade Mirbachs minne. Brevet slutade med en förhoppning om, att handeln mellan de två länderna skulle återupptas och en begäran om att, då sovjettrupperna vid framryckningen närmade sig ”den gamla tyska gränsen”, en tysk militär representant skulle knytas till Röda armén för att ”icke önskvärda missöden skulle undvikas”.⁵⁰ Vid denna tid hade de västallierade, som också förutsett Polens nederlag, organiserat hjälpsändningar i form av militära rådgivare och krigsmateriel. Tyskland svarade med en neutralitetsdeklaration, vari ingick ett förbud mot att krigsmateriel sändes genom Tyskland till Polen. Då Simons tillkännagav detta beslut i tyska riksdagen den 26 juli 1920 tillade han menande, att det tidigare tyska erkännandet av Sovjetregeringen som fanns i Brest-Litovskfördraget aldrig tagits tillbaka, men han undvek att ta upp de diplomatiska förbindelserna till särskild behandling.⁵¹ En vecka senare, den 2 augusti 1920, svarade Tjitjerin på Simons' förslag om att diskutera ett återupprättande av de diplomatiska förbindelserna i en not som var full av artighetsbetygelser och förhoppningar om fredligt samarbete, men som bestämt förkastade den begärda ceremonien över Mirbach som onödig och olämplig.⁵² I ett ögonblick då förhoppningarna om en militär seger och revolutionens utbredning i väster var som störst tycktes kanske en kompromiss med en borgerlig tysk regering vara överflödig.

Dessa försiktiga officiella kontakter minskade emellertid inte på något sätt betydelsen av Röda arméns framryckning då det gällde de tysk-sovjetiska relationerna. En våg av folklig entusiasm svepte fram över Tyskland. I fristaden Danzig, tidigare en tysk stad, men nu under allierad administration, strejkade de tyska hamnarbetarna och vägrade att lossa krigsmateriel som kom till Polen genom denna hamn.⁵³ Den tyska kommunistiska tidningen *Die Rote Fahne* hade en så militant inställning till stöd för partiets paroll, ”allians med Sovjet-

⁴⁹ W. von Blücher, *Deutschlands Weg nach Rapallo* (Wiesbaden, 1951), s. 100-101. Enligt ett opublicerat memorandum av Reibnitz, som skrevs omkring 1940, ur vilket utdrag har sänts till mig av herr Gustav Hilger, förhandlade Reibnitz med Radek och Kopp vid denna tid om en plan enligt vilken tyska frikårsförband skulle rycka in i Västpreussen, Posen och Övre Schlesien så långt som till den gamla tyska gränsen, så snart som Röda armén tågade in i Warszawa; R. Fischer, *Stalin and German Communism* (Harvard, 1948), refererar till samtal mellan Radek, Kopp och Reventlow. Historier om att Radek uppehöll sig i Berlin under denna kritiska period då Röda armén ryckte in i Polen är emellertid knappast troliga; han befann sig i Moskva så sent som den 24 juli 1920, då han talade vid Kominterns andra kongress. Rykten om förhandlingar om tysk-sovjetiskt militärt samarbete vid denna tid förvrängs i allmänhet alltför mycket av efterhandskonstruktioner och efterklokhet; alla diskussioner måste ha varit mycket trevande och försiktiga. Enligt Krestinskij's ”bekännelse” i rättegången 1938, stod Seeckt i förbindelse med Kopp i juli 1920; Krestinskij hävdade att detta var en ”officiell” och inte ”kriminell” (d. v. s. en speciellt ”trotskistisk”) kontakt (*Report of Court Proceedings in the Case of the Anti-Soviet "Bloc of Rights and Trotskyites"* (1938), s. 269-270).

⁵⁰ Noten har inte publicerats; Radek påstod i en artikel i *Pravda* den 15 oktober 1921, att det tyska utrikesministeriet hade varit berett till att upprätta diplomatiska förbindelser vid denna tid.

⁵¹ *Verhandlungen des Reichstags*, CCCXLIV (1921), s. 263.

⁵² Denna not har inte publicerats. Frågan om en ceremoni till minne av Mirbach togs upp igen två år senare i debatten i den tyska riksdagen om Rapallo-fördraget, då Hoetzsch insisterade på att ”vi som tidigare kräver en godtagbar gottgörelse för mordet på greve Mirbach” (ibid., CCCLV (1922), s. 7711); därefter tycks frågan ha fallit i glömska.

⁵³ En fullständig redogörelse för denna episod finns i I. F. D. Morrow, *The Peace Settlement in the German-Polish Borderlands* (1936), s. 67-72.

Ryssland”, att den anklagades av de andra vänsterpartierna för att försöka få in de tyska arbetarna i ett krig mot Frankrike.⁵⁴ Tyska frivilliga samlades för att gå in i Röda armén (Tuchatjevskij, Röda arméns befälhavare, beskrev dem som ”Spartakister och partilösa arbetare”, och talade om ”hundratals och tusentals”)⁵⁵ — en sällsam omkastning i läget jämfört med hösten 1919, då tyska frivilliga strömmade till de baltiska staterna för att bekämpa bolsjevikerna. Entusiasmen för Sovjets sak var inte heller enbart ett privilegium för kommunisterna eller arbetarna. För första gången kom under intryck av hotet mot Polen och mot det hatade Versaillesfördraget högerns sympatier för en rysk allians till öppet uttryck i stöd för Sovjets sak. Sambandet mellan tysk nationalism och rysk bolsjevism tycktes inte längre som en skrämmande paradox.⁵⁶ Då Lenin två eller tre månader senare såg tillbaka på dessa händelser hänvisade han till den ”onaturliga koalitionen mellan 'svarta hundraden' och bolsjeviker” och erinrade om att ”alla i Tyskland, även de svartaste reaktionärer och monarkister, sade att bolsjevikerna skall rädda oss, när de hörde Versaillesfreden knaka i fogarna”.⁵⁷ Även yrkes-soldaterna började känna respekt och beundran för Röda arméns mod och reflektera över det militära värdet av en allians. Max Bauer lovprisade efteråt Trotskij som ”född till militär organisatör och ledare” och tillade:

Sättet på vilket han uppsatte en ny armé av ingenting mitt under svåra sammandrabbningar och sedan organiserade och utbildade denna armé är absolut napoleonskt.⁵⁸

Hoffmann gav samma omdöme:

Även ur en rent militär synvinkel förvånas man över att det var möjligt för de nyrekryterade röda trupperna att krossa de vita generalernas styrkor och tillintetgöra dem fullständigt vid en tidpunkt då dessa fortfarande var starka.⁵⁹

Enligt ett annat vittne skattades Lebedev, Sovjets generalstabschef, ”mycket högt i tyska militära kretsar”.⁶⁰ Å andra sidan togs inga risker då det gällde faran för den bolsjevikiska smittan. Seeckts levnadstecknare uppger att när 45 000 ryssar internerades i Ostpreussen efter Röda arméns reträtt, skildes de politiska kommissarierna från trupperna, fastän detta inte hindrade dem från att bilda ”ett centrum för kommunistisk agitation inom riket”.⁶¹

De blandade känslorna och den tvehågsna attityden i det tyska lägret återspeglades i det ryska. Det finns en till synes autentisk historia om ett möte i Soldau strax innanför den ost-preussiska gränsen, mellan officerare och kommissarier från Röda armén och ”tyska nationalisterna”, då ryssarna hävdade att Röda armén skulle befria Västpreussen, som genom Versaillesfördraget hade avträtts till Polen, och återbörda det till det tyska fäderneslandet — för att demonstrera allvaret i sina planer avstod de från att sätta upp lokala sovjet, som de hade gjort i de ockuperade polska områdena.⁶² Det mest direkta vittnesbördet om hur opinionen formades i vissa

⁵⁴ Denna anklagelse, stödd på citat ur *Die Rote Fahne*, upprepades åtskilliga gånger vid Hallekongressen (USPD: *Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Parteitags zu Halle* (u.å.), 178-179, 198, 213).

⁵⁵ J. Pilsudski, *L'Année 1920* (fransk översättning från polska, 1929), s. 231.

⁵⁶ R. Fischer, *Stalin and German Communism* (Harvard, 1948), s. 197, citerar en artikel av Reventlow i *Deutsche Tageszeitung*, det tyska nationalistpartiets dagliga tidning, i vilken denne krävde en kampanj ”mot arbetarklassens verkliga fiender, mot ententen, som har fjättrat proletariatet i slaveriets kedjor”; Reventlow förklarade efteråt, att han vid denna tid förgäves sökte vinna över ”ledande tyska politiker” till idén om militärt samarbete med Sovjetryssland mot Polen (K. Radek, Schlageter: *Eine Auseinandersetzung* (1923), s. 19).

⁵⁷ Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 378, 418; för ytterligare uttalanden av Lenin se nedan s. 364-365.

⁵⁸ Max Bauer, *Das Land der Roten Zaren* (Hamburg, 1925), s. 79.

⁵⁹ *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann* (1929), II, s. 321.

⁶⁰ W. von Blücher, *Deutschlands Weg nach Rapallo* (Wiesbaden, 1951), s. 173.

⁶¹ F. von Rabenau, Seeckt: *Aus Seinem Leben* 1918-1936 (1940), s. 253.

⁶² Historien berättades av Martov vid Hallekongressen i oktober 1920 (USPD: *Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Partentags zu Halle* (u.å.), s. 212-213); den upprepades med små variationer i C. Smogorzewski, *La Pologne Restaurée* (1927), s. 152. Å andra sidan hävdade en rapport i *The Times* den 20 augusti

sovjetiska kretsar under det polska krigets höjdpunkt finns i ett brev på ogrammatisk tyska från Enver, som då var i Moskva, till Seeckt i Berlin den 26 augusti 1920. Enver skrev, att han just hade träffat ”Trotskij's verkligt viktige adjutant” (den som bäst motsvarade denna beskrivning skulle vara Sklyanskij, ställföreträdande krigskommissarien), och fortsatte:

Det finns ett parti här som har verklig makt och Trotskij tillhör också detta parti som är för en överenskommelse med Tyskland. Detta parti är berett att erkänna den gamla tyska gränsen från 1914, Och de ser bara en väg ut ur det nuvarande världskaoset — denna är samarbete med Tyskland och Turkiet. Skulle det inte vara möjligt att ge inofficiell hjälp och om möjligt sälja vapen för att stärka detta partis ställning och vinna hela sovjetregeringen för saken? ... Jag tror att det är viktigt att ni kommer överens med deras sändebud för att Tysklands ställning också skall bli klar och säker. För att hjälpa ryssarna kan en frivilligarmé eller en upprorsrörelse skapas i korridoren eller på någon annan lämplig plats.⁶³

Om dessa rekommendationer inte kunde verkställas kan man dock anta att den anda i vilken de erbjöds och Envers rapport om stämningen i inflytelserika kretsar i Moskva hjälpte till att befästa de planer som redan höll på att utformas hos Seeckt. I den revolutionära stämningen 1920 kunde en diplomatisk uppgörelse för att ”erkänna den gamla tyska gränsen från 1914”, d. v. s. att stödja ett återlämnande av tidigare tyskt territorium som enligt Versaillesfördraget avträttats till Polen, fortfarande tyckas vara ett alltför cyniskt drag för att det på allvar skulle kunna tas upp i Moskva. Tiden var ännu inte mogen för en uppgörelse mellan rysk bolsjevism och tysk nationalism, men från början stod det klart att en sådan uppgörelse kunde komma till stånd och endast uppnås på Polens bekostnad.

På den tyska sidan satte det ödesdigra slutet på Sovjets fälttåg i Polen ett slut på den flyktiga visionen om ett tysk—sovjetiskt närmande på polsk bekostnad. Under hösten 1920 hoppades många tyskar ännu på möjligheten av en överenskommelse med väst. Folkomröstningarna i Ost- och Västpreussen hade slutat gynnsamt för Tysklands del och folkomröstningen i Övre Schlesien var ännu inte avgjord; de slutgiltiga skadeståndskraven hade ännu inte lagts fram; och inflationen hade för ögonblicket hejdat. Den för tidiga och överdrivna tron från sommaren på en militär räddning från öster följdes av en reaktion då t. o. m. sovjetregimens fortsatta existens ifrågasattes. En växande kyla spred sig i de officiella förbindelserna mellan de två länderna. När Simons, utrikesministern, i oktober 1920 försvarade regeringens vägran att förlänga Zinovjevs och Lozovskij's visa, observerade man att han slutade sitt tal med att ge uttryck åt vänskapen med det ryska folket men inte med sovjetregeringen.⁶⁴ En annan riksdagsman från Zentrum, som senare blev kansler, gratulerade sig till att Tyskland inte hade blivit ”förlätt till att intervensera i det tysk—polska kriget.”⁶⁵ Ungefär samtidigt överflyttades Maltzan, som hade varit en ivrig förespråkare för ett erkännande av sovjetregeringen, från utrikesministeriet till en post utomlands. Handelsförbindelserna uppmuntrades knappast av Simons uttalande i riksdagen i januari 1921 att diplomatiska relationer med Sovjetryssland inte kunde återupptas ”så länge som gottgörelse inte hade givits för mordet på rikets representant”, men att ”kommunism som sådan inte är något skäl till att en republikansk och borgerlig regering inte skulle handla med sovjetregeringen”.⁶⁶ Kopp som ännu inte hade någon officiell ställning eller funktion förutom då det gällde krigsfångarna, försökte att med tyska firmor upprätta kommersiella förbindelser på samma sätt som Krasin gjorde i Stor-

1920 från tidningens speciella utsände i Danzig, att Trotskij i hemlighet hade träffat ryska stabsofficerare i Ostpreussen. Denna uppgift är med säkerhet falsk.

⁶³ F. von Rabenau, Seeckt: *Aus Seinem Leben, 1928-1936* (1940), s. 307 två månader senare återvände Enver, som under tiden hade bevästat Baku-kongressen, till Berlin för att skaffa vapen; å vems vägnar eller till vilket ändamål framgår inte (W. von Blücher, *Deutschlands Weg nach Rapallo* (Wiesbaden, 1951), s. 133-134).

⁶⁴ Se kapitel 25 (i [Kommunistiska internationalen 1920-22](#)), n. 146.

⁶⁵ *Verhandlungen des Reichstags, CCCXLV* (1921), s. 762-763, 786-787.

⁶⁶ *Ibid.*, CCCXLVI (1921), s. 1990, 1994.

britannien. De tyska myndigheterna såg genom fingrarna då det gällde denna verksamhet, ”så länge som rikets intressen och säkerhet inte berördes”.⁶⁷ Kopp som reste till Moskva i januari 1921 sade t. o. m. till *Izvestija* att det fanns planer på att handelsdelegationer i en nära framtid skulle sändas till Berlin respektive Moskva.⁶⁸ Sådana förhoppningar var emellertid förhastade. Den officiella tyska politiken dominerades fortfarande av yttersta försiktighet. Isen bröts inte förrän det engelsk—sovjetiska handelsfördraget ingåtts. Därefter följde Tyskland efter. Den officiella likgiltigheten ger emellertid inte någon riktig bild av läget. Under samma period inleddes förhandlingar genom militära kanaler. Dessa var dock totalt okända vid denna tid och kan inte ens nu fullständigt dokumenterats.⁶⁹

Det var en tillfällighet att de militära och de politiska kretsarna drev olika och t. o. m. motsatta politiska linjer då det gällde förhållandet till Sovjetryssland, samtidigt som Sovjets utrikespolitik ådagalade en större ambivalens än vanligt i förhållandet till Tyskland. Nederlaget i Polen medförde ett plötsligt slut på de trevande försöken att inleda ett tysk—sovjetiskt samarbete. Händelserna i augusti 1920 tycktes i efterhand endast som en blixt som för ett ögonblick kastat sitt ljus över nu åter mörklägda framtidsmöjligheter. Men de krafter som under den dystra vintern 1920-1921 tvingade de sovjetiska ledarna till en överenskommelse med den kapitalistiska världen började ge sig tillkänna i Sovjets politik mot Tyskland. En månad efter koncessionsdekretet i november 1920⁷⁰ talade Lenin vid den åttonde all-ryska sovjetkongressen och erinrade om de skicksedigra händelserna under den gångna sommaren och diskuterade för första gången offentligt frågan om de tysk—sovjetiska förbindelserna i ett annat sammanhang än i världsrevolutionens. Efter att ha kallat Tyskland för ”det mest utvecklade landet med undantag för Amerika”, fortsatte han:

Och detta land, som är bundet av Versaillesfördraget, befinner sig i omöjliga existensvillkor. I en sådan situation är det naturligt att Tyskland drivs i riktning mot ett förbund med Ryssland. När de ryska trupperna närmade sig Warszawa sjöd det i hela Tyskland. Ett förbund mellan Ryssland och Tyskland, ett land som blivit strypt och som har möjlighet att sätta gigantiska produktivkrafter i rörelse – denna situation har i Tyskland lett till en politisk förvirring: de tyska svarta hundradena sympatiserar med de ryska bolsjevikerna såsom spartakisterna också gör...

Så länge vi är ensamma och den kapitalistiska världen stark går vår utrikespolitik ... ut på att vi skall utnyttja meningsskiljaktigheterna ... Vår existens är beroende av att det å ena sidan råder en fundamental oenighet mellan de imperialistiska staterna och å den andra av att ententens seger och Versaillesfreden har kastat den tyska nationens väldiga flertal in i en situation som det är omöjligt att leva i ... Den tyska borgerliga regeringen hyser ett ursinnigt hat mot bolsjevikerna, men dess internationella ställning är sådan att den drivs till fred med Sovjetryssland mot sin egen vilja.⁷¹

Följaktligen hade Lenin tre månader innan NEP introducerades och det engelsk—sovjetiska handelsavtalet slöts i ganska bestämda ordalag antytt sovjetregeringens villighet att acceptera en inbjudan till förhandlingar med Tyskland om att sådan skulle framställas.

Det är tveksamt om de som nu försiktigt talade för fördelarna av ett samarbete med den tyska regeringen observerat den förändring som inträffat sedan den tid då sovjetregimens fortbestånd hade ansetts vara beroende av en tidig revolution i Tyskland eller uppmärksammat den förändring i tänkandet som den nya politiken krävde. I vilket fall som helst var Zinovjev och de andra ledarna i Komintern som bländats av den andra kongressens framgångar och de seg-rar som sedan vunnits i Tyskland och Frankrike inte villiga att överge den ljusa drömmen om världsrevolutionen. I denna dröm intog Tyskland med nödvändighet en central position. Så-

⁶⁷ En polisorder med detta innehåll citerades av Klara Zetkin i riksdagen (ibid., CCCXLVII (1921), s. 2060).

⁶⁸ *Izvestija*, 1 februari 1921.

⁶⁹ Om inledningen till dessa hemliga förhandlingar se kapitel 29 (”Till Genua och Rapallo”).

⁷⁰ Se kapitel 27.

⁷¹ Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 14-15. [på svenska: [Åttonde allryska sovjetkongressen](#)]

lunda konfronterades under vintern 1920-1921 två motsatta och oförenliga inställningar till Tyskland med varandra i Moskva. Om klyftan mellan dem inte var märkbar berodde detta på att Komintern och sovjetregeringens dagliga arbete (och även de olika kommissariatens dagliga arbete) fortfarande i huvudsak försiggick utan att de olika organen hade någon beröring med varandra. Som regel var det bara när någon mycket kritisk situation uppstod, som ett beslut av ledarna, som var bindande för alla berörda parter, fattades i partiets centralkommitté eller i politbyrån. Under vintern 1920-1921 var ledarnas uppmärksamhet inriktad på det växande hotet från oppositionen inom partiet, på fackföreningsstriden och framför allt på landets ekonomiska tillstånd. Oavsett vilken förklaring man än ger till de följande händelserna är det helt klart att ingen allmän politisk översyn gjordes under denna tid då det gällde Tyskland.

Händelseutvecklingen inom KPD ledde fram till den nya krisen. Massinträdet av nya medlemmar in i KPD, genom att USPD-majoriteten anslöt sig till partiet vid Hallekongressen, var i alla avseenden en stor seger för Komintern och för KPD. Detta medförde emellertid nya problem. KPD kunde inte längre nöja sig med att spela rollen av en liten sekt, en revolutionär elit, en ättling i rakt nedstigande led av Spartakusförbundet. Det hade blivit ett massparti, som i huvudsak bestod av arbetare som var ointresserade av teoretiska spetsfundigheter. Partiets medlemmar liksom andra förväntade sig att det skulle föra en aktiv politik och att det skulle agera i den tyska politiken. En av KPD:s ledare sade i november 1920 att ryssarna anklagade det för att ha ”alltför lite kontakt med massan av arbetare”, för brist på ”skicklighet i agitation” och t. o. m. för en ”anti-kuppmentalitet”, fastän de hoppades att detta skulle botas genom att USPD-majoriteten inträdde i partiet och slutligen också KAPD.⁷² Denna känsla, som var ett arv efter Zinovjevs triumfer i Halle, tog sig inom partiet uttryck i en vänsterrörelse som snarare följde traditionen från Liebknecht än traditionen från Rosa Luxemburg, och som satte revolutionär verksamhet framför revolutionär propaganda och ville en offensiv politik. Rörelsen började inom partiets berlinavdelning, där den snart fick majoritet. Dess mest framträdande talesman var Ruth Fischer, som hade varit Radeks budbärare till Levi i oktober 1919. Partiets ledning påverkades inte. Levi hade ärvt Rosa Luxemburgs skeptiska syn på de tyska massornas revolutionära mognad och hade aldrig helt och hållet kommit ifrån den sektaristiska mentaliteten i det gamla Spartakusförbundet. Brandler, arbetarnas mest inflytelserike talesman i KPD:s centralkommitté, var genomsyrad av traditionen inom den tyska fackföreningsrörelsen och visste allt om massorganisation och massdemonstrationer men tog instinktivt avstånd från väpnat uppror. Levi beslöt att möta kravet på handling med ett experiment med den enhetsfrontstaktik som Brandler hade prövat i Sachsen under Kappkuppen.⁷³ Den 8 januari 1921 innehöll partitidningen *Die Rote Fahne* ett öppet brev från KPD:s centralkommitté som riktade sig till ett stort antal namngivna fackförenings- och politiska organisationer inom vänstern, bland andra SPD, KAPD och återstoden av USPD. Brevet hänvisade till ”det ohållbara läget”, som de tyska arbetarna befann sig i under den rådande krisen och föreslog en gemensam kampanj för lönehöjning och arbetslöshetsunderstöd, för att minska levnadskostnaderna, för arbetarkontroll över de nödvändigaste samhällssektorerna, för att upplösa och avvärja ”borgerliga försvarsorganisationer” och skapa ”proletära självförsvarsorganisationer” samt för att upprätta handels- och diplomatiska förbindelser med Sovjetryssland. KPD erkände att ”dessa åtgärder inte radikalt kan förbättra proletariatets förtvivlade situation” och förnekade inte för ett ögonblick kampen för proletariatets diktatur, men upprepade efter detta knäfall för partidoktrinen sin paroll om en gemensam kamp ”för de krav som ställts ovan”.⁷⁴ I riksdagen drog Levi de internationella konsekvenserna av enhetsfrontsdoktrinen:

⁷² *Bericht über den 5. Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund) (1921)*, s. 27-28.

⁷³ Se ovan kapitel 25, ”Revolution över Europa”.

⁷⁴ Omfattande utdrag ur brevet finns i Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 679-680, not 200.

Detta är en vändpunkt i världshistorien. De förtrycka i hela världen står upp mot alla världens förtryckare; och ledaren för de förtryckta i hela världen, den makt som idag samlar och leder de förtryckta i hela världen är Sovjetryssland.⁷⁵

Innebörden i uttalandet var klar: liksom kommunisterna var förkämparna för de förtryckta arbetarna oavsett vilket parti de än tillhörde, var Sovjetryssland förkämpen för förtryckta nationer oavsett politisk inriktning. Ingen tysk tvivlade år 1921 på att Tyskland var en förtryckt nation.

Radek hade alltsedan sin vistelse i Berlin 1919 delat Levis pessimistiska syn på KPD:s revolutionära styrka och var en entusiastisk anhängare av den nya linjen, om inte dess ursprunglige upphovsman: det ”öppna brevet” sägs ha utarbetats av Levi och Radek tillsammans. Zinovjev å andra sidan drömde fortfarande om världsrevolutionen; en dröm som hade verkat så nära sin uppfyllelse bara sex månader tidigare. Som förgrundsgestalten vid Halle-kongressen ansåg han sig ansvarig för den seger som hade förvandlat KPD från en sekt av intellektuella till ett massparti avsett för revolutionärt agerande och hans åsikter överensstämde med KPD-vänsterns. När därför Radek först förde frågan om det öppna brevet på tal i EKKI, var Zinovjev stark motståndare till det och fick stöd av Bucharin, som fortfarande var den självutnämnde vårdaren av den revolutionära ortodoxin. Lenin som nyligen hade övergått till en politik av tillfälligt samförstånd med den kapitalistiska världen ingrep till Radeks förmån och det öppna brevet godkändes.⁷⁶ Det föll platt till marken och fick inget stöd från någon betydelsefull organisation på vänsterkanten. Det förkastades med eftertryck av SPD och den återstående delen av USPD, som inte ville ha någonting att göra med KPD, och av KAPD, som förkastade det som ren opportunist. I Moskva, där ledarna hade allvarigare och större problem närmare inpå sig märktes knappast bakslaget. I KPD fick det den effekten att Levis ledarskap diskrediterades och vänstergruppens ställning i partiet stärktes.

När Levi en månad efter striden om det öppna brevet reste till Livorno som delegat för KPD vid det italienska socialistpartiets viktiga kongress kan han mycket väl ha antagit att det godkännande han just hade fått från Moskva medförde en ny och mer överseende inställning till andra vänsterpartier och grupper, som inte var beredda att acceptera den stränga kommunistiska doktrinen.⁷⁷ Det var sant att distinktion kunde göras mellan att samarbeta med andra vänsterpartier för att uppnå vissa speciella gemensamma mål och att samarbeta med avfällingar inom ett parti, som utgav sig för att vara kommunistiskt. Men denna distinktion var mindre vanlig i början av 1921 än vad den senare blev. I Livorno leddes Kominterns politik inte av Radek utan av Rákosi och Kabakchiev, som var Zinovjevs kandidater och som var medvetna om skillnaden mellan att tillfälligt idka taktiskt samarbete med andra partier och att tolerera icke ortodoxa inom partiet självt. När man försökte påtvinga Serrati de stränga tjugoen villkoren skyndade Levi till hans undsättning och uppmuntrade honom till att motstå dem. Levis öppna opposition mot Kominterns utsända delegater medförde en ohållbar situation för Levi och gav hans fiender i KPD tillfälle att angripa honom. När därför Rákosi och Kabakchiev passerade Berlin på sin resa tillbaka till Moskva och krävde ett uttalande av centralkommittén i vilket Levis agerande skulle fördömas, fick de stöd från många och uttalandet antogs med snäv majoritet.⁷⁸ Levi, Clara Zetkin och ytterligare tre lämnade centralkommittén.

⁷⁵ *Verhandlungen des Reichtags*, CCCXLVII (1921), s. 2318.

⁷⁶ Dessa fakta anfördes av både Radek och Zinovjev vid Kominterns femte kongress 1924 (*Protokoll: Fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale* (u.å.), I, s. 165, 468); Lenin försvarade vid tredje kongressen i juni 1921 det öppna brevet som ”en modell för politiskt arbete” (*Sotjinenija*, XXVI, s. 443).

⁷⁷ Se ovan, slutet av kapitel 25, ”Revolution över Europa”.

⁷⁸ Enligt Levi, som hänvisade till opublicerade partiprotokoll, sade Rákosi vid centralkommitténs möte att KPD i likhet med det italienska partiet behövde rensas; Rákosi förnekade efteråt uttalandet men uppenbarligen inte andemeningen i anmärkningen (P. Levi, *Unser Weg* (2:a uppl., 1921), s. 54). Han talade på ett liknande sätt till Clara Zetkin.

Levis avsättning sågs inom partiet som en seger för den offensiva politiken. De män som nu trädde till i ledningen för partiet, Ernst Mayer, Brandler, Thalheimer och Fröhlich hade, fastän de inte tillhörde partiets vänsterflygel, upptagit den s. k. ”offensiva teorin” och samtyckte till att tiden hade kommit för att övergå från revolutionär propaganda till revolutionärt agerande.

Det var i detta ögonblick som Béla Kun tillsammans med en annan ungrare vid namn Pogany och en polack, Guralskij, anlände till Berlin från Moskva som Kominterns emissarier.⁷⁹ Ett år tidigare hade Béla Kun varit bland de första och starkaste kritikerna av KPD:s passivitet under Kappkuppen. Som en av Zinovjevs närmaste anhängare i Komintern var han troligen emot det ”öppna brevet” och trodde att Levis avgång som partiledare gav en möjlighet till en mer aktiv politik. Han kan ha haft instruktioner från Zinovjev med denna innebörd. Medlemmarna i den nya centralkommittén höll efteråt överläggningar. Béla Kun talade emellertid också med Levi och Clara Zetkin, som fastän de inte längre var i centralkommittén fortfarande var ledande medlemmar i partiet. Enligt Levi insisterade Béla Kun i samtalet med Clara Zetkin den 10 mars och med honom själv fyra dagar senare på att KPD måste agera, om nödvändigt genom att skapa anledningar till handling: sålunda ”kom den första impulsen till denna aktion i den form som den fick inte från tysk sida”.⁸⁰ Zetkin, som stannade kvar i partiet sade mer försiktigt vid Kominterns tredje kongress att ”representanter för exekutivkommittén [d. v. s. EKKI] till en viss del bär ansvaret för det faktum att marsaktionen utfördes på det sätt som den gjordes ... och för partiets falska paroller och felaktiga politiska inställning eller snarare dess centralkommittés”.⁸¹ Detta skedde under en period av allmän oro i Tyskland. En strid höll på att segla upp mellan den bayerska regeringen och riksregeringen om de privata högerarméer vilka åtnjöt officiellt bayersk stöd; fransmännen hade just ockuperat Düsseldorf som repressalieåtgärd; folkomröstningen i Övre Schlesien hade medfört stor oro i området. Uppror inträffade med eller utan speciell uppmuntran från Berlin i Mansfeldgruvorna i det centrala Tyskland, ett välkänt kommunistiskt fäste. Den 16 mars 1921 beslöt polisen och Reichswehr att ockupera området och avvärpa arbetarna. Detta medförde väpnat motstånd, som spred sig till andra delar av det centrala Tyskland. Följande dag uppmanade KPD:s centralkommitté arbetarna att gripa till vapen och proklamerade öppet uppror mot regeringen. En kommunistisk riksdagsman förklarade stolt i riksdagen, att det tyska proletariatet skulle ”fullfölja sin historiska uppgift och föra den proletära revolutionen från öst till väst”.⁸² Spridda strider ägde rum på åtskilliga platser. Striderna var allvarliga endast i det centrala Tyskland där oroligheterna hade börjat. En vecka senare, då resningen hade börjat komma av sig, utlyste centralkommittén en generalstrejk. Detta förvärrade nederlaget, då kommunistiska strejkledare kom i strid inte bara med polisen utan också med massan av arbetare, som föredrog att gå tillbaka till arbetet. Den 31 mars då kommunisternas nederlag var fullständigt med många förluster i döda och sårade och tusentals arresterade avblåste centralkommittén hela aktionen.

”Marsaktionen” var i sig själv varken en så omfattande eller så betydelsefull händelse som Kappkuppen. Men det faktum att den verkligen inträffade och att den så uppenbart var ett

⁷⁹ Den exakta dagen för deras ankomst har inte kunnat fastställas men de anlände i vilket fall som helst senast i maj 1921; de kan knappast ha lämnat Ryssland efter 1 mars och den allmänt accepterade teorin (d. v. s. O. K. Flechtheim, *Die KPD in der Weimarer Republic* (Offenbach, 1948,) s. 73) som förbinder deras uppdrag med Kronstadtupproret faller till marken. Å andra sidan kan de då de var i Berlin ha använt Kronstadt-upproret som ett argument för att genomdriva behovet av handling. Påståendet att de tyska arbetarna hade offrat sig i ”marsaktionen” för de ryska arbetarna gjordes så tidigt som i maj 1921 av Heckert, den tyske delegaten vid den allryska fackföreningskongressen: ”Dessa tyska kommunister låter sig skjutas och kastas i fängelse därför att de var medvetna om att då de höjde revoltens banér gav de sitt stöd åt det ryska proletariatet” (*Cetvertyj Vserossijskij S’ezd Professional’nych Sojuzov* (1921), I (Plenumy), s. 13).

⁸⁰ Paul Levi, *Was ist das Verbrechen? Die Märzaktion oder die Kritik daran?* (1921), s. 8-9; denna pamflett var ett tal, som Levi höll i centralkommittén den 4 maj 1921 då han utslöts ur partiet.

⁸¹ *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 297.

⁸² *Verhandlungen des Reichtags, CCCXLVIII* (1921), s. 3108.

misslyckande gjorde den till en vändpunkt både i den tyska kommunismens och sovjetpolitikens historia. I KPD sägs den ha medfört en minskning i partiets medlemsantal från 450 000 (vilket kanske är en överskattning) till 180 000 under loppet av tre månader och satte igång en våg av anklagelser, som under många år splittrade partiet i höger- och vänsterfraktioner.⁸³ Centralkommittén utfärdade ett antal teser i vilka den gratulerade sig till sitt försök att ”ta det revolutionära initiativet och inleda en revolutionär offensiv”, samtidigt som man skylldes aktionen på polisprovokationer mot Mansfeldarbetarna. Man övergav underförstått ”enhetsfronten” och fördömde ”den aktiva och passiva oppositionen bland enskilda kamrater under aktionen”.⁸⁴ Levi kastade av sig partidisciplinens band och publicerade en pamflett med titeln *Unser Weg* i vilken han fördömde marsaktionen som ”den största bakunistiska kuppen i hela historien”.⁸⁵ För detta disciplinbrott uteslöts han ur partiet. Han höll ett långt protesttal mot centralkommittén, som publicerades som en annan pamflett och medförde ytterligare ett svar från centralkommittén.⁸⁶ I Moskva skyndade sig EKKI att godkänna uteslutningen av Levi.⁸⁷ Anklagelserna inom det tyska partiet togs tre månader senare upp vid Kominterns tredje kongress, som hade den ömtåliga uppgiften att fälla utslag i frågan.⁸⁸

Ur Sovjets synpunkt utgjorde marsaktionens sammanbrott det tyska inslaget i den kraftiga frontförändring, som kommit till uttryck i de andra två stora händelserna i mars 1921 — NEP:s införande och godkännandet av det engelsk—sovjetiska handelsavtalet. Frågan om vilka det var i Moskva, som var personligen ansvariga för aktionen har aldrig helt klargjorts. Det är säkert att Béla Kuns maningar, även om de inte på något sätt var den enda faktorn (tiden hade ännu inte kommit då KPD automatiskt och lydigt accepterade direktiven från Moskva), var en av de faktorer som förmådde centralkommittén att försöka sig på den ödesdigra ”offensiven”. Det kan antas att Béla Kun agerade efter direkta eller indirekta instruktioner från Zinovjev. Det är emellertid tveksamt om dessa instruktioner hade bekräftats av politbyrå eller om deras innebörd endast var känd av Zinovjevs anhängare. Lenin, Trotskij och de andra partiledarna var upptagna av den ekonomiska krisen, av fackförenings- och partistriderna och av arbetet på att förbereda NEP och hade ingen tid över för Tyskland. Radek, som var förtrogen med förhållandena i Tyskland tycks inte ha känt till vad som var i görningen.⁸⁹ Detsamma gällde ganska säkert också Tjitjerin och Narkomindel. När aktionen visade sig vara ett fiasko kunde den självklara erfarenheten av den knappast förnekas. KPD:s

⁸³ *Bericht über den III. (8) Parteitag der KPD* (1923), s. 63.

⁸⁴ *Taktik und Organization der Revolutionären Offensive: Die Lehren der Märzaktion* (1921), s. 139-145.

⁸⁵ P. Levi, *Unser Weg* (2:a uppl., 1921), s. 39.

⁸⁶ P. Levi, *Was ist das Verbrechen? Die Märzaktion und die Kritik daran?* (1921); *Der Weg des Dr Levi und der Weg der VKPD* (1921).

⁸⁷ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 17 (7 juni 1921), spalt 4297.

⁸⁸ Se nedan kapitel 30, ”Reträtt i Komintern”.

⁸⁹ Radek är den ende ledande bolsjevik vars inställning något så när är känd. I september 1921 publicerade Levi i sin tidning *Unser Weg* ett nytt namn på den tidigare *Sowjet*; ett brev författat av Radek den 14 mars 1921 från Moskva till KPD:s centralkommitté. Efter att kortfattat ha berört införandet av NEP tog Radek upp förhållandena inom KPD och angrep Levi: ”Han splittrar genom sin politik partiet medan vi kan suga upp nya massor genom att vi aktiverar vår politik.” Levi kunde tillåtas gå sin väg men allt måste göras för att förhindra att Däumig och Zetkin följde honom. ”Ingen här tänker på en automatisk splittring — eller en splittring över huvud taget — i Tyskland.” Radek fortsatte: ”Allt beror på den världspolitiska situationen” om sprickan mellan ententen och Tyskland blir större kan det leda till krig med Polen och då skall vi tala. Bara därför att dessa möjligheter finns måste ni göra allt för att mobilisera partiet. Man kan inte starta en aktion genom att avlossa en revolver. Om ni inte nu gör allt och oupphörligt agiterar för de kommunistiska massornas aktion, kommer ni återigen att misslyckas i det stora ögonblicket”. (*Unser Weg*, III, nr. 8-9, augusti—september 1921, s. 248-249). Dessa kryptiska fraser tyder på, att Radek efter att ha brutit med Levi hade, med KPD:s politiska terminologi, rört sig mot vänster, men att han inte var beredd att fatta ett beslut om att förmå KPD till en omedelbar aktion. Enligt Trotskij stod han tillsammans med Zinovjev och Bucharin till vänster strax innan Kominterns tredje kongress sammanträdde (se nedan s. 421.) Men Radek var känd för sin ombytthet.

försök att ta makten genom ett frontalangrepp mot den borgerliga tyska regeringen hade slutat i ett förödande nederlag. Men då ett relativt stort och mäktigt parti i ett högindustrialiserat land hade misslyckats, kunde inget kommunistiskt parti i något annat land hoppas på att lyckas i en nära framtid. En ny och välgrundad pessimism om den europeiska revolutionens framtidsmöjligheter bekräftade och förstärkte utvecklingen mot en tillfällig överenskommelse med den kapitalistiska världen.

30. Reträtt i Komintern

Den främsta orsaken till ”reträten” i mars 1921 var, både inom inrikespolitiken och på det diplomatiska området, den oväntade fördröjningen av revolutionens spridning till Europa. Den ekonomiska ovissheten under en mellanperiod av obestämd längd tvingade Sovjetryssland att inleda vänskapliga handelsförbindelser med den kapitalistiska världen. De politiska riskmomenten påkallade vänskapliga politiska relationer med några kapitaliststater som en återförsäkring mot andra kapitalistiska länders fiendlighet – en politik som gick ut på att splittra den kapitalistiska världen. Det som var upphovet till dessa händelser – det långa uppskovet i den europeiska revolutionen – måste sven mer direkt påverka Kominterns politik och åskådning samt medföra en motsvarande förändring i dess verksamhet. Efter ”marsaktionen” i Tyskland 1921 kunde man inte undvika att dra denna slutsats. Förändringen verkställdes i vederbörlig ordning under våren och sommaren 1921 och kan iakttas på Kominterns tredje kongress i juni och juli samma år. Den var den naturliga motsvarigheten till förändringen i den sovjetiska politiken, som hemma utgjordes av NEP och utomlands av det engelsk-sovjetiska handelsfördraget. Frontförändringen i Komintern hade emellertid små utsikter att antas utan motstånd även inom det ryska partiet. Trotskijs redogörelse för diskussionen i politbyrån och i centralkommittén före kongressen, enligt vilken Lenin, Trotskij och Kamenev stod för reträtt och kompromiss medan Zinovjev, Bucharin, Radek och Bela Kun fortsatte att förespråka den revolutionära offensivens politik, kan i det stora hela anses vara korrekt.¹ I vilket fall som helst avgick Lenin med segern. Vid kongressen uttryckte alla de ryska delegaterna emellertid samma åsikt fastän med varierande grad av övertygelse.

Kominterns tredje kongress som sammanträdde den 22 juni 1921 var mer grandios än någonsin tidigare; ett större antal delegater representerade ett större antal partier och parti-medlemmar i Europa än någonsin tidigare. Under tiden mellan den andra och den tredje kongressen började Komintern organisera sig som en stor institution och flyttade från de två eller tre rum i Kreml, där den påbörjat sitt arbete 1919, till den tidigare tyska ambassadens imponerande byggnad. Den införskaffade ett hotell, där kommunistiska delegater från andra länder skulle hysas, även om detta enligt en brittisk besökare ”var i ett bedrövligt skick och hemsökt av råttor”.² Zinovjev rapporterade stolt inför tredje kongressen att EKKI haft trettioen sammanträden. För att snabbare kunna behandla olika ärenden hade en inre byrå på sju medlemmar nyligen bildats, som skulle syssla med den hemliga och illegala verksamheten.³ Trots dessa yttre tecken på framsteg kontrasterade emellertid stämningen av allvar och återhållsamhet starkt mot den revolutionära optimismen 1920. En artikel med titeln *Inför Kommunistiska internationalens tredje kongress*, som skrevs av Zinovjev då kallelserna till kongressen utfärdades tre månader tidigare medgav att ”den internationella proletära revolutionens tempo har genom en mångfald omständigheter avtagit”.⁴ Trotskij som lämnade den första rapporten till kongressen om ”den ekonomiska krisen och internationalens nya uppgifter”,⁵ talade om en bourgeoisie som sedan de hotfulla dagarna 1919 hade återfått sitt

¹ Trotsky, *The Real Situation in Russia* (1928), s. 246-249 [Trotskijs redogörelse återfinns i [Tredje internationalen efter Lenin](#), se avsnittet ”Kominterns tredje kongress”]. Zinovjev medgav efteråt att det hade funnits meningsmotsättningar om marsaktionen vid tiden för den tredje kongressen ”även inom vår ryska delegation” (*Protokoll des Vierten Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1923), s. 197.

² T. Bell, *Pioneering Days* (1941), s. 214.

³ *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg 1921) s. 151 1045.

⁴ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 16 (31 mars 1921), spalt 3481.

⁵ Rapporten finns i två versioner – en, sådan den gavs inför kongressen (*Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg 1921), s. 4890), en annan som Trotskij själv efteråt lät trycka den (*Pjat' Let Kominterna* (u.å. [1925]), s. 138-186). Den andra versionen är fylligare men utelämnar några avsnitt bland annat det om den berömda förutsägelsen om kriget mellan Förenta staterna och Storbritannien ”1923 eller 1924” (*Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 86); t. o. m. före

självförtroende och om den revolutionära vågens tillbakagång. Det var sant att kapitalismens stabilisering var illusorisk. Medveten om den gamla frågan ”1847 eller 1849?”, var Trotskij noga med att förklara att det inte fanns någon riktig motsvarighet till situationen efter 1848 då den borgerliga kapitalismen hade inträtt i en ny expansionsperiod. Kapitalismen hade fått ett dödligt slag i kriget 1914-1918, konflikterna mellan de kapitalistiska makterna växte och revolutionens framgång var säker. Inte desto mindre hade arbetarna råkat ut för ett bakslag och drivits på defensiven. Trotskij avslutade:

Läget är nu vid tiden för Kommunistiska internationalens tredje kongress inte detsamma som vid tiden för de första och de andra kongresserna. På den tiden hade vi det stora perspektivet, kunde dra upp de stora linjerna och säga: ‘Enligt denna linje, i detta tecken, skall du vinna proletariatet och erövra världen’. Är detta fortfarande riktigt? Fullständigt. I denna stora skala är det fortfarande fullständigt rätt. Vi hade bara inte upptäckt linjens med- och motgångar och nu är vi medvetna om dem. Vi är medvetna om dem tack vare våra nederlag och besvikelser, genom våra offer och våra felaktiga aktioner, något som har inträffat i alla länder – i stor utsträckning också här i Ryssland. Nu ser vi och känner vi utför första gången att vi inte är så helt nära målet, erövrandet av makten, världsrevolution. Vid den tiden, 1919, sade vi oss: ‘Det är en fråga om månader’. Nu säger vi: Det är kanske en fråga om år’.⁶

Senare under kongressen gav Lenin uttryck åt sin definitiva uppfattning med följande ord:

Utvecklingen av den internationella revolutionen går som vi förutsade framåt. Dessa framsteg är emellertid inte helt i linje med vad vi väntat oss. Det står genast klart att efter det att freden slöts, oavsett hur dålig den var, lyckades vi inte framkalla en revolution i de andra kapitalistiska länderna, trots att de revolutionära tecknen som bekant var många och tydliga ... det som är viktigt nu är att göra grundliga förberedelser för revolutionen och noggranna studier av dess konkreta utveckling i de ledande kapitalistiska länderna.⁷

Resolutionen gjorde sitt bästa för att utvinna en smula uppmuntran trots en diagnos som pekade på nedslående resultat:

Bara småborgerlig dumhet kan läsa in ett sammanbrott för Kommunistiska internationalens program i det faktum att det europeiska proletariatet inte har störtat bourgeoisien under kriget eller omedelbart efter detsamma. Utstakandet av Kommunistiska internationalens kurs för den proletära revolutionen betyder inte att revolutionen tilldelas bestämda dagar i kalendern eller någon skyldighet att mekaniskt genomföras inom en viss tid. Revolution var alltid och är fortfarande en kamp mellan livsformer under givna historiska betingelser. Krossandet av den kapitalistiska jämvikten i världsskala genom kriget skapar gynnsamma villkor för revolutionens drivande kraft – proletariatet. Kommunistiska internationalens alla ansträngningar var och är inriktade på att utnyttja denna ställning till det yttersta.⁸

Fiaskot med ”marsaktionen” i Tyskland hade spelat en viktig roll i den nya diagnosen och diskussionen om den tog en stor del av kongressens tid och uppmärksamhet i anspråk. Den dominerade både debatten om EKKI:s rapport och debatten om ”Kommunistiska internationalens taktik”. De ledande talarna från den ryska delegationen var Radek och

kongressens avslutande beklagade Trotskij detta ”förbannade datum”, som han bara hade sagt för att ge ett exempel (Ibid., s. 132). [Rapporten finns på svenska, se [Tal om världsläget vid KI:s tredje kongress](#)]

⁶ Ibid., s. 89-90.

⁷ Ibid., s. 749; Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 452. [CW 32 s 479-480]

⁸ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 178; enligt ett senare uttalande av Varga (*Protokoll: Fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale* (u.å.), I, s. 108), var det ursprungliga utkastet till denna resolution mer pessimistisk i tonen, men den modifierades efter protester från ‘vänster’-oppositionen i de tyska och ungerska delegationerna. [Hela dokumentet, ”Tesar till världsläget och Kommunistiska Internationalens uppgifter”, finns i svensk översättning på marxistarkiv, se [Kominterns tredje kongress](#)]

Trotskij.⁹ Nästan alla de tyska delegaterna (liksom åtskilliga från alla andra länder) talade och gav sitt bidrag till den grälsjuka anda med beskyllningar och motbeskyllningar som ofta karaktäriserar en politisk reträtt. Debatten blottade två för Kominterns ledare ömtåliga frågor. I första hand var det nödvändigt att frita EKKI från allt ansvar för marsaktionen. Detta visade sig vara relativt lätt. Vad de tyska delegaterna som helhet än kan ha känt, hänvisade Clara Zetkin dunkelt till ”exekutivens representanter” och deras ansvarighet.¹⁰ För det andra var det nödvändigt, att utan att överse med Levis insubordination, fördöma den revolutionära offensivens politik vars anhängare hade kört ut honom ur partiet. Detta visade sig vara svårare; ty medan ingen – inte ens Clara Zetkin som hade avgått tillsammans med honom ur centralkommittén – försvarade Levis senare uppträdande eller förnekade det rättvisa i att han utslöts ur partiet kändes det allmänt att den politik som förespråkades av Kominterns ledare var omöjlig att skilja från den politik som tidigare hade drivits av Levi själv i KPD.¹¹ Resolutionen som enhälligt antogs av kongressen avslöjade ett klart medvetande om dessa svårigheter. Den började med det kategoriska påståendet att marsaktionen hade blivit ”tvingad på KPD genom regeringens attack mot proletariet i det centrala Tyskland”. Den avfärdade allt som kan ha ägt rum mellan Bela Kun och centralkommittén före den 17 mars som irrelevant. Därefter hänvisade den till en ”hel serie av misstag” som begåtts av partiet. Det viktigaste var ”att kampens defensiva karaktär inte betonades tillräckligt och att appellen om en offensiv gav proletarietets skrupelfria fiender en möjlighet att inför proletariet stämpla KPD för att uppmuntra en statskupp”. Marsaktionen utgjorde ett ”steg framåt” – en ganska ihålig komplimang. För framtiden skulle KPD ”lyssna uppmärksamt på fakta och åsikter som pekar på svårigheterna med en offensiv och omsorgsfullt granska giltigheten i argumenten mot en offensiv” innan partiet skred till verket.¹²

Reträtten som anslogs vid tredje kongressen kom till uttryck i det som tidigare kallats ”den nationella och koloniala frågan” men som nu kom att benämnas ”den österländska frågan”. Folken i öst väckte föga intresse bland de växande kommunistpartierna i Central- och Väst-europa. För det brittiska och i viss utsträckning också för det franska partiet var de bara en källa till besvär. Det var därför inte förvånande att, trots Lenins ansträngningar vid andra kongressen, Kominterns politik då det gällde dem fortsatte att i viss mån vara förkonstlad och uttalat pragmatisk. Meningen med den första kongressen för folken i öst i Baku 1920 hade snarare varit att organisera en kampanj mot den brittiska imperialismen än mot imperialism i allmänhet. Episoden med Enver Pascha hade visat hur verklig distinktionen var – i varje fall för Zinovjev. Bara nio månader hade förflutit mellan Bakukongressen och Kominterns tredje kongress men under denna tid hade undertecknandet av det engelsk-sovjetiska handelsavtalet gjort en öppen propaganda mot den brittiska imperialismen inopportun. Fördragen med Persien och Turkiet hämmade på samma sätt den kommunistiska propagandan som kunde hota eller kränka de persiska och turkiska regeringarna. Ingenstans i öst hade kommunismen

⁹ Zinovjev berörde i förbigående frågan i sin allmänna rapport. Den behandlades emellertid i Radeks rapport om taktiken; detta var uppenbarligen en följd av ett partibeslut och antyder att Zinovjev personligen var alltför starkt indragen för att kunna vara en lämplig talesman. Bela Kun talade bara en gång i en ordningsfråga. Vid detta tillfälle karaktäriserade han sig själv som hörande till den ”så kallade vänstern” (*Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 650-651).

¹⁰ Se ovan s. 370 [dvs i Carrs bok].

¹¹ Efter kongressen medgav Lenin att det hade varit ”nödvändigt att försvara Levi så länge som hans misstag kunde försvaras som en reaktion på ett antal misstag som gjorts av vänsterkommunisterna, särskilt i mars 1921 i Tyskland” (Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, s. 8); vid Kominterns nästa kongress klagade Ruth Fischer på ett bestickande sätt över att ”den tredje världskongressen inte intog någon klar ställning till Paul Levis åsikter och inte kunde kritisera marsaktionen utan att väcka det intrycket att Paul Levi hade utslutits enbart på disciplinära grunder” (*Protokoll des Vierten Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1923), s. 80).

¹² *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 194.

gjort något märkbart framsteg. Zinovjevs stora rapport om EKKI:s arbete under året, som i det tryckta protokollet upptog sextio sidor, innehöll inte mer än tre meningar i frågan:

I Mellersta östern arbetar det propagandaråd som skapades vid Baku-kongressen. Ur organisations-synpunkt återstår det emellertid mycket att göra. I Fjärran östern är läget likadant.¹³

De frågor som hade debatterats med sådan häftighet under det föregående året hänvisades till en forcerad session på eftermiddagen sista kongressdagen, då talare efter talare från de asiatiska länderna höll korta tal som var begränsade till fem minuter vardera, i vilka de framlade sina önsknings. Delegater från de tre nyligen bildade transkaukasiska republikerna gratulerade sig till att ha uppnått sin ställning, inte utan anspelningar på den turkiska imperialismen. Kemal attackerades öppet av den turkiske delegaten. Delegater från Kina, Korea och Japan hängav sig i huvudsak åt att fördöma den japanska imperialismen. Den brittiska imperialismen som hade förlorat den framträdande ställning den hade haft 1920 blev bara temat för delegaterna från Persien och Turkestan. Inga av Kominterns erkända ledare eller någon enda rysk delegat deltog i diskussionen. Bara indiern Roy, som var medveten om styrkan och vidden av det sista årets debatt, hade fräckheten att beskriva denna ytliga föreställning som ”ren opportunism” och ”mer passande för en kongress i Andra internationalen”. Han protesterade mot den tydliga bristen på intresse som de europeiska och amerikanska delegaterna visat.¹⁴ Det framstod klart att revolution bland folken i Asien aldrig av Komintern ansetts som ett mål i sig. Den tredje kongressen bromsade den och satte den i ledband.

Frontförändringen vid tredje kongressen krävde uppenbarligen taktikförändring. Sedan andra kongressen hade Kominterns politik varit att hänsynslöst splittra partier om doktrinen eller partidisciplinen stod på spel; detta var i själva verket de tjugo villkorens innebörd. Sålunda hade Rákosi envist krävt Levis huvud i Berlin efter att segerrikt ha splittrat det italienska partiet i Livorno. Enligt Zetkin förklarade han att det var ”inte ett massparti som var värdefullt för Komintern, utan ett litet rent parti” och att det tyska partiet hade ”blivit alltför stort”.¹⁵ Även Lenin upprepade vid tredje kongressen det vanliga argumentet att bolsjevikerna vid tiden för februarirevolutionen var ett litet parti.¹⁶ Men vid denna tid rörde sig strömmen starkt åt andra hållet. Hallekongressen hade varit en lysande framgång då den hade medfört en ideologisk splittring i USPD och samtidigt skapat ett kommunistiskt massparti. Denna framgång hade emellertid inte upprepats på något annat håll och det fanns små utsikter till att detta skulle återupprepas. I Frankrike hade det nya kommunistpartiet ett lägre medlemsantal än dess socialistiska föregångare. I Italien var kommunistpartiet bara en obetydlig lämning av det gamla socialistpartiet. I Tyskland hade en splittring i ledningen redan försvagat partiet strax före marsaktionen. Om den andra kongressen hade tyckts sätta kvalitet framför kvantitet berodde detta på att den antog att så snart som kvaliteten var säkrad skulle kvantiteten följa: så snart som partierna hade blivit av med sina reformistiska ledare skulle massorna samlas kring den nya och rensade ledningen. Denna förväntan hade inte fullföljts. Under tredje kongressen märktes för första gången tecken på oro. Även Zinovjev tycktes ha ändrat uppfattning:

Under inga omständigheter [utropade han dramatiskt] kan vi ha ytterligare en splittring i det tyska kommunistpartiet. Jag vet verkligen inte om vårt parti kan klara en splittring till.¹⁷

¹³ *Protokoll des III. Kongresses des Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 211; den enda hänvisningen till ”länderna i Mellersta och Fjärran östern” i kongressens resolutioner var lika kortfattad och formell (*Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 165).

¹⁴ *Ibid.*, s. 1018.

¹⁵ *Ibid.*, s. 289.

¹⁶ Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 439.

¹⁷ *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 628.

De engelska och amerikanska partierna varnades för att det var en ”fråga om liv och död att inte förbli en sekt”. I synnerhet det brittiska partiet klandrades för sin ineffektivitet under gruvstrejken och det påpekades klart att ett litet parti var ingenting att vara stolt över.¹⁸ ”Det engelska kommunistpartiets första uppgift”, löd kongressresolutionen på denna punkt, ”är att bli ett massparti”.¹⁹ Det var bara KAPD som fortfarande öppet förkastade kommunistiska masspartier som en ”gigantisk bluff”, vilka var oanvändbara för allvarligt syftande revolutionära aktioner och bara ”bra vid kommenderade demonstrationer till förmån för Sovjetryssland på söndagar och helgdagar”.²⁰ Kongressresolutionen om taktiken underströk kraftigt den nya ståndpunkten i ordalag som, även om de inte var teoretiskt nya, visade på en klar betydelseförskjutning sedan den andra kongressen:

För närvarande är Kommunistiska internationalens viktigaste uppgift att ensam få inflytande över majoriteten av arbetarklassen, att dra in dess mest aktiva del i den omedelbara kampen ... Från sin första dag har Kommunistiska internationalen klart och otvetydigt gjort till sin uppgift att inte skapa små kommunistiska sekter som skulle sträva efter att upprätthålla sitt inflytande över de arbetande massorna bara genom agitation och propaganda, utan att direkt delta i arbetarmassornas kamp, att upprätta en kommunistisk ledning av denna kamp och att under kampen bilda stora revolutionära, kommunistiska masspartier.

Det var nu ”de socialdemokratiska och centeristiska partierna” som försökte splittra proletariatet:

De kommunistiska partierna har blivit bärarna av proletariatets enhetssträvanden på grundval av kampen för dess intressen; och ur medvetandet om denna roll skall det få ny styrka.²¹

Teoretiskt sett var förändringen från en splittringspolitik till en enhetspolitik en tillämpning av den princip som Lenin formulerat tjugo år tidigare då Iskra grundades: ”före enandet och för att ena, måste vi först bestämt och definitivt dra en skiljelinje”.²² I praktiken representerade den en övergång från en offensiv taktik till en defensiv, en tillfällig reträtt in i kompromissernas och anpassningens politik, som också utmärkte Sovjets politik under NEP, eftersom splittringen inte hade lett till ett enande.

Så länge som försöken att dra in de arbetande massorna i kommunistpartierna nästan överallt var ett avlägset ideal, måste också mindre direkta metoder att utöva inflytande prövas. Om hoppet om en omedelbar revolution övergavs och kommunistpartiernas huvudfunktion under tiden skulle vara ett envist motstånd mot ”kapitalets offensiv”, var ett samarbete med andra arbetarpartier nödvändigt. Medan den disciplinära strängheten inom kommunistpartierna förblev oförändrad, bibehölls och utökades toleransen mot icke-kommunistiska eller oortodoxa partier. Det var inte bara KAPD:s delegater som än en gång tilläts bevista kongressen (fast utan rösträtt) trots protester från KPD,²³ utan även det italienska socialistpartiet sände delegater oaktat det faktum att, som en delegat från det italienska kommunistpartiet beklagade, ”det har bland sina medlemmar rena socialpatrioter som inte är bättre än en Thomas eller Scheidemann”.²⁴ Sådana medgivanden inom Kominterns ram var emellertid inte tillräckliga och visade sig i själva verket vara värdelösa. Arbetarna i de viktigaste industri-länderna organiserades i partier som fortfarande vägrade att ha någonting att göra med

¹⁸ Ibid., s. 208, 624, 654-655.

¹⁹ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 184.

²⁰ *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 223.

²¹ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 183, 188-189.

²² Se vol. 1, s. 17.

²³ En protest från Levi mot den fortsatta toleransen som visats KAPD hade förkastats av EKKI i januari 1921 (*Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 16 (31 mars 1921), spalt 3791-3792): KAPD uteslöts slutligen från medlemskap i Komintern i september 1921.

²⁴ *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 356.

Komintern; för att nå dem och att samarbeta med dem för att avvärja kapitalets offensiv, skulle det behövas mer vidsträckta kompromisser. Radek som sex månader tidigare tillsammans med Levi hade författat KPD:s ”öppna brev”, i vilket en gemensam aktion med alla tyska vänsterpartier föreslagits, även med SPD och USPD, präglade nu slagordet: ”Till massorna”.²⁵ Det var ingen ny paroll. Andra kongressen hade ett år tidigare antagit slagorden ”Träng in i massorna” och ”Närmare kontakt med massorna”.²⁶ Nu hälsades emellertid Radeks slagord som kongressens motto. Det var kanske bara Levis uteslutning och omöjligheten i att alltför ivrigt anta en politik som var förknippad med hans nu diskrediterade namn, som förhindrade att enhetsfrontspolitiken öppet proklamerades vid tredje kongressen. Det skulle ske sex månader senare.

Att Kominterns ledare vid tredje kongressen uppriktigt önskade modifiera sin taktik på ett sådant sätt att massornas stöd kunde vinnas står utom allt tvivel. De förstod emellertid inte de villkor som skulle ha varit nödvändiga för att lyckas med denna politik; inte heller skulle de kanske ha varit villiga att acceptera dessa villkor. Ett allvarligt försök att bygga upp kommunistiska masspartier i Västeuropa och i den engelsktalande världen samt att använda dessa partier som en spjutspets för att tränga in i andra vänsterpartier skulle ha krävt en vilja i Kominterns högkvarter att mildra inte bara den ideologiska strängheten utan också den disciplinära samt bevilja de nationella partierna och deras ledare en långt större handlingsfrihet då det gällde att utforma den politik och taktik som passade de lokala betingelserna. Detta insågs aldrig tillräckligt klart i Moskva. I ett ögonblick då kongressen förordade en politik om en vädjan till massorna, vilket ofelbart krävde en större decentralisering av makten, stärktes ändå de organisatoriska och disciplinära banden, vilket oundvikligen ledde till en starkare centralisering. En gigantisk resolution från tredje kongressen om ”Den organisatoriska strukturen i kommunistiska partier och metoderna och innehållet i deras arbete” följdes av en kort resolution om ”Kommunistiska internationals organisation”, som in i minsta detalj försökte definiera Kominterns och medlemspartiernas funktioner och skyldigheter.²⁷ Huvudresolutionen betonade medlemmarnas och tidningarnas disciplinära lydning under de nationella partiernas centrala ledning och alla partimedlemmars plikt att aktivt arbeta inom partiet. Partimedlemmar måste ”i sitt offentliga uppträdande alltid uppträda som medlemmar av en kamporganisation”. Ny tonvikt lades på betydelsen av underjordiskt arbete av partierna, då det var detta argument som förr hade använts i partikampen av Lenin då han försökte rättfärdiga disciplin och centralisering.²⁸ Nationella partikommittéer gjordes ansvariga inte bara inför de nationella partikongresserna utan också inför EKKI – principen om ”dubbel subordination” var välkänd inom den sovjetiska organisationen.²⁹ I denna potentiella lojalitetskonflikt skulle sannolikt det centrala organet, som förfogade över omfattande finansiella resurser, i det långa loppet komma att dominera över den skingrade och ojämna makten hos en årlig nationell kongress. Detta var den resolution som Lenin vid fjärde kongressen mer än ett år senare angrep som ”nästan helt rysk, d. v. s. i allt tagen från ryska betingelser”. Den hade i själva verket förblivit en ”död bokstav”, eftersom utlänningar

²⁵ Ibid., s. 480.

²⁶ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 95.

²⁷ Huvudresolutionen finns i *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 201-225; den kortare resolutionen återfinns i *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 986-989, 1043.

²⁸ Det ursprungliga utkastet till avsnittet om ”illegal” partiverksamhet blev något urvattnat i den slutliga resolutionstexten då den, som EKKI:s representanter förklarade för kongressen, ”alltför mycket inte bör komma ut till de borgerliga regeringarna” (*Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 1042); det är emellertid oklart huruvida detta var den enda grunden för oppositionen mot dess ursprungliga form.

²⁹ Se vol. 1, s. 239.

inte kunde väntas förstå eller kunna genomföra den.³⁰ Inte desto mindre antogs resolutionen i dess helhet enhälligt av den tredje kongressen och skiljde sig starkt från önskemålet om att man skulle skapa kommunistiska masspartier i väst.

Organisationsdetaljer behandlades i en följdersolution. EKKI:s medlemsantal ökades. Det ryska partiet hade fortfarande fem delegater, andra stora partier två delegater vardera och mindre partier en delegat. Denna utökning av den ursprungliga organisationen ökade betydelsen av den inre byrån på sju medlemmar, som för första gången formellt erkändes. En häftig debatt ägde rum i frågan om EKKI kunde utnämna vilken partimedlem som helst till den inre byrån eller om valet endast kunde ske bland EKKI:s egna medlemmar. En stor majoritet röstade för att vem som helst skulle kunna väljas in. Den styrande gruppens makt stärktes ytterligare.³¹ Till följd av att man antagit en politik som gick ut på att mer aktivt närma sig massorna, kungjordes att Kominterns officiella tidning, *Kommunistitjeskij Internatsional*, som tidigare utkommit oregelbundet på fyra språk i fortsättningen skulle komma ut regelbundet varje månad – detta förverkligades i själva verket inte förrän 1925 – och att en mer populär tidning med titeln *Internationale Presse-Korrespondenz (Inprekorr)* varje vecka skulle ges ut på tyska, franska och engelska.³² I februari 1922 infördes en nyhet i form av en utökad session i EKKI, till vilken ytterligare delegater från framträdande partier inbjöds. Detta experiment upprepades i juni 1922. Två månader senare förklarade Zinovjev att dessa utökade sessioner, som tenderade till att bli ”små kongresser”, skulle hållas två gånger om året.³³ Förändringen hade två konsekvenser som kanske inte var väntade. Kominterns stora kongresser upphörde att sammanträda varje år och efter 1922 hölls de oregelbundet. EKKI:s ordinarie sessioner tycks ha kommit ur bruk. De aktiva organen i Komintern blev nu presidiet och det utökade EKKI.

Reträttens följder för Kominterns politik och för dess ryska ledare sträckte sig emellertid långt utöver frågor om uppbyggnad och organisation. Den framhävde det dilemma som från början funnits i den dualistiska politiken, som på en och samma gång innebar att man sökte stimulera och stödja alla världens arbetare i deras kamp mot alla kapitalistiska regeringar samtidigt som man utnyttjade splittringen och rivaliteten mellan de kapitalistiska regeringarna. Båda dessa faktorer – arbetarnas fientlighet till kapitalismen och splittringen inom den kapitalistiska världen – hade bidragit till att sovjetregimen hade överlevt inbördeskriget. Den sovjetiska politiken kunde inte bortse från någondera faktorn. Ändå kunde de handlingar som de dikterade i kritiska ögonblick visa sig svåra att förena med varandra. Den första visade sig kräva ovillkorligt stöd till arbetarna mot kapitalisterna, den andra stöd till en kapitalistisk makt mot en annan. Alla planer på att påverka de kapitalistiska regeringarnas inställning eller handlande med andra medel än sådana som ledde till deras fall stod emellertid i potentiell motsättning till den bolsjevikiska läran. Vid Hallekongressen hade Martov framställt dilemmat på ett kortfattat och övertygande sätt:

De bolsjeviker, som i upprätthållandet av sin makt ser den enda garantin för världsrevolutionens framgång, är sålunda tvingade att använda alla medel, även de mest tvivelaktiga och dubiösa, för

³⁰ Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, s. 354-355.

³¹ *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 1044. Den inre byrå som EKKI utsåg efter den tredje kongressen bestod av Zinovjev, Bucharin, Gennari, Heckert, Radek, Bela Kun och Souvarine (*Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 18 (8 oktober 1921), spalt 4756); genom ett beslut i EKKI den 26 augusti 1921 bytte den namn till ”presidiet” (Ibid., spalt 4758).

³² Ibid., nr 18 (8 oktober 1921), spalt 4756-4757.

³³ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 23 (13 september 1922), spalt 5689.

att behålla sin makt, utan att beakta dessa medels inverkan på den internationella revolutionens utveckling.³⁴

Två gånger under den tredje kongressen hördes – dock endast för att hastigt skjutas åt sidan – den obehagliga antydningen om en latent motsättning mellan Sovjetunionens omedelbara intressen och Kominterns eller dess medlemspartiers intressen. En artikel av Serrati i den italienska socialistpressen, som citerades av Zinovjev som ett bevis på Serratis fientlighet mot Komintern, beklagade att Komintern måste sammanträda under beskydd av ”en stor revolutionär regering” som var tvingad att ”föra sin egen defensiva och offensiva politik mot den internationella och nationella kapitalismen”. I artikeln sade Serrati:

En politik som hjälper Sovjetrepubliken måste obestriddligen också hjälpa hela proletariatet behöver kanske inte på samma gång stämma överens med de taktiska behoven hos en stat som befinner sig i ett kritiskt skede i en ännu inte slutförd revolution.³⁵

KAPD, vars delegater vid kongressen spelade rollen av en föraktad och frispråkig opposition, gick längre och krävde ”att Tredje internationalen politiskt och organisatoriskt skulle skiljas från den ryska statens politiska system”. KAPD utfärdade en formell deklARATION på denna punkt:

Vi glömmer för ett ögonblick de svårigheter i vilka den ryska sovjetmakten har råkat på grund av att världsrevolutionen uppskjutits. Vi ser emellertid också faran för att det ur dessa svårigheter kan uppstå en tydlig och verklig motsättning mellan det revolutionära världsproletariatets intressen och Sovjetrysslands tillfälliga intressen.³⁶

Inget allvarligt svar gavs av kongressen och intrycket kvarstod hos många, som en vänligt inställd holländsk delegat medgav, ”som om Ryssland snarare bromsade upp den revolutionära utvecklingen”.³⁷

Den envisa kritiken krävde uppenbarligen en dementi. Det var Trotskij, som vid denna tid var den mest aktive försvararen av den officiella politiken som åtog sig denna uppgift. Det skedde vid Kommunistiska ungdomsinternationalens kongress som ägde rum strax efter Kominterns tredje kongress.³⁸ Det föll på Trotskij att inför detta kritiska och otåliga forum försvara vad han uppriktigt kallade ”den tillfälliga reträttens strategi”, som antagits av Komintern. Han sade att ”några ytterst intelligenta kamrater har lagt fram en hypotes enligt vilken i huvudsak ryssarna bör klandras för den nuvarande ’högertendensen’, därför att ryssarna nu har upptagit handelsförbindelser med en stat i väst och är mycket angelägna om att inte dessa förbindelser avbryts av den europeiska revolutionen”. Han tillade ironiskt att några av ”dessa, den historiska utvecklingens teoretiker” t. o. m. hade ”utsträckt sin lojalitet till Marx’ anda så långt som till att även söka ekonomiska grunder för denna högertendens”. Efter att sålunda ha presenterat motståndarsidans argument i dess mest extrema form, hade Trotskij inga större svårigheter med att formellt krossa dem. Den kunde spelas ut mot den parallella och skenbart motsägelsefulla anklagelsen att det ryska partiet av nationellt politiska skäl hade ”insisterat på

³⁴ *USPD: Protokoll über die Verhandlungen des Ausserordentlichen Parteitags zu Halle* (u.å.), s. 213. En annorlunda men besläktad synpunkt framlades av en kritiker vid ett partimöte i december 1920, då Lenin hade gratulerat sina åhörare till den växande fientligheten mellan de kapitalistiska makterna som en välkommen garanti för Sovjets säkerhet: kritikerna frågade om detta inte var en politik som gick ut på att hetsa de kapitalistiska makterna till krig i vilka arbetarna och bönderna i dessa länder skulle komma att strida och lida (Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 11).

³⁵ *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s.159; Trotskij citerade ett uttalande av Turati, ledaren för högerflygeln vid Leghornkongressen, som menade att ”ryssarna uppfann sovjeterna och Kommunistiska internationalen för att tjäna sina egna syften, för sina egna nationella intressen” (Ibid., s. 397).

³⁶ Ibid., s. 224.

³⁷ Ibid., s. 799.

³⁸ Se nedan s. 441-442.

att på konstgjord väg frammana en revolution i Tyskland” då det gällde marsaktionen. Det var sant att den ”segerrika socialistiska diktaturen” inte kunde säkerställas i Ryssland utan ”det internationella proletariats världsrevolution”. Ryssland kunde emellertid av detta skäl enbart vara intresserat av revolutionens ”inre logiska utveckling”, inte av att på konstgjord väg påskynda eller bromsa den.³⁹ Detta logiska svar kunde ha förstärkts genom en hänvisning till de rådande förhållandena. Den försiktiga ton som präglade Kominterns politik vid tredje kongressen rättfärdigades på samma sätt av världsrevolutionens yttersta intressen, vilka inte kunde, som händelserna visat, uppnås genom den snabba chocktaktik som andra kongressen räknat med. Denna försiktiga inställning i Komintern hade utan tvekan sin motsvarighet i ett omedelbart intresse för Sovjetryssland som krävde ett uppehåll i den oupphörliga kampen mot den kapitalistiska världen. Beroendeförhållandet mellan världsrevolutionen och Sovjetunionen kunde än en gång ges en rimlig förklaring. Världsrevolutionens fördröjning, som hade lett till en reträtt i den sovjetiska politiken, medförde en motsvarande reträtt i Kominterns politik. Då den rätta tidpunkten infann sig kunde världsrevolutionen och den sovjetiska politiken åter ta till offensiven. Ett argument som var teoretiskt oantastligt måste förefallit befläkat av egenintresse då det lades fram av Kominterns ryska ledare för utländska kommunistpartier, som var tvungna att underordna sin egen taktik en allmängiltig och enhetlig linje som dragits upp i Moskva.

Under tiden tog man sig an uppgiften att ge den nya parollen ”Till massorna” ett konkret innehåll. Försöket att räcka ut handen till tillfälligt samarbete med andra vänsterpartier övergavs inte: i själva verket skulle det intensifieras under det kommande året. En ny till synes mer lovande lösning introducerades i form av specialiserade internationella arbetsuppgifter som ägde en potentiell dragningskraft på massorna: några som redan fanns kunde föras in under Kominterns allmänna maktutövning, andra kunde skapas under dess beskydd. I båda fallen var uppfattningen densamma. Massorna som inte omedelbart kunde eller ville gå in i de kommunistiska partierna eller omfatta den kommunistiska ideologins och disciplinens hela stränghet kunde dras in i sympatisörsorganisationer och sålunda indirekt bidra till den proletära revolutionens sak.

Den viktigaste och mest anspråksfulla av dessa underordnade organisationer som nu bildades under överinseende av Komintern var den Röda fackföreningsinternationalen, vanligen kallad Profintern.⁴⁰ Sedan Kominterns andra kongress hade Mezsovprof,⁴¹ varit flitigt sysselsatt med att lägga grunden till en ny international. Dess första uppgift hade varit att söka locka de nationella fackföreningarna bort från IFTU och förmå dem att ansluta sig till den framtida Röda internationalen. För detta ändamål satte den upp ”propagandabyråer” i olika länder. I allmänhet tycks dessa inte ha varit särskilt effektiva organ. Den brittiska byrån var tillräckligt aktiv för att utsätta sig för de mäktigaste fackföreningsledarnas ovilja och fientlighet. Oundvikligen tenderade ett organ, som till enda syftet hade att hellre propagera för anslutning till Moskva än till Amsterdam, att locka till sig de upproriska och avvikande elementen i fackföreningarna. Detta orsakade anklagelser om att man sökte splittra rörelsen. I Tyskland riktades med stor bitterhet vid Hallekongressen anklagelsen mot Zinovjev och Lozovskij för att de splittrade fackföreningarna. Sådana anklagelser gjorde emellertid föga intryck på Moskva, där man fortfarande antog att det bara var en tidsfråga innan hela rörelsen hade vunnits över. Den 9 januari 1921 beslöt EKKI att den 1 maj sammankalla en internationell konferens för att grunda en röd fackföreningsinternational. Inbjudningar skulle sändas till alla fackföreningar som stod i motsatsställning till Amsterdam (precis som inbjudningen till

³⁹ L. Trotskij, *Pjat' Let Kominternu* (u.å. [1925]) s. 254-255.

⁴⁰ På tyska kallades den ”Die Rote Gewerkschaftsinternationale” på engelska ”The Red international of Labour Unions (RILU)”.

⁴¹ Se ovan s. 231.

Kominterns första kongress hade sänts till alla partier och grupper som var emot Andra internationalen). Den utfärdades gemensamt i EKKI:s och MeIssovprofs namn.⁴² Mötet framflyttades senare till juli 1921 för att samordna det med Kominterns tredje kongress. Under tiden använde Lozovskij den fjärde allryska fackföreningskongressen i maj 1921 för att hålla ett långt tal till stöd för den planerade fackföreningsinternationalen, i vilket han hävdade att fackföreningar som representerade fjorton miljoner arbetare hade anslutit sig till Mezsovprof. Kongressen utfärdade i samband med detta en resolution i vilken bildandet av denna fackföreningsinternational stöddes. Temat var kampen om herraväldet inom den internationella arbetarrörelsen under slagordet ”Moskva eller Amsterdam”.⁴³ Detta tillfälle utgjorde kanske höjdpunkten i tilltron på planen att samla världens fackföreningsrörelser kring Moskva. Under kongressen kungjordes under allmän entusiasm att en delegat hade skänkt en guldring ”åt de strejkande engelska arbetarna” (detta var tiden för de första stora strejkarna i de engelska kolgruvorna efter kriget). Kongressen beslöt att sända 20 000 pund ur de allryska fackföreningarnas centralråds fonder till ”de strejkande engelska kolgruvearbetarna”.⁴⁴ Vid Kominterns tredje kongress en månad senare angrep Zinovjev än en gång IFTU som ”den internationella bourgeoisins sista barrikad” och tillkännagav uppgifterna för Profinterns kommande första kongress: ”att bättre organisera kampen mot den ruttna fackföreningsinternationalen”, ”att på ett praktiskt sätt definiera relationerna mellan de revolutionära fackföreningarna och partierna i varje land” och ”att exakt formulera relationen mellan det Röda fackföreningsrådet och Kommunistiska internationalen”.⁴⁵

Profinterns första kongress som inleddes den 3 juli samlade 380 delegater (av vilka 336 hade rösträtt) från 41 länder och sade sig representera 17 miljoner av totalt 40 miljoner fackföreningsanslutna arbetare över hela världen.⁴⁶ Förhandlingarna avslöjade emellertid snart dilemmat att de som helst ville grunda den nya internationalen var syndikalisterna, som önskade en fullständig brytning med de existerande fackföreningarna och krävde att den nya internationalen skulle vara fullständigt oberoende av Komintern, det politiska organet. Dessa åsikter uttrycktes vid kongressen av Bill Haywood i IWW:s namn och franska och spanska delegater. Tal av Zinovjev och Lozovskij återförde emellertid kongressen till ordningen och Profintern konstituerades i vederbörlig ordning efter de linjer som fastställts av Mezsovprof. Dess utsagda uppgift var att ”mot den ruttna Amsterdaminternationalens tvetydiga borgerliga program ställa ... ett klart revolutionärt handlingsprogram”: det första villkoret för medlemskap var ”att i praktiken utforma och förverkliga den revolutionära kampens principer”. Rent allmänt krävdes att fackföreningarna lämnade IFTU innan de anslöt sig till Profintern. I vissa länder där emellertid de stora fackföreningsorganisationerna förblev IFTU trogna, var det tillåtet för enskilda fackföreningar att gå in i Profintern utan att klippa av sina förbindelser med den gamla organisationen.⁴⁷ Denna rättighet tycks ha använts flitigt. Lozovskij hävdade två år senare, vilket dock utan tvivel var starkt överdrivet, att en tredjedel av de arbetare som var anslutna till IFTU också var anslutna till Profintern.⁴⁸

Kongressens mest kontroversiella debatt berörde frågan om förhållandet mellan Profintern och Komintern. Syndikalisterna arbetade hårt för att fackföreningarna skulle vara oberoende av alla politiska organ. Här visade sig emellertid maktens betydelse vara alltför stark. En

⁴² *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 16 (31 mars 1921), spalt 37343740, 3787.

⁴³ *Tjetvertij Vserossijskij S'ezd Professionalnych Sojuzov* (1921), (Plenumy), s. 80-94, 110-114.

⁴⁴ *Ibid.*, I, s. 27, 194.

⁴⁵ *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 672-673, 676.

⁴⁶ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 18 (8 oktober 1921), spalt 4508; J. T. Murphy, *New Horizon* (1941), s. 174-175.

⁴⁷ *Resolutionen, Statuten, Manifeste und Aufrufe der Ersten Internationalen Kongresses der Roten Fach- und Industrie-Verbände* (Bremen, u.å. [1921]), s. 64-65.

⁴⁸ *Dvenadcatij S'ezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923), s. 280.

resolution stödd av Rosmer och Tom Mann föreslog åtgärder för ”de intimast möjliga kontakterna med Tredje internationalen”, som skulle säkras genom ett utbyte av delegater mellan Profinterns råd och EKKI samt genom gemensamma sessioner med de två organen och för en ”verklig och nära revolutionär enhet” mellan de röda fackföreningarna och kommunistpartierna i alla länder.⁴⁹ Stadgan som antogs av kongressen föreskrev att ett centralråd skulle bildas. Detta skulle bestå av fyra delegater från det ryska partiet, två från vart och ett av de stora ländernas kommunistpartier och en med sju delegater skapas av vilka två skulle utses från ”det land där den röda fackföreningsinternationalen har sitt säte”.⁵⁰ Kongressen beivrades av delegater från Japan, Kina, Korea och Indonesien och antog en resolution i vilken ”arbetarna i Mellersta och Fjärran Östern” uppmanades att ”sluta sig till den röda fackföreningsinternationalens led”.⁵¹ Skillnaden mellan Amsterdaminternationalen, som nästan helt begränsades till Europa, och Profintern, som varmt välkomnade arbetarna i de ”koloniala” länderna, blev senare viktig.

En annan organisation vars öde gav en god bild av det dilemma som den tredje kongressen ställdes inför vid valet mellan internationellt masstöd och Moskvas centraliserade kontroll var den Kommunistiska ungdomsinternationalen. Denna organisation var inte som Profintern en direkt utlöpare av Komintern, utan hade en egen historia. En socialistisk ungdomsinternational hade funnits före 1914 och hade vid en konferens i Bern i april 1915 antagit en pacifistisk politik och tagit ställning mot kriget. Elva nummer av dess tidning publicerades oregelbundet i Zürich mellan september 1915 och maj 1918. Bland dem som lämnade bidrag fanns Lenin, Zinovjev, Trotskij, Kollontaj, Radek, Angelica Balabanov, Liebknecht och andra anhängare till Zimmerwaldrörelsen.⁵² Efter kriget flyttade organisationen till Tyskland och i november 1919 konstituerade den sig vid en kongress i Berlin som Kommunistiska ungdomsinternationalen. Organisationen hade initierats av dess ordförande Willy Münzenberg.⁵³ I dess program sades att den som organisation var oberoende medan dess politiska aktivitet sammanföll med Kominterns program eller med det program som antagits av det nationella parti som hörde till Komintern.⁵⁴ Münzenberg deltog i Kominterns andra kongress men lyckades inte att få den att diskutera ungdomsrörelsen.⁵⁵ Trots detta bakslag utvecklades Kommunistiska ungdomsinternationalen och sade sig efter ett år representera 45 nationella

⁴⁹ *Resolutionen, Statuten, Manifeste und Aufrufe der Ersten Internationalen Kongresses der Roten Fach- und Industri-Verbände* (Bremen, u.å. [1921]), s. 17-18. Som ett exempel på tillämpningen av detta i praktiken, föreskrev Profinterns brittiska byrå att den ”skall vara oberoende av brittiska kommunistpartiet, men skall arbeta i en dräkt och samstämmighet med det och i nationellt avseende överföra samma relationer som finns mellan CEC och RILU och CI (*Constitution of the Red International of Labour Unions* (u.å.), s. 12-13); detta skulle uppnås genom ett ömsesidigt utbyte av representanter.

⁵⁰ *Resolutionen, Statuten, Manifeste und Aufrufe der Ersten Internationalen Kongresses der Roten Fach- und Industri-Verbände* (Bremen, u.å. [1921]), s. 73.

⁵¹ *Ibid.*, s. 79-80.

⁵² Dessa elva nummer trycktes senare på nytt av Komintern (*JugendInternationale: Kampf- und Propaganda-Organ der Internationalen Verbindung Socialistischer Jugendorganisationen* (Moskva, u.å.); det elfte numret hade titeln Brot, Frieden und Freiheit).

⁵³ I Sovjetryssland hade det Kommunistiska ungdomsförbundet eller Komsomol (dess senare officiella namn var ”Förenade leninistiska kommunistiska ungdomsförbundet” eller VLKSM) grundats i oktober 1918; Zinovjev hade i maj 1919 i EKKI:s namn utfärdat en vädjan om att grunda en internationell kommunistisk ungdomsorganisation (*Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 2 (juni 1919), spalt 241).

⁵⁴ Kongressen beskrivs i Willy Münzenberg, *Die Dritte Front* (1930), s. 293-302; programmet finns i *Ibid.*, s. 375-380. Detta verkar vara den bästa redogörelsen för den Kommunistiska ungdomsinternationalens tidigaste år; ryska redogörelser är helt och hållet propagandistiska. R. Schöller, *Geschichte der Kommunistischen Jugendinternationale* (5 volymer, 1931), har inte använts. En monografi i ämnet vore önskvärd. Dokumenten från första kongressen och en redogörelse för dess förhandlingar finns i *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 9 (22 mars, 1920), spalt 1411-1418, nr 11 (14 juni 1920), spalt 1895-1912.

⁵⁵ *Der Zweite Kongress der Kommunist. Internationale* (Hamburg, 1921), s. 640.

ungdomsorganisationer med tillsammans 800 000 medlemmar.⁵⁶ När den sammankallade sin andra kongress i Jena den 7 april 1921 blev plötsligt EKKI medveten om betydelsen av denna halvt oberoende kommunistiska organisation. Kominterns officiella tidning hälsade kongressen som en händelse av ”största vikt” och som en ”kraftfull demonstration för den kommunistiska rörelsen”.⁵⁷ Den 1 april 1921 sände emellertid EKKI ett brev till Kommunistiska ungdomsinternationalens sekretariat och instruerade den myndigt att behandla de kommande diskussionerna i Jena som ”icke bindande” och överflytta kongressen till Moskva, där den samtidigt skulle sammanträda tillsammans med Kominterns tredje kongress i juni.⁵⁸

Ungdomsinternationalen böjde sig för beslutet. Münzenberg hedrades med en plats i EKKI och bevistade Kominterns tredje kongress i egenskap av representant i EKKI. Den försummelse som andra kongressen visat upprepades inte. Zinovjev framhöll i sin rapport betydelsen av Kommunistiska ungdomsinternationalen och en halv session ägnades åt att diskutera den. Under denna session betygade Münzenberg lidelsefullt sin lojalitet med kommunistiska partiet, till Komintern och till Moskva.⁵⁹ Kongressens resolution om Kommunistiska ungdomsinternationalens ställning var kategorisk på denna punkt:

Politiskt inflytande och ledning måste i internationell skala tillkomma endast Kommunistiska internationalen, och i enskilda länder Kommunistiska internationalens sektion i detta land.

Det är den kommunistiska ungdomsorganisationens plikt att underordna sig denna politiska ledning (program, taktik, politiska direktiv) och att sammansmälta med den gemensamma revolutionära fronten.

Kommunistiska ungdomsinternationalen är en del av Kommunistiska internationalen och som sådan underordnad alla resolutioner från Kommunistiska internationalens kongress och dess exekutivkommitté.⁶⁰

Kommunistiska ungdomsinternationalens andra kongress sammanträdde omedelbart efter det att Kominterns kongress hade avslutats. Att det fanns motstånd och kritik framgår av det förhållandet att Lenin personligen ingrep för att förlika meningsmotståndare och att Trotskij framträdde vid kongressen och försvarade Komintern mot anklagelsen att den underordnade världsrevolutionens intressen Sovjetrysslands.⁶¹ Svårigheterna övervanns emellertid och Kommunistiska ungdomsinternationalen gav vika. Dess högkvarter flyttades till Moskva.⁶² Kommunistiska ungdomsinternationalens följande kongresser hölls i Moskva samtidigt med Kominterns kongresser. Ännu en gång hade ett steg tagits som gynnade framväxten av en centraliserad disciplin inom Komintern på bekostnad av den grad av självständighet som var

⁵⁶ Münzenberg, *Die Dritte Front* (1930), s. 331.

⁵⁷ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 16 (31 mars 1921), spalt 3943-3944.

⁵⁸ Brevet finns i *Sowjet*, 15 maj 1921, s. 49-50; detta var en oberoende vänstertidning i vilken Levi efter det att han utestutits ur KPD blev redaktör. Publiceringen av brevet var avsiktligt indiskret. Enligt W. Münzenberg *Die Dritte Front* (1930), s. 343-344, var skälet till att flytta till Moskva fruktan för de polisingripanden, som kunde följa efter marsaktionen; brevets text erbjöd emellertid inte någon sådan förklaring.

⁵⁹ *Protokoll des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1921), s. 220-221, 251-254, 887-905.

⁶⁰ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 256-259.

⁶¹ W. Münzenberg, *Die Dritte Front* (1930), s. 346. Enligt *Bolsjaja Sovetskaja Entsiklopedija*, XXXIII (1938), s. 829, art. *Kommunistitjeskij Internatsional* Molodezi föregicks andra kongressen av en ”envis kamp”, och ”de misstag som första kongressen gjorde då det gällde frågan om de ömsesidiga förbindelserna med Komintern och kommunistpartierna korrigerades”.

⁶² En redogörelse för kongressen finns i *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 18 (8 oktober 1921) spalt 4529-4532.

nödvändig för att uppmuntra massrörelser. Det kan ha varit en tillfällighet att Münzenberg efter kongressen överfördes till en annan post.⁶³

Både Profintern och Kommunistiska ungdomsinternationalen var speciellt utpräglade kommunistiska organisationer och kravet på att få dem att underkasta sig Kominterns disciplin visade sig omöjligt att motstå. Detta krav upphävde i det stora hela det syfte som de först hade varit avsedda för, nämligen att utgöra en kanal för närmanden till icke-kommunistiska sympatisörer. Ett sådant närmande var emellertid nödvändigt. Efter det att den tredje kongressen hade avslutats gjordes ett försök att skapa denna kanal genom ett antal organisationer som var löst knutna till partiet genom en gemensam målsättning, men fria från förpliktelser till revolutionärt agerande och från de stränga ideologiska och disciplinära kraven. Sympatisörernas ställning, som hade erkänts i Sovjetryssland efter införandet av NEP, överflyttades sålunda till de internationella kommunistiska organisationerna. Den första impulsen tycks nästan av en händelse ha framsprungit ur den ryska hungersnöden. Under ledning av den uppfinningsrike och arbetsamme Münzenberg bildades Internationella Arbetarhjälpen (MRP) i Berlin den 12 september 1921. Dess ursprungliga uppgift var att utgöra ett vänsteralternativ till de generösa hjälpsändningar som kom till Sovjetryssland från ARA och andra borgerliga organisationer, som arbetade för att lindra hungersnödens fasor. Tyska arbetare åtog sig att arbeta på övertid för att anskaffa maskiner och konsumtionsvaror för Sovjetrysslands räkning; senare ordnades penninginsamlingar. Ett lån togs också till förmån för det svältande Sovjetryssland.⁶⁴ I en rapport till EKKI i mars 1922 kallade Münzenberg MRP för ”det första praktiska försöket att bilda en enhetsfront”. Han hävdade att i slutet av januari 1922 hade totalt 200 miljoner mark samlats in bland arbetare eller av arbetarpartier framför allt i Tyskland, Schweiz och Holland, och att 70 000 svältande ryssar hade tagits om hand av MRP:s hjälpstationer i Ryssland. Hjälpen i vidare bemärkelse gavs genom att man medverkade till den allmänna ekonomiska återuppbyggnaden genom att sända maskiner, verktyg och utländska arbetare. ”Vad vi i dag måste lära ryssarna är de europeiska och amerikanska arbetarnas stora arbetskapacitet och organisationsform.”⁶⁵ Senare sköttes traktorstationer och t. o. m. sovchoser under MRP:s överinseende och med hjälp av utländska arbetare. Organisationen hade den dubbla uppgiften, som en resolution av Kominterns fjärde kongress klart deklarerat, att väcka sympati för Sovjetryssland bland arbetarna och samtidigt åstadkomma ”reella ekonomiska resultat”.⁶⁶ Den fortsatte att ha sitt högkvarter i Tyskland men fick också framgång i andra europeiska länder bl. a. i Storbritannien, där den under många år blomstrade under namnet Workers’ International Relief. I Förenta staterna bildades ”Friends of Soviet Russia” hösten 1921 med syftet att ge hjälp åt det hungersnödsdrabbade ryska folket. Ungefär vid samma tid bildades ”Clarté” i Frankrike av ett antal framträdande

⁶³ W. Münzenberg, *Die Dritte Front* (1930), s. 348. Under våren 1921 bildades en kommunistisk kvinnointernational som från april 1921 och framåt publicerade några nummer av en månadstidning, *Die Kommunistische Fraueninternationale*. Samtidigt med Kominterns tredje kongress höll den en konferens och fick kongressens välsignelse (*Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 255-256); denna international tycks emellertid aldrig haft någon livskraft.

⁶⁴ Ruth Fischer har summerat denna organisations verksamhet i Tyskland 1922: ”tjugosju sammanslutningar gav betydande summor och gav stöd till barnhem i Sovjetunionen. Verktyg och kläder värderade till åtta miljoner mark insamlades av unga människor och barn. Tecknande av ’arbetareobligationer’ inbringade två miljoner mark. Organisationen hade sin egen illustrerade veckotidning, *Sichel und Hammer*, vars första upplaga gick i 130 000 exemplar. Ryska filmer visades och behållningen gick till Ryssland. En rysk violinist, Soermus, åtföljd av en kör som framförde politiska recitationer turnerade i landet” (*Stalin and German Communism* (Harvard, 1948), s. 220).

⁶⁵ *Die Taktik der Kommunistischen Internationale gegen die Offensive des Kapitals* (Hamburg, 1922), s. 126-129.

⁶⁶ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 327-328; *Internationale Presse-Korrespondenz*, nr 95, 6 juni 1923, redogjorde för MRP:s resultat i Sovjetryssland.

litterära personligheter, bl. a. Anatole France, Romain Rolland och Henri Barbusse, som en modell för grupper av intellektuella sympatisörer i andra länder. Ytterligare en skapelse under denna period var International Association for Aid to Revolutionaries, som i första hand var avsedd att samla in hjälp åt offren för den ”vita terrorn”. Denna organisation fick också fjärde världskongressens välsignelse.⁶⁷

I England gjorde man ett unikt och lovande experiment under överinseende av CPGB. Arbetslöshetskrisen 1921 medförde att det bildades lokala kommittéer som gick ihop och bildade National Unemployed Workers’ Movement (NUWM). Organisatören och den ledande personligheten bakom detta var Wal Hannington – en framstående kommunist. På årsdagen av stilleståndet marscherade 1921 ungefär 40 000 arbetslösa till den minnesvård i Whitehall, som rests till minne av dem som stupat i andra världskriget, med en blomsterkrans med ett band med hammaren och skäran och med inskriptionen:

Till kapitalismens offer, vilka gav sina liv för jordröntans, penningröntans och profitens skull från dem som överlevde och som nu lider värre än de som dött för denna oheliga treenighet.⁶⁸

Året därpå bildades bland fackföreningarna en ”nationell minoritetsrörelse” som bland de sysselsatta arbetarna hade samma uppgift som de kommunistledda och kommunistinspirerade ”pådrivargrupper” som fanns bland de arbetslösa i NUWM.⁶⁹ Dessa utgjorde de första av åtskilliga organisationer genom vilka det lilla brittiska kommunistpartiet försökte få kontakt med de brittiska arbetarna. Dessa organisationers framgång omintetgjordes snart av en rad politiska komplikationer.

Dessa samarbets- och infiltrationsåtgärder vidtogs i enlighet med parollen ”Till massorna”, som antagits vid Kominterns tredje kongress, var tillräckligt lovande för att kräva en mer exakt definition av den nya doktrinen. Attitydförändringen blev uppenbar i december 1921 då EKKI utfärdade tjugofem teser om ”Arbetarnas enhetsfront”.⁷⁰ I teserna förklarades att man kunnat iakttä en rörelse åt vänster och ett ökat förtroende för kommunisterna bland massorna, som överallt kände ”en strävan till enhet utan motstycke”. Följaktligen medförde omständigheterna ”en bredare och fullständigare enhet då det gällde praktiska aktioner”; kommunistpartierna och Komintern som helhet uppmanades att ”*stödja parollen om en arbetarnas enhetsfront* och ta initiativet i denna fråga i sina händer”. Vissa förutsättningar måste emellertid föreligga. Kommunistpartierna var inte bara tvungna att upprätthålla sitt fullständiga oberoende då det gällde organisation och ideologi utan måste också vid alla tider förbehålla sig rätten ”att uttrycka sin mening om politiken i alla arbetarklassens organisationer utan undantag”. Det erinrades om att bolsjevikerna i sin kamp mot mensjevikerna – och sådana historiska paralleller låg alltid nära till hands för bolsjevikerna – en gång antagit parollen ”enhet nerifrån”. Denna taktik lämnade vägen öppen för angrepp på ledarna i andra arbetarpartier. Det anmärktes att ”ledarna i Andra, Andra och en halv-internationalen och Amsterdaminternationalen hittills genom sitt uppförande visat att när det kommer till *praktiska aktioner* överger de *i själva verket* sin paroll om enhet”. Proklamationen om ”arbetarnas enhetsfront” innehöll därför från början ett inslag av tvetydighet. Andra partier

⁶⁷ *Protokoll des Vierten Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1923), s. 837; i England var den mest känd under namnet ”International Class War Prisoners’ Aid (ICWPA).

⁶⁸ T. Bell, *The British Communist Party* (1937) s. 79: författaren tillägger att partiet ”var den främsta inspirationskällan till hela denna de arbetslösas rörelse”.

⁶⁹ En delegat från CPGB förklarade vid Kominterns fjärde kongress i november 1922, att rörelsen i Storbritannien tog sig båda dessa former. (*Protokoll des Vierten Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1923), s. 132).

⁷⁰ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 303-310, där de finns som ett tillägg till resolutionen från fjärde kongressen som godkände dem; de finns också i *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 409-416. [Teserna, antagna 28 december 1921, ingår i samlingen [Den proletära enhetsfronten](#) på marxistarkivet]

skulle uppmanas att gå in i en enhetsfront. Den enhet som det emellertid gällde var begränsad till praktiskt agerande för att uppnå vissa gemensamma mål. Det betydde inte att de kommunistiska mål som inte delades av de icke-kommunistiska partierna skulle uppges, eller att man skulle upphöra med försöken att splittra dessa partier och isolera deras ledare. Vad det gällde ledarna höll man fortfarande fast vid Lenins politik att stödja dem på samma sätt ”som repet stödjer den som skall hängas”.

Enhetsfrontstaktiken ledde Komintern in i ett unikt och föga lovande experiment som inte var något annat än ett försök att bilda en enhetsfront med Andra internationalen. Så tidigt som i april 1920 hade det brittiska ILP närmast sig Schweiz socialistiska parti och haft planer på att återupprätta en allomfattande international.⁷¹ Förhandlingarna under ett år ledde inte till att detta mål förverkligades utan att ytterligare en ”international” bildades vid en konferens i Wien i februari 1921.⁷² Den hette De socialistiska partiernas arbetarunion och kallades populärt för ”Wienunionen”. Dess fiender kallade den för ”andra och en halv-internationalen” – ett öknamn som den fick behålla. Andra och en halv-internationalen var ett försök att återuppliva ”centergruppen” i den internationella rörelsen, som hade varit mot kriget men som hade vägrat att acceptera följderna av nationellt nederlag och social revolution och som i likhet med Zimmerwaldmajoriteten, hade varit föremål för Lenins fräna attacker.⁷³ Krigsslutet hade medfört att den endast hade kvar en välmenande pacifism och en lika välmenande önskan att finna en lösning som stod mellan de två varandra bekrigande internationalerna. Den kom aldrig att föra någon självständig politik. I början av 1922 föreslog den emellertid en allmän konferens för alla arbetarorganisationer i världen. Komintern som nyss inlett sin enhetsfrontspolitik accepterade förslaget med stor iver. EKKI:s utökade session i februari 1922 välkomnade förslaget å de kommunistiska partiernas vägnar och föreslog att fackföreningarna, oavsett om de var anslutna till Amsterdaminternationalen eller till Profintern eller om de var oberoende syndikalistiska fackföreningar, skulle inbjudas till konferensen och förklarade att ”de arbetande massornas enhet i aktioner” kunde realiseras genast ”trots principiella skillnader i politisk uppfattning”.⁷⁴ Andra internationalen var långt försiktigare och en överenskommelse kunde endast nås för ett preliminärt diskussionsmöte mellan delegater från de tre internationalerna.

Den 2 april 1922 ägde denna sällsamma sammankomst rum i riksdagshuset i Berlin. Delegationer från Andra internationalen hade en något skev sammansättning genom att den brittiska gruppen bestod av sex medlemmar. Den leddes av Ramsay MacDonald. Därefter kom den belgiska gruppen ledd av Vandervelde. Delegationen från den andra och en halv-internationalen leddes av österrikarna Adler och Bauer och innehöll medlemmar från åtskilliga länder, bl. a. Longuet från Frankrike, två ryska mensjeviker, Martov och Abramovitj samt Wallhead från det brittiska ILP.⁷⁵ I delegationen för Tredje internationalen ingick Bucharin och Radek från Sovjetryssland, Clara Zetkin från Tyskland och åtskilliga mindre kända personer. Tyskland var det enda land som hade representanter i alla tre delegationerna. Serrati

⁷¹ Se ovan s. 207. [i Carrs bok]

⁷² En redogörelse för förhandlingarna finns i *Independent Labour Party: Report on the 29th Annual Conference* (1921), s. 33-47.

⁷³ Se nedan s. 616. [I Carrs bok. Detta avsnitt ”Den marxistiska inställningen till krig” kommer vi att publicera på marxistarkiv.se]

⁷⁴ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 269.

⁷⁵ ILP ingick fortfarande i British Labour Party; trots att det hade utträtt ur Andra internationalen; MacDonald kunde som medlem av ILP sålunda komma med ett mandat från Labour Party i delegationen för Andra internationalen, medan den officielle ILP-representanten var medlem av den rivaliserande delegationen. Radek undvek inte att påpeka detta förbryllande virrvarr i den brittiska organisationen (*The Second and the Third Internationals and the Vienna Union* (u.å.), s. 66).

bevistade också konferensen som delegat för det italienska socialistpartiet som inte hörde till någon av de tre internationalerna.

Få människor väntade sig att denna sällsamt sammansatta konferens skulle leda till något påtagligt resultat. Vad som uppnåddes berodde nästan helt på iver hos Kominterns delegation att till nästan vilket pris som helst nå en överenskommelse. Förhandlingarna inleddes med ett försiktigt utformat uttalande av Clara Zetkin, som föreslog en konferens med representanter från de tre internationalerna och från alla fackföreningar. Dagordningen skulle ta upp frågor såsom "hjälp till ryska sovjetrepublikens återuppbyggnad" och "Versaillesfördraget och återuppbygganden av de förstörda områdena". Vandervelde svarade med ett högst provokativt tal. Efter att ha protesterat mot att man diskuterade krigsskadestånden eller Versaillesfördraget vid konferensen, krävde han garantier i tre frågor, i vilka Andra internationalen begärde klara besked innan den kunde ta ställning till en konferens: om bildandet av kommunistiska celler i arbetarorganisationer, om störtandet av mensjevikregimen i Georgien som utförts av den "bolsjevikiska imperialismen" (Tseretelli, den georgiske mensjeviken var medlem av Andra internationalens delegation) och om den förestående rättegången mot socialrevolutionära ledare i Moskva. Vandervelde var i egenskap av tidigare anhängare av krigspolitiken och socialistisk minister i en borgerlig koalitionsregering ytterst sårbar. Radek vände sig mot honom liksom mot Ramsay MacDonald i några bitande och verkningsfulla yttranden. Bortsett från retoriken var bildandet av kommunistiska celler (som hedrades med uppfinnandet av ett nytt franskt ord för detta, *noyautage*) det verkliga stridsäpplet. Det gamla problemet om tillfälligt samarbete i vissa givna frågor mellan svurna fiender luftades än en gång utan att man kom närmare någon lösning. Ramsay MacDonald klagade över att Tredje internationalen försökte "använda lugna ord för att få oss närmare den så att dess slag mot oss kan bli desto dödligare". Serrati som ganska förvånande försvarade Komintern påpekade helt riktigt att Andra internationalen under kriget inte hade sett någon svårighet i ett tillfälligt samarbete med Clemenceau och vad beträffar *noyautage*, trodde han att "en stark och frisk organisation inte behövde frukta ett gift". Radek kringgick hela problemet:

Vi har inget förtroende för Andra internationalens partier. Vi kan inte hyckla förtroende. Men trots detta säger vi: 'Det är inte en fråga om vi har förtroende för varandra eller inte; arbetarna kräver en gemensam kamp och vi säger: Låt oss sätta igång den!'⁷⁶

I denna oförsonliga atmosfär kunde ingenting ha räddat samarbetet från ett sammanbrott förutom Radeks orubbliga beslutsamhet att förhindra en slutlig brytning. Efter Clara Zetkins inledningsanförande talade ingen Kominterndelegat utom Radek, som talade dubbelt så länge som Clara Zetkin. Men dessa uttalande och den ovanliga försonlighet med vilka de gjordes kan förklaras av vad som höll på att ske i kulisserna. Radek var antagligen den ende närvarande som kände till hur långt förhandlingarna mellan den sovjetiska och tyska regeringen hade nått. Tio dagar efter Berlinmötets slut skulle dessa förhandlingar resultera i Rapallofördraget. Radek var därför ihärdig i sina krav på att man gemensamt skulle fördöma Versaillesfördraget. Vandervelde försvarade emellertid envist sitt land då det gällde fördraget och krigsskadeståndsfrågorna. På denna punkt liksom på nästan alla andra måste Radek ge vika för att avvärja ett omedelbart sammanbrott. Sent på kvällen den 5 april 1922 antogs en gemensam resolution. Den uppsatte en gemensam organisationskommitté på nio personer (tre från varje international) som skulle förbereda "ytterligare konferenser" och få till stånd samtal mellan "Amsterdaminternationalen" och "den röda fackföreningsinternationalen". Konferensen tog del av deklARATIONEN från Komintern att socialrevolutionärerna vid rättegången i Moskva skulle tillåtas utse sina egna försvarare; att rättegången skulle vara offentlig och att representanter från de tre internationalerna skulle tillåtas bevista den; och att inga dödsstraff

⁷⁶ *The Second and the Third Internationals and the Vienna Union* (u.å.), s. 47, 50, 53, 72.

skulle utmätas. Den gav organisationskommittén i uppdrag att från de tre internationerna mottaga ”material ... om den georgiska frågan” och att rapportera om den inför en framtida konferens. Slutligen antogs den Andra internationalens invändning mot att man sammankallade en sådan konferens ”i april, d. v. s. samtidigt som Genuakonferensen”, men i princip höll den med om det önskvärda i en tidig ”allmän konferens” mellan olika vänsterorganisationer. Under tiden värdade den till ”arbetarna i alla länder” att organisera omedelbara demonstrationer för vissa speciella mål:

För åtta-timmarsdagen;

För kampen mot arbetslöshet, som har vuxit ofantligt på grund av de kapitalistiska makternas skadeståndspolitik;

För proletarietets enade kamp mot den kapitalistiska offensiven;

För den ryska revolutionen, för det svältande Ryssland, för återupptagande av alla länders politiska och ekonomiska förbindelser med Ryssland; För återprättandet av den proletära enhetsfronten i alla länder och i Internationalen.

I ett avslutningsanförande förklarade Radek å Kominterndelegaternas vägnar att den gemensamma resolutionen hade accepterats ”efter mycken tvekan” och att ”deras tvekan i första hand berodde på det faktum att Andra internationalen vägrade att som paroll för arbetarnas demonstrationer anta upphävandet av Versaillesfördraget.⁷⁷

Kominterndelegationens acceptering av denna resolution orsakade en omedelbar reaktion i Moskva. Efter att ha mottagit texten skrev Lenin en artikel i *Pravda* den 11 april 1922 med rubriken *Vi betalade alldeles för dyrt*. Löftet att tillåta representanter från de tre internationerna att bevista rättegången mot socialrevolutionärerna och att inte utdöma några dödsstraff hade varit förhastade. Dessutom hade inga utfästelser gjorts av den andra sidan. Slutsatsen var emellertid inte att enhetsfrontstaktiken hade misslyckats utan helt enkelt att bourgeoisens diplomater än en gång hade visat sig vara listigare än representanterna från Kommunistiska internationalen. Lenin menade att man för att stödja proletariatet i dess kamp mot den kapitalistiska offensiven antagit enhetsfrontstaktiken och genomfört den till slutet.⁷⁸ Tio dagar senare krävde *Pravda* fortfarande förenade demonstrationer av ”arbetare, kommunister, anarkister, socialdemokrater, partilösa arbetare, oavhängiga och kristna demokrater” mot kapitalet.⁷⁹ Den 1 maj 1922 nämnde de sedvanliga förstamajparollerna som antagits av det ryska kommunistpartiet för första gången inte världsrevolutionen. Lenin hade emellertid rätt då han trodde att Radeks arbete inte hade lett till någonting. Alldeles efter Berlinmötet kom de franska, brittiska och belgiska partierna överens om att sammankalla en konferens som skulle förbereda enandet mellan Andra och Andra och en halv-internationalen. Då den organisationskommitté som hade utsetts i Berlin för första gången sammanträdde den 23 maj 1922 tillkännagav delegaterna från Komintern sitt utträde. Detta egendomliga experiment med en enhetsfrontstaktik övergavs. Senare under året återinträdde resterna av USPD i SPD. På våren 1923 gick, som en naturlig följd av detta, Andra och Andra och en halvinternationalen fredligt samman.

Tillämpningen av enhetsfrontspolitiken i enskilda länder var inte enbart underkastad den svaghet och de motsättningar som låg i denna politik utan också svårigheterna att anpassa en klart utformad enhetlig politik på helt skilda nationella betingelser. Tiden efter tredje kongressen var en period av allmän förvirring och osäkerhet i de nationella kommunistiska partierna, vilket var ett tecken på en nedgång i Kominterns prestige och inflytande. Komintern

⁷⁷ Ibid., s. 83-85, 88-89.

⁷⁸ Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, s. 277-280. [[Vi betalade alldeles för dyrt](#) på marxistarkivet]

⁷⁹ *Pravda*, 22 april 1922.

visade under denna tid större tålmod och tolerans då det gällde de nationella partiernas politik. EKKI:s silkesvantar, som dragits på efter tredje kongressen, kontrasterade skarpt mot den järnhand med vilken den styrts och ställt under den föregående perioden.

Resolutionen om ”den förenade arbetarfronten” inspirerades liksom så mycket annat i Kominterns politik direkt av de tidigare händelserna och erfarenheterna från Tyskland. Enhetsfrontstaktiken hade först framgångsrikt tillämpats av Brandler i Sachsen vid tiden för Kapp-kuppen och hade formulerats i det öppna brevet i januari 1921. Detta var emellertid en politik som troligen appellerade mer till högern än till vänstern inom partiet. Levis uteslutning och marsaktionen hade skapat en klyfta mellan högern och vänstern. Kominterns tredje kongress hade, trots att den bekräftade Levis uteslutning i själva verket gynnat högern: Ernst Mayer, den nye ledaren, var en gammal medlem av *Spartakusbund* och fostrad i Levis tradition. Vänsteroppositionen i KPD, som hade börjat ta form vid tredje kongressen, leddes av Maslow från Berlin, som var medlem av centralkommittén och av rysk börd. Ruth Fischer som stod honom nära hade varit en av Levis fränaste kritiker innan han uteslöts.⁸⁰ Komintern var nu framför allt angelägen om att förhindra ytterligare splittringar. Strax före den tyska partikongressen, som skulle sammanträda i Jena i augusti 1921, skrev Lenin ett brev till partiet i vilket han föreslog att ”Maslow och två eller tre av hans sympatisörer och medarbetare” skulle sändas till Moskva ”för ett år eller två” för att ”bearbetas” av det ryska partiet och hållas utanför den tyska oredan. Till vilket pris som helst måste ”fredsfördraget” mellan KPD:s höger- och vänsterflygel upprätthållas och ytterligare splittring undvikas.⁸¹ Då partiet emellertid inte följde denna uppmaning övergav man hela historien i Moskva. Partikongressen i Jena i augusti 1921 var emellertid ett stort steg åt höger. Den bekräftade inte endast det beslut som hade fattats av Kominterns tredje kongress utan utfärdade också ett manifest som innehöll krav som knappast skiljde sig från SPD:s i sådana frågor som konfiskation av de tidigare härskande klassernas egendom, överförandet av skadeståndsbördorna på de rika och fabriksrådets kontroll av produktionen. Allt detta var ett radikalt men inte revolutionärt program. Kongressen gick ännu längre i den politik som fastställts vid Kominterns tredje kongress genom att öppet försvara politiken med en ”arbetarnas enhetsfront”.⁸² Detta utgjorde en seger för högern och särskilt för Brandler. Ruth Fischer angrep förgäves, i den lilla vänsterminoritetens namn, högern som ansvarig för marsaktionens misslyckande och krävde en återgång till ”offensiv”.⁸³ När därför EKKI i december 1921 proklamerade enhetsfronts-politiken var detta bara ett godkännande av ett beslut som redan hade fattats av KPD för Tyskland. Samma resolution godkände också en politik förd av en ”förenad arbetarregering” i Tyskland. Det sades ingenting om huruvida en sådan politik avsågs att gälla även för andra länder.⁸⁴

Följderna av dessa beslut kom så småningom att långsamt visa sig. Samarbetet med SPD och med det som var kvar av USPD och till och med bildandet av koalitionsregeringen kunde kanske praktiskt genomföras kommunalt och kanske till och med i några av de tyska staterna, särskilt i Sachsen; i den tyska rikspolitiken var detta emellertid knappast genomfört. Bakom denna fråga låg emellertid det viktiga problemet om förhållandet mellan KPD och de

⁸⁰ Se ovan s. 366. [i Carrs bok]

⁸¹ Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 490. Enligt Ruth Fischer, *Stalin and German Communism* (Harvard, 1941), s. 182, hade Maslow och hans vänner i Berlin upprätthållit kontakter med medlemmar av den ryska ”arbetaroppositionen”, som fördömdes vid den tionde partikongressen i mars 1921 (se vol. 1, s. 221); om detta var känt måste det ha bekräftat Moskvas åsikt om dem som bråkmakare.

⁸² *Bericht über die Verhandlungen des 2. Parteitags der Kommunistischen Partei Deutschlands* (1922), s. 409-415. Efter denna kongress ströks ordet ”Vereinigte” som i december 1920 hade lagts till KPD:s namn (se ovan s. 248); något senare blev Jenakongressen den sjunde i stället för den andra kongressen.

⁸³ *Bericht über die Verhandlungen des 2. Parteitags der Kommunistischen Partei Deutschlands* (1922), s. 265.

⁸⁴ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 305.

borgerliga regeringar som nu styrde landet. Efter Jenakongressen förklarade *Die Rote Fahne* att ”arbetarna har rätten och plikten att åtaga sig försvaret av republiken mot reaktionen” (en iögonfallande omkastning i den inställning som man haft sedan Kappkuppen) och att Wirth-regeringen måste besluta sig ”huruvida den vill regera med arbetarna eller mot arbetarna”.⁸⁵ Slutsatsen att arbetarna och KPD som talade i deras namn inte var oförsonligt fientliga mot en borgerlig tysk regering var en anmärkningsvärd ideologisk förändring.

Dess konsekvenser avslöjades emellertid i sin helhet först i samband med undertecknandet av Rapallofördraget följande vår. Detta överraskade fullständigt KPD trots att en allians med Sovjetryssland länge varit en paroll som accepterats som så självklar av alla riktningar inom partiet att opposition mot den skulle ha varit otänkbar. Den förvirring som uppstod framgår av KPD:s långvariga tystnad i frågan och den intetsägande tonen i dess få uttalanden. *Die Rote Fahne* hade två dagar efter det att Rapallofördraget undertecknats hyllat det som ett överlistande av fransmännen och engelsmännen i Genua. Några ytterligare kommentarer gjordes inte av *Die Rote Fahne*. Den 29 maj 1922 då fördraget skulle godkännas av riksdagen, gav KPD:s talesman det sitt stöd med den ganska kyliga anmärkningen att ”det verkliga innehållet i detta fördrag är ingenting annat än en uppställning av fakta som funnits under en lång tid” och att ”vad som finns i detta Rapallofördrag är för närvarande inte annat än vackra fraser”.⁸⁶ Nästa dag gick *Die Rote Fahne* så långt som till att den berömde fördraget som ”den tyska bourgeoisieens första självständiga utrikespolitiska handling sedan 1918”. Detta antydde emellertid knappast sakens verkliga karaktär. Anmärkningen om att nationella kommunistpartier i alla situationer inte kunde vänta sig någon oreserverad hjälp från Moskva och att de nationella partiernas kortsiktiga intressen ibland måste stå tillbaka för rörelsen i dess helhet och för dess långsiktiga mål, vilket var avhängigt försvaret av sovjetstaten och stärkandet av densamma, hade redan blivit vanlig speciellt i Mellersta Östern. Idén om en europeisk maktbalans betydde emellertid att de mest utvecklade kommunistiska partiernas politik skulle vara beroende av huruvida regeringarna i deras respektive länder stod på god fot eller inte med sovjetregeringen och förändras allteftersom dessa relationer ändrades. Denna idé kom vare sig detta skedde medvetet eller omedvetet, att genom Rapallofördraget bli en del i den sovjetiska politiken. Det tog lång tid innan dessa följder till fullo utvecklades. De insågs med säkerhet inte av dem som genomförde Rapallofördraget våren 1922.⁸⁷

Den viktigaste stridsfrågan inom KPD under sommaren 1922 var inte Rapallofördraget utan den s. k. Rathenaukampanjen. Mordet på Rathenau den 24 juli 1922, begånget av medlemmar i en nationalistisk organisation, och mordet på Erzberger i augusti 1921 tycktes vara ett lämpligt tillfälle att ingå en enhetsfront med de andra vänsterpartierna under parollen att man skulle försvara republiken mot reaktionen. SPD hade emellertid inte något större intresse av ett gemensamt agerande och kampanjen dog ut efter några ganska verkningslösa gatudemonstrationer. Den resulterade endast i gräl och ömsesidiga beskyllningar mellan KPD:s höger- och vänsterflygel och medförde att EKKI anklagade partiet för att det inte hade förstått att ”en enhetsfront aldrig, aldrig, aldrig, fick hindra vår självständiga agitation” – ännu ett avslöjande exempel på det motsägelsefulla i taktiken.⁸⁸ Ungefär vid denna tid hade en överenskommelse mellan KPD, SPD och fackföreningarna undertecknats enligt vilken fackföreningarna skulle få stöd i sina krav på arbetsgivarna. Den gillades starkt och prisades av partiets högerflygel

⁸⁵ *Die Rote Fahne*, 31 augusti 1921.

⁸⁶ *Verhandlungen des Reichstags*, CCCLV (1922), s. 7738.

⁸⁷ Enligt Ruth Fischer, *Stalin and German Communism* (Harvard, 1948), s. 193 angrep KAPD öppet ”denna politik [d. v. s. Rapallo] som en rysk kapitulation för den tyska kontrarevolutionen och de [KAPD] fick ett snabbt gehör hos kommunistpartiets medlemmar”. Det finns få eller inga samtida vittnesmål om något sådant gensvar; partiets vänster kritiserade inte öppet Rapallopolitiken.

⁸⁸ Brevet från EKKI citerades av Zinovjev vid fjärde kongressen (*Protokoll des Vierten Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1923), s. 98-99; dess datum var troligen 18 juli [inte juni] 1922).

som ett sätt att nå massorna och få masstöd men angreps av vänstern som ytterligare en avvikelse från den revolutionära vägen. Personlig fiendskap ökade bitterheten i meningskiljaktigheterna, vilka i slutet av året togs upp vid Kominterns fjärde kongress i Moskva.⁸⁹

Läget i det franska partiet var mer komplicerat, där självständigheten var större. Oavsett hur allvarligt Kominterns tålmod kunde frestas fullföljdes den nya politiken som gick ut på att undvika en splittring med envis beslutsamhet av Moskva. Det franska partiets brister ådrog sig föga uppmärksamhet vid tredje kongressen men behandlades i ett långt brev från EKKI till det franska partiets exekutivkommitté efter kongressen. Svagheten i partiets parlamentariska arbete, dess misslyckande med att infiltrera fackföreningarna, bristen på disciplin i dess press och dess centralorganisations svaghet kritiserades. Framför allt förklarades det att det var ”absolut nödvändigt” att kontakten mellan EKKI och exekutivkommittén ”måste upprätthållas mer regelbundet och med kortare intervaller”.⁹⁰ Kritiken mottogs med ovilja. Källan till dessa attacker kan spåras till Souvarine en medlem av det franska partiets centralkommitté som hade varit i Moskva sedan slutet på 1922 som fransk medlem i EKKI och troddes alltför lätt ha vunnits över till den syn som högkvarteret hade: hans ryska ursprung ledde till att kritiken mot honom ytterligare skärptes.⁹¹ Strax före den franska partikongressen, som sammanträdde i Marseille i slutet av december 1921, kom ett nytt brev med råd och instruktioner från EKKI, men denna gång författad av Trotskij med dennes sarkastiska penna. Det framförde Kominterns hälsningar till ”dess franska sektion” men beklagade än en gång att ”det franska partiet alltid hade stått alltför mycket utanför internationalens liv” och protesterade mot den likgiltighet som partipressen ådagalagt inför de stora disciplinbrotten.⁹² Detta blidkade inte den ansevärdiga delen av partiet som harmades över Moskvas ingripanden. Marseillekongressen avlöpte tillräckligt stillsamt så länge som den berörde abstrakta ideologiska frågor. När den emellertid skulle välja exekutivkommitté svallade känslorna högt och den impopulära Souvarine erhöll ingen plats. Detta förklarades korrekt som en demonstration mot EKKI och dess arbete. Fyra trogna medlemmar av den franska exekutivkommittén, vilka valts om avgick i protest. Kongressen slutade i upplösning och förvirring.⁹³ Situationen förbättrades inte då exekutivkommittén efter kongressen mottog EKKI:s resolution. Kongressen slutade i Frankrike där kommunisterna nu var det största politiska vänsterpartiet var detta verkningsslöst oavsett denna politikens fördelar i andra sammanhang. Alla antydningar om en enad arbetar-regering erinrade om den skandal som inträffade inom den franska vänstern, och som ständigt vållade bitterhet, då det visade sig att en rad socialisters enda ambition hade varit taburetter i en koalitionsregering. Den nya exekutivkommittén under ledning av Frossard åtnjöt därför allmänt förtroende då den inte tyckte om utsikterna till samarbete med dem som hade besegrats och uteslutits bara ett år tidigare i Tours och uttryckte åsikten att den nya taktiken

⁸⁹ Se nedan s. 493-495. [i Carrs bok]

⁹⁰ *Zur Lage in der Kommunistischen Partei Frankreichs* (Hamburg, 1922), s. 7-13. Denna dokumentsamling publicerades av EKKI efter dess session i juni 1922; de flesta av dokumenten trycktes i *Kommunisttjeskij Internatsional* och i *Bulletin Communiste*, det franska partiets organ, men pamfletten har bara kunnat återfinnas på tyska.

⁹¹ Den 8 december 1921 förklarade EKKI för den franska centralkommittén att den hade beslutat att inte tillåta att dess korrespondens med de nationella partierna sköttes av en medborgare i det berörda landet och att den hade överlämnat förbindelserna med Frankrike till schweizaren Humbert-Droz och bad det franska partiets exekutivkommitté att behandla frågan ”oberoende av personliga hänsyn” (Ibid., s. 13-15); en oberoende daglig partitidning, *Journal du Peuple*, fortsatte emellertid att hänvisa till EKKI:s uttalanden som ”ukaser från Suovarine” (Ibid., s. 21).

⁹² Ibid., s. 19-23. [Brevet finns på engelska i dokumentsamlingen *First 5 years of Comintern*, vol 2. Se (marxists.org): [From the ECCI to the Marseilles Convention of the French Communist Party.](#)]

⁹³ En utförlig redogörelse för kongressen hämtad ur rapporterna i *Humanité*, 26-31 december 1921 finns i G. Walter, *Histoire du Parti Communiste Français* (1948), s. 65-75.

inte gick att tillämpa i Frankrike. En särskild konferens sammankallades samtidigt och den 22 januari 1922 godkände den kommitténs politik med stor majoritet.⁹⁴

Läget var spänt då EKKI:s utökade plenum sammanträdde i Moskva i februari 1922. Det franska partiet sände fyra delegater (dock icke Frossard själv) som lade sina röster mot enhetsfrontspolitiken. Trotskij beklagade i ett förebrående tal att den gamla anklagelsen mot Komintern från tredje kongressen om att Komintern bromsade världsrevolutionen för att ”köpslå med bourgeoisie i väst” höll på att ”vinna styrka igen i samband med enhetsfronten”.⁹⁵ Ingendera sidan var emellertid beredd att låta frågan leda till en öppen brytning. De franska delegaterna förklarade sedan de blivit nedröstade (endast italienarna⁹⁶ och spanjorerna delade deras invändningar) att de skulle acceptera majoritetens vilja. EKKI gjorde inga påtryckningar för repressalier eller sanktioner mot det franska partiet. Den 4 mars 1922 tog en resolution från EKKI än en gång upp sex viktiga brister vilka skulle behandlas som ”överlevande rester från det förflutna inom vissa grupper i partiet”. Uppmärksamhet ägnades åt en deklaration från den franska delegationen om dess avsikt att återställa disciplinen bland medlemmarna och i partipressen samt att återinsätta de fyra som hade lämnat exekutivkommittén efter Marseillekongressen. Inget sades om Souvarine.⁹⁷ Som ett varnande exempel för partipressen uteslöts Henri Fabre, redaktören för den odisciplinerade *Journal du Peuple*, ur partiet.⁹⁸ Bortsett från denna enda sanktion hade emellertid de beslut som fattats i Moskva ingen verkan i Frankrike. Den s. k. partipressen förblev lika tolerant som tidigare. Enhetsfrontspolitiken angreps fortfarande starkt av grupper inom partiet på den kätterska grunden att den inte kunde betraktas som bindande förrän den hade godkänts av Kominterns nästa kongress. I maj 1922 kom ytterligare ett anatema från EKKI till Paris⁹⁹ och ytterligare en EKKI-session sammankallades i Moskva i juni. Denna gång reste Frossard själv. Trotskij's inledande fördömanden var häftiga, vilket berodde på den gångna tidens händelser och på den främste missdådarens närvaro. Detta förstärkte emellertid bara det komiska inslaget i fördömandet som i huvudsak bara upprepade förmaningarna, löftena och de ömsesidiga artigheterna från februariresolutionen.¹⁰⁰ Det enda nya i Moskvadiskussionerna var beslutet att det

⁹⁴ G. Walter, *Histoire du Parti Communiste Français* (1948), s. 82-83.

⁹⁵ L. Trotskij, *Die Frage der Arbeiterbewegung in Frankreich und die Kommunistische Internationale* (Hamburg, 1922), s. 8. Lozovskij bestred vid samma tillfälle en fransk anklagelse om att ”ryssarna ... vill komma överens med reformisterna för att rädda sovjetstaten” (*Die Taktik der Kommunistischen Internationale gegen die Offensive des Kapitals* (Hamburg, 1922), s. 85); versionen av Trotskij's tal i detta förkortade protokoll från förhandlingarna (s. 78-83) innehåller inte den mening som citerats ovan.

⁹⁶ Det italienska kommunistpartiet som uppmuntrats av det franska förkastade också enhetsfrontspolitiken vid sin kongress i mars 1922: det praktiska resultatet av detta var att italienska kommunistpartiet, i likhet med KPD fram till Kapp-kuppen, fortsatte att fram till Mussolinis kupp att inte göra någon skillnad mellan andra vänster- eller borgerliga partier och fascisterna.

⁹⁷ Trotskij's sammanfattning och EKKI:s resolution finns i *Die Taktik der Kommunistischen Internationale gegen die Offensive des Kapitals* (Hamburg, 1922), s. 136-141; resolutionen och den franska deklarationen finns i *Zur Lage in der Kommunistischen Partei Frankreichs* (Hamburg, 1922), s. 20-32. En viktig skillnad fanns mellan EKKI-resolutionen och partideklarationen: den förra talade om att återinsätta de fyra i partiledningen, den senare åtog sig bara att föreslå nästa partikongress att återinsätta dem. [Det svenska kommunistpartiets dagstidning *Folkets Dagblad Politiken* innehöll 6-7 april 1922 referat från mötet. Trotskij's kompletta tal (från 26 februari 1922), ”Frågan om enhetsfronten”, finns på marxistarkivet (ingår bl a i dokumentinsamlingen [Den proletära enhetsfronten](#)). EKKI-resolutionen finns på engelska på marxists.org: [Resolution of the ECCI on the French Communist Party](#) (2 mars)]

⁹⁸ *Ibid.*, s. 32-35.

⁹⁹ *Ibid.*, s. 35-43.

¹⁰⁰ *Kommunistitjeskij Internatsional v Dokumentach* (1933), s. 284-289. Det tycks inte finnas något officiellt protokoll från denna EKKI-session; Trotskij's tal den 8 och 9 juni 1922 finns i *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 21 (19 juli 1922), spalt 5405-5456. [Ett utförligt referat från mötet publicerades i *Folkets Dagblad Politiken* 19-27 juni 1922]

franska partiet skulle hålla en kongress i oktober innan Kominterns kongress sammanträdde följande månad.

Det franska kommunistpartiets kongress som hölls i Paris i oktober 1922 ger en klar bild av Kominterns teknik då det gällde att behandla nationella partier och av den politik av kompromisser och förlikningsförsök, som eftersträvades vid denna tid. Den 13 september 1921 sändes som förberedelse till kongressen ett brev med råd och anvisningar från EKKI till det franska partiets centralkommitté.¹⁰¹ Två delegater från Komintern, Humbert-Droz och Manuilskij, kom till Paris innan kongressen öppnades för att förhandla med de stridande fraktionerna. Till kongressen kom också delegater från de tyska och brittiska kommunistiska partierna för att upprätthålla den internationella organisationens auktoritet. De två representanterna från Moskva, speciellt den fyndige Manuilskij, hade en uppsjö av kompromissplaner för höger- och vänsterfraktionerna och var uppenbarligen mer benägna att få till stånd en överenskommelse än att ordna en vänsterseger. Det slutliga förslaget som fördes fram under kongressen då allt annat hade misslyckats gick ut på att höger- och vänsterfraktionerna skulle få lika många platser var i alla partiorgan och att en delegat från EKKI skulle få utslagsröst i händelse av oenighet. Detta accepterades ganska självklart av vänstern men förkastades av högern, som stödde ett förslag om att sammansättningen i partiorganen skulle ske genom en enkel votering i kongressen. Frågan kom sålunda att gälla huruvida partiet skulle vara självständigt eller om EKKI skulle vara skiljedomare. Den slutliga voteringen medförde att högern fick en knapp majoritet. T. o. m. nu höll man fast vid EKKI:s instruktioner om att enighet till vilket pris som helst måste nås. Vänstern fick order av Manuilskij att böja sig för beslutet och att acceptera de poster som majoriteten erbjöd den. Dessa order utgick emellertid från en missuppfattning av högerns inställning. Efter att vunnit sin seger genom att skickligt leda kongressen ämnade Frossard utnyttja den fullständigt. Alla poster i alla partiorgan fylldes av högeranhängare. Vänstern fann att den uteslutits från alla organ utom ur partiets medlemskader. Då Kominterns fjärde kongress sammanträdde i Moskva i november 1922 tycktes en brytning mellan den och det franska partiet vara oundviklig. Hotet hade emellertid sitt ursprung i den oförsonliga inställningen hos en majoritet i partiet – inte hos EKKI.¹⁰² Problemet bestod i att Komintern hade en strävan att inta en mindre sträng hållning än det nationella partiet självt.

I England visade sig situationen vara sällsynt gynnsam för en enhetsfrontspolitik. Ingenstans i Europa hade marxismen så öppet misslyckats med att tränga in i arbetarrörelsen, ingenstans var sympatin för Sovjetryssland så stark – en sympati som hade kommit till uttryck inte bara i den landsomfattande proteströrelsen mot hjälp till regimens fiender utan också i de brittiska fackföreningarnas oupphörliga påtryckningar för överenskommelser med de ryska fackföreningarna och med Profintern. Resultatet blev att det sida vid sida med ett litet kommunistparti fanns en stor massa av sympatisörer, vilkas stöd i konkreta frågor inte medförde någon önskan att underställa sig partiets ideologi eller partidisciplinen. Genom att samarbeta med icke-partianslutna sympatisörer verkade CPGB kunna utöva ett inflytande i den brittiska politiken som inte alls stod i proportion till dess obetydliga medlemsantal. Olyckligtvis hade andra idéer fått överhanden i samband med partiets födelse. Förkastandet av dess begäran om anslutning till labourpartiet hade skapat stor bitterhet mot labourledarna. Då Ramsay MacDonald, vars pacifistiska meritlista hade hållit honom utanför underhuset sedan 1918, i mars 1921 ställde upp till fyllnadsväl i Woolwich, sände CPGB, som ansåg att MacDonald var en

¹⁰¹ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 23 (4 november 1922), spalt 6223-6246.

¹⁰² Redogörelsen för Pariskongressen i G. Walter, *Histoire du Parti Communiste Française* (1948), s. 101-111, överskattar Manuilskijs betydelse och anseende vid denna tid. Manuilskijs ställning var beroende av den tillfälligheten att han var en av de få bolsjevikerna som talade flytande franska; i andra avseenden är Walters redogörelse utmärkt.

brittisk Kautsky eller en brittisk Scheideman, sina bästa talare till valkretsen för att motarbeta honom. Det fanns ingen kommunistisk kandidat. CPGB hävdade efteråt och troligen med all rätt att dess ingripande hade kostat MacDonald platsen och givit hans konservativa motståndare en knapp majoritet. Vid ett fyllnadsval i Caerphilly i augusti 1921 ställde CPGB för första gången upp en egen kandidat. Trots att den kommunistiske kandidaten fick minst antal röster, ledde labour-ledarnas smädelse av de kommunistiska talarna till en ännu mer hätsk fiendskap. Då den nya försoningslinjen fastställdes av Kominterns tredje kongress sommaren 1921¹⁰³ och av EKKI:s enhetsfronts resolution i december, fanns det mycket förlorad mark att återerövra och många ord att äta upp. Två efter varandra följande nummer av Kominterns officiella tidning innehöll under hösten 1921 artiklar av Michael Borodin, den rysk-amerikanske kommunist som hade arbetat i Komintern, där han kritiserade CPGB för att det inte lyckats utöva något inflytande varken på massorna eller på fackföreningarna.¹⁰⁴ Under 1922 drog CPGB i ett försök till avspänning tillbaka alla sina kommunistiska kandidater från valkretsar där labour ämnade ställa upp – även från de valkretsar där kommunisterna hade varit först på plats.¹⁰⁵ Detta hade emellertid föga verkan. Labour-partiet förkastade vid sin årliga konferens i Edinburgh sommaren 1922 än en gång med övervägande majoritet kommunisternas begäran om inträde. I mars 1922 utnämndes en kommission på tre personer – Pollitt, en fackföreningsman, Palme Dutt, en ung intellektuell i partiet av indisk börd och Harry Inkpin, broder till partisekreteraren – som skulle rapportera om tillståndet i partiet. Borodin sändes från Moskva för att ge råd i reorganisationsarbetet.¹⁰⁶ Problemet var inte som i Tyskland ett parti delat i fraktioner som bekämpade varandra eller som i Frankrike ett parti som var nästan att det skulle föra. Problemet var ett parti, utan meningsskiljaktigheter som följde Moskvas direktiv, men som saknade inflytande på Englands politiska liv. Den reorganisationsplan, som kommissionen under överinseende av Borodin framlade, gick ut på att överge den lösa ”federala” strukturen i partiets stadgar och att omorganisera partiet efter vad som nu ansågs vara ortodoxa kommunistiska linjer då det gällde centralisering och sträng disciplin. I slutet av augusti 1922 arresterades Borodin i Glasgow och dömdes till sex månaders fängelse för att illegalt ha tagit sig in i landet.¹⁰⁷ Planen genomfördes vid en partikongress i Battersea i oktober 1922 men inte utan ytterligare diskussioner och utträden.¹⁰⁸ De krafter som i Storbritannien arbetade för kommunism och för Sovjetryssland fanns emellertid i organisationer som inte var uttalat kommunistiska – NUWM, National Minority Movement i fackföreningarna och t. o. m. sådana halvfilantropiska organisationer som MRP snarare än i CPGB.¹⁰⁹ Det var i dessa organisationer som enhetsfrontstaktiken kunde tillämpas i Storbritannien.

Antagandet av enhetsfrontstaktiken framhävde den svårighet som fanns i uppfattningen av Komintern som en organisation som föreskrev enhetlig politik och identiskt agerande för kommunistpartierna över hela världen. En av följderna av enhetsfronten var den ökade betydelse som tillmättes de lagliga aktiviteterna i motsats till det underjordiska arbetet: partierna skulle uppträda öppet och vädja om allians med andra partier för begränsade mål,

¹⁰³ I augusti 1921 skrev Lenin, som hade hört att South Wales Miners Federation hade röstat för att gå in i Komintern, ett brev till Bell och föreslog att en arbetartidning som skulle komma ut varje vecka skulle startas i Syd-wales; han varnade emellertid för att den ”först inte skulle vara alltför revolutionär” och föreslog att av de tre redaktörerna skulle en vara icke-kommunist (Lenin, *Sotjinenija* XXVI, s. 482.)

¹⁰⁴ *Kommunistitjeskij Internatsional*, nr 18 (8 oktober 1921), spalt 46614692; nr 19 (21 december 1921), spalt 4934-4966.

¹⁰⁵ *Protokoll des Vierte Kongresses der Kommunistischen Internationale* (Hamburg, 1923), s. 131; *CPGB: Communist Policy in Great Britain* (1928), s. 115.

¹⁰⁶ W. Gallacher, *The Rolling of the Thunder* (1947), s. 38-39; J. T. Murphy, *New Horizons* (1941), s. 183-184.

¹⁰⁷ *The Times*, 30 augusti 1922.

¹⁰⁸ T. Bell, *The British Communist Party* (1937), s. 83-84.

¹⁰⁹ Se ovan [avsnitt om MRP, samma sida som not 63]

samtidigt som de förkunnade sina egna mer långsiktiga mål. En sådan politik kunde emellertid inte tillämpas i länder där kommunistpartierna var i lag förbjudna och endast existerade som underjordiska organisationer. Under de sju år som enhetsfronttaktiken officiellt förespråkades växte dessa länders antal oupphörligen. I praktiken var Tyskland, Tjeckoslovakien och Storbritannien de enda länder där allvarliga försök gjordes att tillämpa enhetsfrontpolitiken. I Förenta staterna uppstod en högst motsägelsefull situation. I maj 1921 hade skandalen med två rivaliserande kommunistpartier till slut upphört och endast ett parti, Communist Party of North America, grundats med stöd från Komintern. Dess första kongress hölls emellertid i hemlighet och partiets hela verksamhet försiggick ”helt och hållet under jorden”.¹¹⁰ När enhetsfrontpolitiken godkändes blev det emellertid nödvändigt att bilda ett nytt lagligt parti, Workers’ Party of America, där medlemmar av kommunistpartiet blev medlemmar. Detta utökade först det illegala partiets verksamhet. Så småningom absorberade det legala partiet det illegala och tog namnet ”Workers’ (Communist) Party”.¹¹¹ Varken det illegala eller det legala partiet utövade emellertid något inflytande på det amerikanska politiska livet. Inte heller tycks de ha ådragit sig någon allvarlig uppmärksamhet i Moskva. Det amerikanska partiets betydelse i den internationella kommunistiska rörelsen förblev betydelselös och motsägelsefull.

I ett historiskt perspektiv mer än två år senare räknade Zinovjev med stor uppriktighet upp de motiv som ledde till att enhetsfronttaktiken antogs vintern 1921-1922:

Enhetsfronttaktiken var i själva verket i början (d. v. s. 1921-1922) ett uttryck för vårt medvetande, för det första, att vi ännu inte har en majoritet inom arbetarklassen, för det andra, att socialdemokratien fortfarande är mycket stark, för det tredje, att vi intar försvarsställningar och fienden anfaller ..., för det fjärde, att de slutgiltiga slagen ännu inte finns på den omedelbara dagordningen. Härigenom kom vi fram till parollen ”Till massorna” och till enhetsfronttaktiken.¹¹²

Detta var ett förnuftigt försvar för den taktik som Komintern antagit i ordalag som berörde revolutionens framtidsutsikter. Reträtten i Komintern kunde rättfärdigas med samma argument som användes för att rättfärdiga NEP. Metoden att insistera på att kommunistpartierna rigoröst och kompromisslöst skulle beakta omedelbara revolutionära betingelser hade visat sig förödande på samma sätt som Sovjetunionens krigskommunism hade varit det. Argumenten för att stödja Kominterns enhetsfronttaktik var faktiskt oberoende av argumentet för NEP. Som en av de brittiska delegaterna skriver ”drog ingen av oss några viktiga slutsatser av införandet av NEP, till vilket Lenin hänvisade i sitt tal, som rörde den framtida politiken”.¹¹³ De två argumenten utvecklades emellertid samtidigt av samma personer och det som i sista hand orsakade reträtterna var detsamma: dröjsmålet i den europeiska revolutionen. Härigenom blev den teoretiska skillnaden mellan de två politiska riktningarna och de två argumentations-sätten till stöd för desamma i praktiken i växande utsträckning svår att upprätthålla. Zinovjev satte upp ekvationen i sitt tal inför den utökade sessionen i EKKI i februari 1922:

Hade Sovjetrysslands röda armé 1920 tagit Warszawa skulle Kommunistiska internationals taktik idag varit en annan än den är. Detta inträffade emellertid inte. Det strategiska bakslaget följdes av ett politiskt bakslag för hela arbetarrörelsen. Det ryska proletära partiet tvingades att göra stora eftergifter åt bönderna och delvis också till bourgeoisien. Detta bromsade tempot i den proletära revolutionen, men det omvända är också sant: det bakslag som proletärerna i de

¹¹⁰ En rapport från en amerikansk delegat på denna punkt finns i *Die Taktik der Kommunistischen Internationale gegen die Offensive des Kapitals* (Hamburg, 1922), s. 23.

¹¹¹ Den bästa framställningen av den amerikanska kommunismens tidiga historia är troligen J. Oneal och G. A. Werner, *American Communism* (New York, 1947); en specialstudie skulle emellertid behövas för att klargöra de motsägelsefulla och ofta högst tendentiösa källorna.

¹¹² *Protokoll: Fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale* (u.å.), I, s. 77.

¹¹³ J. T. Murphy, *New Horizons* (1941), s. 175.

västeuropeiska länderna led från 1919 till 1921 påverkade politiken i den första proletära staten och bromsade utvecklingstakten i Ryssland. Det är därför en dubbelsidig process.¹¹⁴

Från denna tid blev det modernt att hänvisa till Kominterns enhetsfrontstaktik som motsvarigheten till NEP. Bland de utländska kommunistpartierna vilka bara direkt berördes av den första av dessa två politiska linjer bekräftades på nytt intrycket av att Kominterns agerande stöptes i en form som helt eller delvis bestämdes av den ryska sovjetrepublikens behov. Så länge som världsrevolutionens seger tycktes vara nära förestående uppkom inte detta problem. Så snart som reträtten hade inletts och kompromisser och manövrer blev ordningen för dagen pågick emellertid en ständig och oavgjord debatt mellan dem som gjorde en klar åtskillnad mellan Kominterns mål och intressen och Sovjetrysslands och dem som betraktade en sådan skillnad inte bara som omöjlig utan också som obegriplig.

¹¹⁴ *Die Taktik der Kommunistischen Internationale gegen die Offensive des Kapitals* (Hamburg, 1922), s. 30.